

Komparativna analiza nastavnih programa iz područja likovnih umjetnosti u Hrvatskoj i Njemačkoj

Pavliček, Josipa

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:106973>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-25**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za povijest umjetnosti

Diplomski rad

KOMPARATIVNA ANALIZA NASTAVNIH PROGRAMA IZ
PODRUČJA LIKOVNIH UMJETNOSTI U HRVATSKOJ I
NJEMAČKOJ

Josipa Pavliček

Mentor: dr. sc. Frano Dulibić, red. prof.

ZAGREB, 2020.

Temeljna dokumentacijska kartica

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za povijest umjetnosti
Diplomski studij

Diplomski rad

KOMPARATIVNA ANALIZA NASTAVNIH PROGRAMA IZ PODRUČJA LIKOVNIH UMJETNOSTI U HRVATSKOJ I NJEMAČKOJ

Comparative analysis of curriculum in the field of fine arts in Croatia and Germany

Josipa Pavliček

SAŽETAK

Ovaj rad bavi se likovnom umjetnošću kao nastavnim predmetom u srednjim školama, gimnazijama i strukovnim školama u Hrvatskoj i u Njemačkoj, pa služi kao usporedba i analiza provedbe nastave likovne umjetnosti u te dvije države. U radu je objašnjeno kako se provodi nastava likovne umjetnosti, koji su ishodi učenja i koje se kompetencije stječu učenjem likovne umjetnosti u Hrvatskoj i u Njemačkoj.

Opisima i analizama nastavnih programa i kurikuluma za nastavni predmet Likovna umjetnost u hrvatskim i njemačkim gimnazijama i strukovnim školama dobiva se uvid u zadaće, sadržaj, ciljeve i ishode toga predmeta, te u njihove sličnosti i razlike, a analizama i interpretacijama četiri umjetnička djela u udžbenicima na hrvatskom i njemačkom jeziku dobiva se uvid u nastavu likovne umjetnosti u tim zemljama.

Rad je pohranjen u: knjižnici Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Rad sadrži: 91 stranicu, 182 reference, 1 tablicu, 19 slika, od toga 7 reprodukcija. Izvornik je na hrvatskom jeziku.

Ključne riječi: likovna umjetnost, likovni elementi, metode poučavanja i učenja, nastavni plan i program, nastavni predmet *Likovna umjetnost*, promatranje umjetničkih djela

Mentor: dr. sc. Frano Dulibić, red. prof., Filozofski fakultet u Zagrebu

Ocjenjivači: Ime i prezime, titula, ustanova

Datum prijave rada: 26.01.2018.

Datum predaje rada: 21.09.2020.

Datum obrane rada: 31.03.2021.

Ocjena: _____

Ja, Josipa Pavliček, diplomantica na Nastavničkom smjeru diplomskoga studija povijesti umjetnosti na Odsjeku za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, izjavljujem da je diplomski rad pod nazivom Analiza nastavnih programa iz područja likovnih umjetnosti u zemljama njemačkog govornog područja rezultat mog istraživanja i u potpunosti samostalno napisan. Također, izjavljujem da niti jedan dio diplomskoga rada nije izravno preuzet iz nenavedene literature ili napisan na nedozvoljen način, te da se tekst u potpunosti temelji na literaturi kako je navedeno u bilješkama, uz poštivanje etičkih standarda u citiranju i korištenju izvora.

U Zagrebu, 21.09.2020.

Vlastoručni potpis

Sadržaj:

1. Uvod	6
2. Likovna umjetnost	7
3. Metode i teorije učenja i poučavanja povijesti umjetnosti i likovne umjetnosti	8
4. Nastavni predmet Likovna umjetnost u srednjim školama u Hrvatskoj	11
4.1. Nastavni plan i program Likovne umjetnosti za gimnazije (1994.)	12
4.1.1. Dvogodišnji program Likovne umjetnosti za gimnazije	13
4.1.2. Četverogodišnji program Likovne umjetnosti za gimnazije	15
4.2. Likovna umjetnost u umjetničkim školama	17
4.3. Likovna umjetnost u strukovnim školama	19
4.4. Kurikulum nastavnog predmeta Likovna kultura za osnovne škole i Likovna umjetnost za gimnazije	23
5. Likovna umjetnost kao nastavni predmet u Njemačkoj	28
5.1. Nastavni plan i program za gimnazije	29
5.1.1. Bavarska (Bayern)	29
5.1.2. Bremen	36
5.1.3. Hamburg	38
5.1.4. Saska (Sachsen)	41
5.2. Nastavni plan i program za strukovne škole	44
5.2.1. Bavarska (Bayern)	44
5.2.2. Bremen	46
5.2.3. Hamburg	47
5.2.4. Saska (Sachsen)	48
6. Usporedba hrvatskog i njemačkog programa Likovne umjetnosti	49
7. Likovni elementi u Hrvatskoj i Njemačkoj	51

8. Analiza korištenja likovnih elemenata na temelju relevantnih umjetničkih djela/ primjera iz školskih udžbenika u Njemačkoj i Hrvatskoj	53
8.1. Slikarstvo – Claude Monet: <i>Katedrala u Rouenu</i>	53
8.2. Grafički dizajn – plakati Henrija de Toulouse Lautreca	60
8.3. Kiparstvo – Michelangelo: <i>David</i>	64
8.4. Arhitektura – <i>Panteon</i>	70
9. Usporedba provedenih analiza	75
Zaključak	77
Popis literature	80
Popis internetskih izvora	81
Popis slikovnih priloga	88
Summary	91

1. Uvod

Ovaj rad bavi se predmetom Likovna umjetnost, odnosno nastavnim programima i pristupima sadržajima u nastavi predmeta u srednjim školama, gimnazijama i strukovnim školama, i to u Hrvatskoj i u Njemačkoj pa služi kao usporedba i analiza provedbe nastave likovne umjetnosti u te dvije države. U radu je objašnjeno što likovna umjetnost jest, što ona obuhvaća, koja umjetnička i povijesna razdoblja i vrste umjetničkih djela, kako se provodi nastava likovne umjetnosti, koji su ishodi učenja te koje se kompetencije stječu učenjem likovne umjetnosti.

Tako je na početku rada u kratkim crtama objašnjeno što likovna umjetnost obuhvaća, a zatim su prikazani i opisani nastavni programi za gimnazije i strukovne škole u Hrvatskoj. Nakon toga slijede nastavni programi u Njemačkoj koji se pritom uspoređuju s već opisanim nastavnim programima u Hrvatskoj. Opis nastavnih programa likovne umjetnosti jedne i druge države uključuje vremensko trajanje programa, tjedni broj sati i prikaz pojedinih nastavnih sadržaja/cjelina/epoha koje se obrađuju tijekom svake godine trajanja programa. Nakon toga su u radu spomenuti i opisani likovni elementi koji se koriste pri analizi i interpretaciji svakog likovnog djela, kao što su na primjer boja, linija, ploha, volumen i točka. Tu se pažnja stavlja na to na koji način se oni koriste u analizi na hrvatskom, a na koji u njemačkom jeziku te kako su pojedina djela obrađena u udžbenicima na svakom od dva jezika. Za primjer su uzete analize četiri likovna djela, po jedno iz slikarstva, grafike, kiparstva i arhitekture. Na kraju rada je zaključak o sličnostima i razlikama u nastavnim programima te načinima interpretiranja umjetničkih djela u Hrvatskoj i u Njemačkoj.

Zbog pandemije virusa Covid 19 istraživanje nije bilo moguće izvesti na ranije zamišljeni način, stoga je ovaj rad izveden u vrlo ograničavajućim uvjetima u kojima je bilo izrazito teško doći do adekvatnih izvora, prije svega njemačkih srednjoškolskih udžbenika.

2. Likovna umjetnost

U knjizi *The methodologies of art: an introduction* (1996.), Laurie Schneider Adams tvrdi da je (likovnu) umjetnost „jednostavno koliko i teško definirati. Za one koji su stava 'znam što mi se sviđa', umjetnost je, poput ljepote, u oku promatrača. Za druge je umjetnost bilo koji predmet ili slika koju je tako definirao njezin tvorac. Umjetnost također može biti predmet ili slika koja nije izričito identificirana kao takva, ali koja promatraču djeluje izražajno ili estetski ugodno.“¹

U mrežnom izdanju *Hrvatske enciklopedije* stoji da je umjetnost „ukupnost ljudske duhovne djelatnosti s pomoću sredstava kojima se izražava estetsko iskustvo, uključujući stvaranje, stvoreno djelo i doživljaj djela. U naravi je umjetnosti težnja da sebe prevodi u objektivno postojanje oblikovanjem osjećaja ili zamisli, te naknadnim djelovanjem na doživljaj djela. Izvor je umjetnosti spoznaja ideje, unutar koje se subjekt oslobađa svoje individualnosti i nestaje u objektu umjetnosti, u kojem se razotkriva njezina čista bit.“²

U *Hrvatskoj enciklopediji* se pak likovna umjetnost definira kao narodna umjetnost ili „stvaralaštvo seoskih ili malogradskih sredina, a smatra se oblikovnim izrazom zajednice nastalim na tradiciji umjetničkog naslijeđa.“³ U istom izvoru se pak pod pojmom likovne umjetnosti podrazumijevaju djela slikarstva, kiparstva, grafike, primijenjenih umjetnosti i arhitekture.⁴

Stoga se likovna umjetnost može definirati kao umjetnost koja se percipira osjetilom vida jer je medij kojim se izražava vizualan. U nju se tradicionalno ubrajaju tri umjetnička područja: slikarstvo, kiparstvo i arhitektura, ali zbog razvitka novih umjetničkih područja od 19. stoljeća, tu se ubrajaju još i film, fotografija, grafički dizajn, konceptualna umjetnost, primijenjena umjetnost, digitalna umjetnost i slično.

Likovna umjetnost koristi likovni jezik. On je potreban za razumijevanje likovnih djela, a može se naučiti i razviti upravo promatranjem djela, jer ga čine likovni elementi prisutni u umjetničkim djelima (primjerice boja, linija, volumen). Umjetnička djela su stvorena pomoću likovnog osjećaja za jezik, crte, boje i oblike. Stoga, onaj koji promatra neko likovno djelo trebao bi poznavati likovne elemente pomoću kojih umjetnik komunicira s

¹ Laurie Schneider Adams, *The methodologies of art: an introduction*, Oxford: Westview Press, 1996., str. 1.

² umjetnost. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2020. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=63162> (pregledano 7. kolovoza 2020.)

³ *Hrvatska enciklopedija. 6, Kn - Mak*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2004., str. 571.

⁴ Usp. Isto, str. 571.

publikom koristeći likovni jezik. Prema tome, svrha je učenja likovnog jezika da naučimo gledati likovno djelo.⁵ Taj jezik nastojimo koristiti tako da nam posreduje jezičnu *presliku* slike, onakvu kakva ona doista jest, a slika se ogleda u jeziku promatrača/interpreta, a u jeziku se ogleda i promatračevo teorijsko, opažajno i spoznajno iskustvo.⁶

3. Metode i teorije učenja i poučavanja povijesti umjetnosti i likovne umjetnosti

U ranim vremenima, kada povijest umjetnosti još nije bila utemeljena kao znanstvena disciplina, filozofi su tumačili što je umjetnost, koje su njene prirodne i estetske odlike i poučavali o njoj.

Tako je za Platona likovna umjetnost bila *mimesis*, što je grčka riječ za *oponašanje*, *imitaciju*, i *techne*, što znači *vještina*. „A ljepota je bila osnovni ideal koji je izražavao istinu stvari. Ali ljepota i istina, po Platonovom su mišljenju bile višeg reda od umjetnosti. Zapravo, malo su ga zanimala umjetnička djela, jer ona nisu bila korisna imitacija bitnih ideja niti same ideje.“⁷ Aristotel je prihvatio Platonov koncept, *mimesis* i *techne*, ali nije ga ograničio da to mora biti točna kopija stvarnosti. Da bi se poznavalo nešto, po Aristotelovom gledištu, moralo se poznavati materiju, tvorca i svrhu toga, kao i oblik. Smatrao je da umjetnost može poboljšati prirodu dodajući joj nova značenja, na primjer kroz idealizaciju i karikiranje.⁸ Pitagora je isticao ulogu umjetnosti u *oblikovanju ljudskog duha*, posebno glazbe kojom se, prema njegovom mišljenju, postiže unutarnji sklad duše.⁹

No, s vremenom se počelo više i značajnije baviti proučavanjem umjetničkih djela, što proučavanjem nekih ranijih zapisa (na primjer antičkih ili srednjovjekovnih) i spisa te karakteristika samih djela do njihova bilježenja u kataloge i spremanja u muzeje i druga mjesta na kojima se čuvaju. Tada se došlo do zaključka da „estetske prosudbe vrijednosti nisu

⁵ Usp. *Likovna umjetnost, 1. Razred*, Franjevačka klasična gimnazija u Sinju s pravom javnosti, https://www.fra-gimnazija-sinj.com/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=85&Itemid=103 (pregledano 17. kolovoza 2020.)

⁶ Usp. Jagor Bučan, *Interpret(acija) slike*, u: *Lik slike (Imaging the image): Zbornik radova s područja povijesti i teorije vizualnih umjetnosti*, (ur.) Nataša Lah, Nenad Mišćević, Miško Šuvaković, Rijeka: Filozofski fakultet, 2019., str. 41.

⁷ Laurie Schneider Adams, *The methodologies of art: an introduction*, Oxford: Westview Press, 1996., str. 1. Prevela autorica.

⁸ Usp. Isto, str. 2. Prevela i parafrazirala autorica.

⁹ Usp. Vera Turković, *Umjetničko obrazovanje u tranziciji u: Metodika: časopis za teoriju i praksu metodikâ u predškolskom odgoju, školskoj i visokoškolskoj izobrazbi 18*. Zagreb: Učiteljska akademija, 2009., str. 13.

središnje pitanje povijesti umjetnosti. Ona se tradicionalno fokusira na identificiranje, katalogiziranje i karakteriziranje određenih djela. S obzirom na to, povjesničar umjetnosti mora donijeti određene prosudbe u samom odabiru djela koje će se razmatrati. Povijest umjetnosti bavi se antičkim, ali i suvremenim djelima, što proširuje prirodu i definiciju umjetnosti.¹⁰ Ona odabire tipične slučajeve ili u ovom smislu umjetnička djela, a metodičkom i znanstvenom analizom ih secira do najbitnijih detalja kako bi se utvrdilo sve bitno u vezi toga djela.¹¹ Upravo u toj namjeri da što iscrpnije obuhvati i protumači svoj predmet, odnosno umjetnička djela, ona zadire u niz drugih znanstvenih disciplina i poseže za spoznajama drugih struka, kao, primjerice povijesti, književnosti, filozofije, psihologije, antropologije, matematike, astrologije i drugih sličnih struka, a njih onda također obogaćuje vlastitim idejama i spoznajama.¹²

Trojica teoretičara i povjesničara umjetnosti koji su započeli znanstveno i moderno pisanje povijesti umjetnosti bili su njemački autori Johann Joachim Winckelmann (1717. – 1768.), Heinrich Wölfflin (1864. – 1945.) i Aby Warburg (1866. – 1929.). Njihovi tekstovi na njemačkom jeziku (a kasnije i prijevodi) koristili su se i kod nas, a njima i započinje hrvatsko bavljenje područjem teorije i povijesti umjetnosti. Oni su, dakle, postavili njene temelje, koje su drugi znanstvenici i teoretičari učvršćivali i produbljivali. Winckelmann se bavio definicijom stila kao kategorijom koja ujedinjuje izraz i ukus za likovno stvaralaštvo određenog razdoblja. Proučavao ga je na antičkim spomenicima, i to na originalima, a odbacivao bi djela koja nisu bila originali. Wölfflin se također bavio stilom, razvijajući metodu formalne analize. Napisao je knjigu *Temeljni pojmovi povijesti umjetnosti*, u kojoj je pojmove podijelio u pet parova (linearno-slikovito, površinsko-dubinsko, zatvorena i otvorena forma, mnoštvo i jedinstvo, jasno i nejasno), kojima je opisao stilove renesansu i barok. Time je dokazao da je uz pomoć tih pojmova moguće opisati i druga stilska razdoblja i njihove međusobne odnose, odnosno razvoj od jednostavnog prema složenijem. On tim, ali i drugim svojim djelima u teoriju povijesti umjetnosti uvodi i druge kategorije, na primjer kategoriju tumačenja umjetničkih djela na temelju likovne analize te smatra da je „tumačenje likovnog djela u smislu vođenja oka samo po sebi nezaobilazan dio povijesno-umjetničke poduke.“¹³

¹⁰ Laurie Schneider Adams, *The methodologies of art: an introduction*, Oxford: Westview Press, 1996., str. 3. Prevela autorica.

¹¹ Usp. Herman Voss, *Die Malerei des Barock in Rom*, Berlin: Propyläen, prije 1957., str. 36. Prevela i parafrazirala autorica.

¹² Usp. Milan Pelc, *Ideal, forma, simbol: povijesnoumjetničke teorije Winckelmanna, Wölfflina i Warburga*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 1995., str. 7.

¹³ Isto, str. 79.

Za razliku od njih dvojice, Warburg se bavio proučavanjem sadržaja i značenja djela, na način da je istraživao utjecaj i veze između antičke i renesansne umjetnosti, te je uspostavio temelje ikonografske metode.¹⁴

Iz navedenog se može primijetiti da je glavna metoda bavljenja, istraživanja i podučavanja povijesti umjetnosti i likovne umjetnosti formalno-analitička metoda, odnosno, gledanje i promatranje umjetničkih djela, što će se i kasnije moći uočiti u opisima pojedinih nastavnih programa za nastavni predmet Likovna umjetnost. A ta metoda učenja promatranjem podrazumijeva se unutar jedne od pet metoda poučavanja o kojima piše Terhart, njemački pedagog i profesor odgojnih znanosti, unutar nastavne metode *učenje putem otkrivanja*. Takvom učenju je cilj „oblikovati spoznaje koje nadilaze *izloženi materijal*“,¹⁵ a njime se već postojeće znanje i sposobnosti razvijaju na višoj razini.¹⁶ Učenjem putem otkrivanja učenici aktivno istražuju umjetnička djela i na njima uočavaju neke istaknute oblike koji određuju njihov identitet i smještaju ih u određeni kontekst. Proučavanje umjetničkih djela u smislu istraživanja njihovih formalnih osobina i sadržaja omogućuje osjetilni, emocionalni i racionalni razvoj učenika. Upravo zbog toga se u novom kurikulumu nastavnog predmeta Likovna umjetnost naglašavaju istraživački radovi i zadaci za učenike.

Najbolje učenje i poučavanje je ono u kojem se izmjenjuju sve nastavne metode jer takva nastava pridonosi učenikovu cjelokupnom razvitku i teži povezivanju kognitivnog, socijalnog i moralnog učenja. To vrijedi za sve nastavne predmete pa tako i za Likovnu umjetnost. One su: predavačka nastava, problemska nastava (učenje putem otkrivanja, grupna nastava, moralno učenje), nastava orijentirana na djelovanje (integrativno učenje), projektna nastava i istraživačka nastava.¹⁷ Osim toga, likovna umjetnost je specifično područje koje je teorijsko i praktično, prema tome i interdisciplinarno jer objašnjenja nekih djela treba potražiti u drugim predmetima, kao što su to na primjer povijest ili matematika. Stoga se u nastavi Likovne umjetnosti upotrebljavaju i kombiniraju metode rada kojima se potiču sposobnosti kreativnog izražavanja, razmišljanja o likovnim pojavama, rješavanja problema i povezivanja znanja. To su verbalne i vizualne metode: metoda demonstracije, metoda crtanja, metoda pisanja, metoda praktičnih radova, metoda razgovora i metoda usmenog izlaganja.¹⁸

¹⁴ Usp. Isto, str. 8.-22. (Referenca se odnosi na cijeli odlomak.)

¹⁵ Ewald Terhart, *Metode poučavanja i učenja: uvod u probleme metodičke organizacije poučavanja i učenja*, preveo Vladimir Adamček, Zagreb: Educa, 2001., str. 157.

¹⁶ Usp. Isto, str. 158.

¹⁷ Usp. Isto, str. 147.-185.

¹⁸ Usp. Vladimir Poljak, *Didaktika*. Zagreb: Školska knjiga, 1991., str. 74.-111.

4. Nastavni predmet Likovna umjetnost u srednjim školama u Hrvatskoj

Likovna umjetnost se kao nastavni predmet u Hrvatskoj počela izvoditi u 18. stoljeću, točnije od 1774. godine kada je Hrvatska bila u sastavu Habsburške monarhije. Te godine je carica Marija Terezija (1740. – 1790.) uvela javno školstvo, a crtanje je postalo obveznim predmetom. Nekoliko godina nakon toga se u Hrvatskoj otvaraju i razne umjetničke, obrtne škole i škole za nastavnike, a tek početkom 20. stoljeća se na crtanje počelo gledati kao na temeljnu likovnu disciplinu. Nakon Drugog svjetskog rata i uvođenja obveznog osnovnog školovanja za sve, u škole se uveo program likovnog odgoja u kojem je crtanje bio glavni oblik izražavanja djece, a iz njega se razvilo slikanje, modeliranje i druge aktivnosti kojima se jačao estetski doživljaj kod djece i uvodilo ih se u svijet umjetnosti putem interpretacija likovnih odnosno umjetničkih djela. Od tada do danas nastavni predmet Likovna umjetnost prošao je kroz nekoliko raznih reformi kojima je program postajao sve opširniji i/ili gubio učinkovitost.¹⁹ Zadnjom reformom, koja je započela 2015. godine i traje do danas, želi se unaprijediti nastavu likovne umjetnosti, posvetiti cjelovitom razvoju učenika te povezati sadržaj predmeta Likovna umjetnost sa sadržajem drugih predmeta te sa svakodnevnim životom. Osim toga, kao i u ranijim programima, stavlja se velik naglasak i na promatranje umjetničkih djela.

Danas se u Hrvatskoj Likovna umjetnost izvodi u osnovnim i srednjim školama: u osnovnoj školi nastavni predmet je naziva Likovna kultura; također predmet je naziva Likovna umjetnost u gimnazijama i pojedinim strukovnim školama, ali se u većini strukovnih škola sadržaji teorijski vezani za likovnu umjetnost drugačije nazivaju. Povijest umjetnosti studira se na fakultetima i akademijama likovnih umjetnosti, ali tema ovog rada je ograničena na Likovnu umjetnost kao srednjoškolski predmet. U osnovnoj školi taj nastavni predmet se naziva Likovna kultura, cilj mu je razvijanje sposobnosti i vještina u likovnom izražavanju (vizualnoj komunikaciji), a temelji se na istraživačkom učenju i stvaranju. Unutar njega djeca stvaranjem vlastitih djela crtanjem, slikanjem, grafikom, modeliranjem i građenjem te dizajnom uče uglavnom likovne elemente. Prema starom programu iz 2005. godine, nastavna područja su zajednička za sve razrede, a organizirana su na sljedeći način: točka i crta, ploha, boja, površina, masa/volumen i prostor. Proširujući ih svake godine sve više upoznavanjem raznih novih i složenijih umjetničkih djela učenici razvijaju likovni jezik te ih se uvodi u

¹⁹ Usp. Vera Turković, *Umjetničko obrazovanje u tranziciji: likovno obrazovanje u europskom obrazovnom sustavu*, Zagreb: Akademija likovnih umjetnosti, 2008., str. 15.-19.

svjetove različitih kultura.²⁰ Od 2019. godine u osnovnim školama prisutan je novi kurikulum za nastavni predmet Likovna kultura prema kojemu su za svaki razred zadane različite teme: četiri obavezne i dvije izborne teme, a učitelji sami odabiru sadržaje kojima će obraditi teme.²¹

U srednjoj školi učenici proširuju znanje koje su stekli u osnovnoj školi učeći teoriju i povijest likovne umjetnosti od početaka do danas ili određene dijelove likovne umjetnosti bitne za pojedina strukovna zanimanja u srednjim strukovnim školama. Osim toga, srednjoškolski predmet Likovna umjetnost se, ovisno o programu pojedinih škola, u nekim srednjim školama izvodi sve četiri godine (u općim, jezičnim i klasičnim gimnazijama i umjetničkim školama), u nekima dvije (u prirodoslovno-matematičkim i prirodoslovnim gimnazijama i nekim strukovnim školama), a u nekima samo jednu godinu (strukovne škole). Također, ovisno o programu, nastavni predmet Likovna umjetnost nekada nosi i drugačiji naziv kao na primjer *Povijest arhitekture i umjetnosti* unutar zanimanja *građevinski tehničar - visokogradnja*, *Likovna umjetnost u vrtlarstvu* unutar zanimanja *poljoprivredni tehničar vrtlar* ili *Povijest hrvatske kulturne baštine* unutar zanimanja *hotelijer, kuhar, slastičar i konobar*. U nastavku su detaljnije opisani nastavni planovi i programi predmeta Likovna umjetnost za gimnazije i srednje strukovne škole te je u tablicama prikazana satnica svakog programa po razredima.

4.1. Nastavni plan i program Likovne umjetnosti za gimnazije (1994.)

Nastavni plan i program za predmet Likovna umjetnost u gimnazijama objavljen je unutar *Nastavnih programa za gimnazije* u *Glasniku Ministarstva kulture i prosvjete* 1994. godine, a dijeli se na dvogodišnji i četverogodišnji program.²² U programu je prvo opisan dvogodišnji gimnazijski program, a zatim četverogodišnji. Oba programa podijeljena su na tri dijela: zadaće, programsku građu (zadaće i sadržaji programa) i didaktičke upute. Zadaće i didaktičke upute jednake su za sve razrede u dvogodišnjem i četverogodišnjem programu, a programska građa se razlikuje. Zadaće predmeta Likovna umjetnost prema ovome programu

²⁰ Usp. *Nastavni plan i program za osnovnu školu*, Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, Zagreb, 2006., str. 51.-52.

²¹ Vidi: *Odluka o donošenju kurikuluma za nastavni predmet Likovne kulture za osnovne škole i Likovne umjetnosti za gimnazije u Republici Hrvatskoj*, https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_01_7_162.html (pregledano 6. ožujka 2021.)

²² Usp. MZOŠ, *Nastavni program za gimnazije*, Zagreb: Glasnik Ministarstva kulture i prosvjete, 1994., http://dokumenti.ncvvo.hr/Nastavni_plan/gimnazije/obvezni/likovni.pdf (pregledano 18. kolovoza 2020.)

su: „razvijati učenikove mogućnosti da dožive umjetnička djela i time obogate svoj emotivni život; upoznavati učenike s najvažnijim djelima likovne baštine, svjetske, europske i hrvatske: razvijati potrebe u učenika da na putovanjima u zemlji i inozemstvu upoznaju spomenike, da obilaze muzeje i galerije; održavati likovnu praksu *kulturu ruke* u likovnim bilješkama, ideogramima i vizualnim porukama; uzdizati likovnu kulturu kao dio opće kulture (osnovne teorijske spoznaje o kulturi i umjetnosti te kulturno-povijesnom razvoju); spoznaja i doživljaj međuzavisnosti različitih grana umjetnosti; uključivati učenike u pozitivno djelovanje glede likovne kulture i razine likovnosti u svojoj sredini (gradu, ulici, na radnom mjestu, u kući i stanu); razvijati razumijevanje i djelatan odnos prema zaštiti spomenika i čuvanju okoline; razvijati navike kod učenika da sudjeluju u suvremenim likovnim zbivanjima (posjećuju izložbe, prate likovne publikacije, likovne serije i filmove, upoznaju se s novim arhitektonskim ostvarenjima i aktualnim problemima urbanizma)“.²³

4.1.1. Dvogodišnji program Likovne umjetnosti za gimnazije

Nakon zadaća slijedi opis programske građe, odnosno sadržaja i zadaća predmeta Likovna umjetnost posebno za svaki razred dvogodišnjeg, a kasnije posebno za svaki razred četverogodišnjeg programa. Tako popis tematskih cjelina za prvi razred dvogodišnjeg programa sadrži ukupno 20 cjelina, a započinje općenitim temama kao uvod u likovnu umjetnost, a to su *pojedinač i okolina* (kako gledamo; što vidimo; kako uočavamo) te *predmet* (odnos namjene, materijala i oblika). Zatim se uči o osnovnim likovnim pojmovima iz područja slikarstva (boja - svojstva i odnosi: prostor u plohi - perspektive; ikonografija i ikonologija), skulpture (oblikovanje mase i prostora; površina i boja; odnos materijala i oblika), arhitekture (stanovanje; namjene, materijali i konstrukcije, tipovi građevina, odnos mase i prostora) i urbanizma (elementi i načela ustroja arhitektonskih skupova). Jedna se cjelina bavi proučavanjem odnosa između arhitekture, skulpture i slike (kompozicija cjeline; odnos prema okolišu), a dio nastave je posvećen fotografiji (svjetlost; prostor u plohi; kadriranje ili „odlučni trenutak“), filmu (vrijeme u plohi - kretanje, montaža) te crtežu (svojstva i odnosi linija). Dvije posebne cjeline obuhvaćaju teme *svijet u kojem živimo* (grad, regija, država, europski i svjetski prostori) i *mnogoosjetilno doživljavanje svijeta* (dodirno, slušno, vizualno, mirisno, okusno).²⁴

²³ Isto, str. 90. i 92.

²⁴ Usp. Isto, str. 90.

U drugom se razredu dvogodišnjeg programa zbog kratkoće programa i ograničenog plana realizacije uči o prostorima za život ljudi (selo, grad, samostan, utvrda-dvorac, velegrad), u kojima se živjelo u prošlosti i u kojima se također živi i danas. Tematski je sadržaj drugoga razreda podijeljen u šest cjelina koje u početku obrađuju hrvatska i inozemna umjetnička djela, a pri kraju se više pažnje posvećuje hrvatskim primjerima. U prvoj se cjelini obrađuje *selo kao najstariji sklop ustroja zajedničkoga života stalno nastanjenih ljudi*, a kao prijedlog za nastavu navodi se usporedba tipova sela i seoskih kuća u Hrvatskoj sa selima u Europi ili u svijetu te eventualni posjet etnografskom muzeju. Slijedi cjelina *antičko-srednjovjekovni grad* s predloženim hrvatskim i europskim primjerima gradova s trgovima i ulicama te se također predlaže analiza po jednog arhitektonskog, skulpturalnog i slikarskog djela iz toga razdoblja. Zatim se obrađuje *samostanski kompleks kao poseban oblik ustroja zajedničkog života*. Tu se isto tako predlaže usporedba hrvatskih samostana te slikarskih i kiparskih djela toga razdoblja s onim inozemnim. Nakon toga se obrađuje *srednjovjekovno-renesansno-barokni grad* Dubrovnik, odnosno Varaždin i reprezentativna umjetnička djela tih razdoblja. Ne predlaže se usporedba s europskim i svjetskim gradovima i djelima. Peta cjelina bavi se utvrdama, vilama i dvorcima s naglaskom na opisu i funkcioniranju takvih zdanja. Navedeni su neki hrvatski primjeri, a opet nema prijedloga usporedbe s inozemnim primjerima. Zadnja cjelina obuhvaća *velegrad Zagreb*, točnije bavi se njegovim razvojem iz staroga grada i sela u velegrad, odnosom tradicionalnog i modernog, promjenama koje je doživio miješanjem stilova te uključuje i primjere umjetničkih djela na kojima se tematizira mjesto i značenje slike, skulpture i javne arhitekture i hortikulture u velegradu.²⁵

Zadaće za prvi razred vrijede i za drugi, ali su nadopunjene posebnom zadaćom koja se odnosi na više aspekata, primjerice na osposobljavanje učenika za vrednovanje povijesnih i suvremenih kompleksa; pripremanje učenika za odabir i stvaranje primjerene okoline svom životu; osvješćivanje nekih osobitosti seljačke kulture kao dragocjene baštine svakoga europskog, pa tako i hrvatskog naroda (umjetnost kao sastavni dio svakodnevnog života); osvješćivanje potrebe djelatnog i stvaralačkog odnosa prema prošlosti; osvješćivanje funkcioniranja grada u srednjem vijeku, renesansi i baroku; omogućavanje doživljaja vremenskih i stilskih različitosti pojedinih dijelova grada; omogućavanje doživljaja arhitekture kao sklopa različitog načina života; uočavanje veza arhitekture i prirode u renesansnim i baroknim vilama, dvorcima i parkovima; osposobljavanje za doživljaj supostojanja različitih pravaca u modernoj i postmodernoj umjetnosti; osvješćivanje pojave

²⁵ Usp. Isto, str. 91.

otuđenosti čovjeka u stvarima i mogućnost različitih odnosa prema toj pojavi u dizajnu i umjetnosti uopće.²⁶

4.1.2. Četverogodišnji program Likovne umjetnosti za gimnazije

Četverogodišnji program započinje zadaćama istim kao i kod dvogodišnjeg programa, zatim slijedi opis sadržaja prvog razreda koji je također isti kao kod dvogodišnjeg programa jer je za početak učenja bitno prvo naučiti osnove. Velika razlika u programu kreće od drugoga razreda jer, u odnosu na jednu godinu kod dvogodišnjeg, u naredne tri godine četverogodišnjeg programa ima puno više vremena i prostora za razvijanje tumačenja likovnog jezika, odnosno za detaljniju obradu pojedinih djela i razdoblja.²⁷

Zato sadržaj drugoga razreda počinje dodatnim zadaćama: „upoznati učenike s povijesnim ulogama i preobrazbama likovne umjetnosti; upoznati učenike s međudjelovanjima likovne umjetnosti, drugih umjetničkih, znanstvenih i društvenih pojava: razvijati djelatno promatranje i mogućnosti prepoznavanja i interpretiranja stilskih osobitosti djela“,²⁸ a nastavlja se podjelom sadržaja u 20 cjelina koje obrađuju likovnu umjetnost kronološki od pretpovijesti do 10. stoljeća, a uključuju umjetnost pretpovijesti, drevnih civilizacija: Mezopotamije i Egipta, antičke Grčke, antičkog Rima, kasnoantičku i ranobizantsku umjetnost, predromaniku, starohrvatsku umjetnost, islamsku umjetnost i na kraju umjetnost Dalekoga istoka i Amerike. Predviđeno je da se za svako razdoblje obrade reprezentativna svjetska i europska djela iz arhitekture, kiparstva i slikarstva te ih se uspoređi s hrvatskim djelima iz svakoga razdoblja.²⁹

Treći razred obuhvaća umjetnička razdoblja od 11. do 19. stoljeća, a za njega vrijede iste zadaće kao i za prvi i drugi razred. Teme su podijeljene također u 20 cjelina, a počinju od romanike, gotike pa se nastavlja s renesansom, manirizmom, barokom, rokokoom i klasicizmom. Kao i do sada, i za treći razred su navedeni prijedlozi arhitektonskih, kiparskih i slikarskih djela koja bi se trebala obraditi i neka hrvatska djela za usporedbu. Gradivo trećeg razreda završava umjetnošću 19. stoljeća, i to cjelinama koje se odnose posebno na industrijsku revoluciju i urbanizam 19. st.; arhitekturu 19. st.; romantizam; realizam i

²⁶ Usp. Isto, str. 90.-91.

²⁷ Usp. Isto, str. 92.-94.

²⁸ Isto, str. 93.

²⁹ Usp. Isto, str. 93.

fotografiju: impresionizam, ekspresionizam, simbolizam; secesiju zbog toga što u 19. stoljeću dolazi do velikih promjena u društvenom i kulturnom životu.³⁰

Sadržaj četvrtog razreda obuhvaća umjetnost 20. stoljeća, odnosno suvremenu umjetnost i sudjelovanje u likovnoj zbilji, a podijeljen je u 19 cjelina. Zadaće za prvi i drugi razred vrijede i ovdje. Umjetnost 20. stoljeća nadovezuje se na umjetnost 19. stoljeća i počinje umjetnošću 1. polovice 20. stoljeća i pojavom mnoštva stilova u slikarstvu, skulpturi i arhitekturi, tematizira se i arhitektura tijekom i između 1. i 2. svjetskog rata, a također i nova otkrića kao što su industrijski dizajn i film. Zatim slijedi umjetnost 2. polovice 20. stoljeća, gdje se također u nekoliko posebnih cjelina obrađuje slikarstvo, skulptura i arhitektura, ali i urbanizam, dizajn, vizualne komunikacije kao što su TV, film i tisak, ali se bavi i zaštitom okoliša i spomenika, muzeologijom, teorijom povijesti umjetnosti te pojedincem u vremenu i prostoru.³¹

Sadržaj drugoga, trećega i četvrtoga razreda sadrži mnoštvo tema, razdoblja, umjetničkih djela i novih pojmova, za čije razumijevanje je potrebno poznavati i kontekst, odnosno potrebno je imati odgovarajuća znanja iz drugih predmeta, kao na primjer iz povijesti ili književnosti. Ta se znanja i sadržaji onda međusobno nadopunjuju vizualnim informacijama te uključujući vizualnu komunikaciju, a takvo obrazovanje učenika je sveobuhvatno.

U skladu s navedenim zadaćama na početku svakog od dva programa, na kraju tih istih programa navedene su didaktičke upute za nastavnike koje su jednake za oba programa. U njima se naglašava važnost vizualnog kontakta s umjetničkim djelom u nastavi: „Osnovna metoda nastave likovne umjetnosti u gimnaziji temelji se na trajnom kontaktu s likovnim djelom kako bi se mladima omogućio doživljaj umjetničkoga djela. [...] Samostalnim vizualnim kontaktom učenika s djelom tumače se elementi vizualnoga jezika, izražajna sredstva likovnoga govora, osvješčuju se skriveni, ali dublji sadržaji i smisao djela te umjetnosti općenito“,³² kao i važnost interdisciplinarnosti, odnosno povezanosti s drugim predmetima radi uspoređivanja metoda, pojava i spoznaja tih područja sa spoznajama likovne umjetnosti i boljeg shvaćanja gradiva. U uputama je objašnjena i uloga nastavnika te navedena školska satnica. Tako je u školskoj godini po gimnazijskom programu za likovnu umjetnost predviđeno uglavnom po jedan sat tjedno u 35 tjedana. To znači 35 školskih sati, a 20 nastavnih jedinica u planu i programu su predviđena za obradu u 20 školskih sati.

³⁰ Usp. Isto, str. 93.-95.

³¹ Usp. Isto, str. 95.-96.

³² Isto, str. 96.

Preostalih 15 sati je predviđeno za utvrđivanje i sistematiziranje gradiva te za provjeru znanja. Naglašava se da se nastavnik ne mora strogo držati redoslijeda obrade jedinica i predloženih primjera te da ga može organizirati na svoj način, samo je bitno da se obradi čitav program i da se jedinice obrađuju logičkim redoslijedom te da nove teme nadograđuju one već obrađene. Također se naglašava da je nastavnik dužan razvijati sposobnost promatranja djela i njihovoga interpretiranja te organizirati posjet galeriji, muzeju ili spomenicima u okolici.

4.2. Likovna umjetnost u umjetničkim školama

Nastava likovne umjetnosti se po gimnazijskom programu izvodi i u srednjim umjetničkim školama, glazbenim i plesnim, prema nastavnim planovima i programima koje je Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta donijelo 2008. godine. Tako se prema *Nastavnom planu i programu za srednju glazbenu školu* i prema *Nastavnom planu i programu srednje škole suvremene plesne umjetnosti* kod zanimanja *plesač suvremenog plesa* i *plesač edukacijskog smjera* predmet Likovna umjetnost izvodi u četverogodišnjem trajanju prema četverogodišnjem gimnazijskom programu.³³ U navedenim nastavnim programima nisu detaljnije opisani i razrađeni ciljevi, zadaće, nastavni proces i didaktičke upute pa se da zaključiti da i za glazbene i plesne umjetničke škole vrijedi isto ono što pod ciljevima, zadaćama, nastavnim procesom i didaktičkim uputama piše u nastavnom programu za gimnazije.

Na internetskoj stranici Ministarstva znanosti i obrazovanja navodi se da se pod umjetničko obrazovanje ubrajaju likovne, glazbene i plesne škole koje pohađaju učenici s izraženim sposobnostima za likovno, glazbeno i plesno izražavanje, no na njoj se ne može naći baš puno informacija o nastavnim planovima i programima. Osim toga, ondje se navodi da se likovno, glazbeno i plesno obrazovanje izvode prema posebno likovnom, glazbenom i plesnom kurikulumu u četverogodišnjem trajanju, ali niti jedan od njih još nije izrađen.³⁴ Nadalje, umjetničko obrazovanje u Republici Hrvatskoj uređeno je 2011. godine *Zakonom o umjetničkom obrazovanju* kojeg je donio Hrvatski sabor, a koji je stupio na snagu na dan

³³ Usp. Ministarstvo znanosti i obrazovanja, *Nastavni planovi i programi za srednje glazbene i plesne škole*, Zagreb, 2008., str. 243 i 613, https://mzo.gov.hr/UserDocsImages//dokumenti/Obrazovanje/SrednjeObrazovanje/Nastavniplanovi-Umjetnicke/1_nastavni_plan_i_program_za_srednje_glazbene_i_plesne_skole.pdf (pregledano 25. kolovoza 2020.)

³⁴ Usp. Ministarstvo znanosti i obrazovanja, *Umjetničko obrazovanje*, <https://mzo.gov.hr/istaknute-teme/odgoj-i-obrazovanje/umjetnicko-obrazovanje/132> (pregledano 25. kolovoza 2020.)

ulaska Hrvatske u Europsku uniju 1. srpnja 2013. U njemu je propisano da su ciljevi umjetničkog obrazovanja omogućiti razvoj vještina i sposobnosti u različitim umjetničkim područjima te kreativnog potencijala, a prema razvojnim ciklusima učenika i odgojno-obrazovnim razinama; omogućiti razvoj kulturnog izražaja s obzirom na tradiciju, kulturnu autohtonost i umjetničko okruženje; osigurati sustavan način poučavanja učenika umjetničkim znanjima i vještinama te poticati i unapređivati njihov intelektualni, stvaralački, estetski i socijalni razvoj; razvijati sposobnost doživljavanja i razumijevanja nacionalnih, europskih i svjetskih umjetničkih djela te povezivanja istih s društvenom sredinom i povijesnim okolnostima.³⁵

Satnica predmeta Likovna umjetnost u gimnazijama i umjetničkim školama u Hrvatskoj priložena je niže u tablici (vidi Sliku 1.), a preuzeta iz diplomskog rada *Mjesto srednjoškolskog predmeta Likovna umjetnost u obrazovnom sustavu RH. Analiza satnice i nastavnog plana i programa* kolegice Martine Turković koja se bavila nastavom likovne umjetnosti u Hrvatskoj.³⁶

	1. razred	2. razred	3. razred	4. razred
Opća gimnazija	1	1	1	1
Jezična gimnazija	1	1	1	1
Klasična gimnazija	1	1	1	1
Prirodoslovno-matematička gimnazija	1	1	-	-
Prirodoslovna gimnazija	-	-	2	-
Glazbena srednja škola	1	1	1	1
Plesna srednja škola	1	1	1	1
Medijski tehničar	2	2	-	-
Web dizajner	2	2	-	-
Škola za primijenjenu umjetnost i dizajn (predmet: <i>Povijest likovne umjetnosti</i>)	2	2	2	2

Slika 1. Tablica sa satnicom predmeta Likovna umjetnost u gimnazijama i umjetničkim školama u Hrvatskoj

³⁵ Usp. Hrvatski sabor, *Zakon o umjetničkom obrazovanju*, Narodne novine, Zagreb, 2011., https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2011_11_130_2602.html (pregledano 25. kolovoza 2020.)

³⁶ Martina Turković, *Mjesto srednjoškolskog predmeta Likovna umjetnost u obrazovnom sustavu RH. Analiza satnice i nastavnog plana i programa.*, Filozofski fakultet, Zagreb, 2013., http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/4150/1/DIPLOMSKI%20RAD_Martina%20Turkovi%C4%87.pdf (pregledano 25. kolovoza 2020.)

4.3. Likovna umjetnost u strukovnim školama

Predmet Likovna umjetnost izvodi se i u nekim srednjim strukovnim školama, ali u njima zbog bavljenja različitim strukama i stručnim predmetima nosi drugačije nazive. Tako se na stranici Ministarstva znanosti i obrazovanja pod nastavnim planovima/kurikulumima za strukovne škole mogu naći samo četiri zanimanja u kojima se izvodi nastava likovne umjetnosti, i to unutar područja grafičke tehnologije i audio-vizualnog oblikovanja u *Nastavni plan i program za zanimanje Medijski tehničar* u kojemu se predmet zove *Likovna umjetnost* i izvodi se u prvom i drugom razredu po dva školska sata tjedno (vidi Sliku 1.),³⁷ i unutar područja turizma i ugostiteljstva u nastavnim planovima za zanimanja kuhar, konobar i slastičar čiji programi traju tri godine, a umjesto likovne umjetnosti predmet nosi naziv *Povijest hrvatske kulturne baštine* i izvodi se u trećem razredu po dva sata tjedno.³⁸

Međutim, na internetskoj stranici Agencije za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih daju se naći još neki strukovni programi u kojima se izvodi nastava likovne umjetnosti. Primjerice kod zanimanja *Poljoprivredni tehničar vrtlar* kod kojeg se u prvom razredu izvodi predmet *Likovna umjetnost u vrtlarstvu* kojemu je cilj da „učenici usvoje znanja o stilovima u likovnoj umjetnosti s naglaskom na arhitekturi kao preduvjet za usvajanje znanja i povezivanja s vrtnom umjetnošću“³⁹ i da se upoznaju i osposobe za razumijevanje grafičkih prikaza tlocrta, ali i biljaka,⁴⁰ nadalje kod zanimanja *Građevinski tehničar visokogradnje* kod kojeg se u trećem i četvrtom razredu izvodi predmet *Povijest arhitekture i umjetnosti*, a kojemu je cilj da se učenici upoznaju „s temeljnim znanjima i

³⁷ Usp. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, *Odluka o Izmjenama i dopunama posebnog stručnog dijela Nastavnog plana i programa za zanimanje Medijski tehničar*, Zagreb, 2011., https://mzo.gov.hr/UserDocsImages//dokumenti/Obrazovanje/StrukovnoObrazovanje/NastavniPlanovi-Strukovno/GrafickaTehnologijaiAudio-vizualnoOblikovanje//3_izmjene_i_dopune_poselnog_strucnog_dijela_npipa_-_medijski_tehnicar.pdf (pregledano 26. kolovoza 2020.)

³⁸ Usp. *Nastavni plan Konobar*, Ministarstvo znanosti i obrazovanja, https://mzo.gov.hr/UserDocsImages//dokumenti/Obrazovanje/StrukovnoObrazovanje/NastavniPlanovi-Strukovno/TurizamiUgostiteljstvo//1-2_nastavni_plan_-_konobar.pdf (pregledano 26. kolovoza 2020.), *Nastavni plan Kuhar*, Ministarstvo znanosti i obrazovanja, https://mzo.gov.hr/UserDocsImages//dokumenti/Obrazovanje/StrukovnoObrazovanje/NastavniPlanovi-Strukovno/TurizamiUgostiteljstvo//2-3_nastavni_plan_-_kuhar.pdf (pregledano 26. kolovoza 2020.) i *Nastavni plan Slastičar*, Ministarstvo znanosti i obrazovanja, https://mzo.gov.hr/UserDocsImages//dokumenti/Obrazovanje/StrukovnoObrazovanje/NastavniPlanovi-Strukovno/TurizamiUgostiteljstvo//3-4_nastavni_plan_-_slasticar.pdf (pregledano 26. kolovoza 2020.)

³⁹ Ministarstvo prosvjete i športa, *Nastavni planovi i okvirni programi za područje poljoprivrede*. Zagreb: Glasnik Ministarstva prosvjete i športa Republike Hrvatske, 1998., str. 78., <https://www.asoo.hr/UserDocsImages/Nastavni%20planovi%20i%20programi/Poljoprivrede,%20prehrana%20i%20veterina/podrucje%20poljoprivrede%20A.pdf> (pregledano 26. kolovoza 2020.)

⁴⁰ Usp. Isto, str. 78.

ostvarenjima iz povijesti likovnih umjetnosti, s težištem na povijesnom razvoju arhitekture, od prapovijesti do danas⁴¹ i koji stoga u trećem razredu obrađuje arhitekturu starog i srednjeg vijeka, a u četvrtom novog vijeka i modernu arhitekturu,⁴² ili kod zanimanja *Hotelijersko-turistički tehničar* kod kojeg predmet nosi naziv *Povijest umjetnosti i kulturno-povijesna baština*, a izvodi se samo u četvrtom razredu,⁴³ i *Hotelijer* kod kojeg predmet nosi naziv *Povijest hrvatske kulturne baštine*, a cilj mu je upoznati učenike sa stilskim razdobljima povijesti umjetnosti, važnošću kulturne baštine te pripremiti ih na samostalan pristup djelima i uvrštavanje u turističku ponudu.⁴⁴ Likovnu umjetnost u strukovnom obrazovanju imaju nadalje još i frizeri kod kojih se nastavni predmet zove *Estetika i umjetnost*, izvodi se u 3. razredu, a cilj mu je razvijanje osjećaja za skladno, lijepo i harmonično, proširivanje znanja o glavnim stilskim odrednicama pojedinih razdoblja te primjena estetskih kriterija u struci.⁴⁵ Satnica za navedena zanimanja prikazana je niže u tablici (vidi Sliku 2.), također preuzetoj iz diplomskog rada kolegice Martine Turković.

⁴¹ Ministarstvo prosvjete i športa, *Nastavni planovi i okvirni programi za područje graditeljstva, geodezije i građevinskih materijala*. Zagreb: Glasnik Ministarstva prosvjete i športa Republike Hrvatske, 1997., str. 54, <https://www.asoo.hr/UserDocsImages/Nastavni%20planovi%20i%20programi/Graditeljstvo,%20geodezija%20i%20gra%C4%91evinski%20materijali/Podrucje%20graditeljstva,%20geodezije%20i%20gradj.%20materijala.pdf> (pregledano 26. kolovoza 2020.)

⁴² Usp. Isto, str. 54.-55.

⁴³ Usp. Ministarstvo prosvjete i športa, *Nastavni planovi i okvirni programi za područje ugostiteljstva i turizma*, Zagreb: Glasnik Ministarstva prosvjete i športa Republike Hrvatske, 1998., str. 2-3, <https://www.asoo.hr/UserDocsImages/Nastavni%20planovi%20i%20programi/Turizam%20i%20ugostiteljstvo/NP%20i%20OP%20za%20podrucje%20ugostiteljstva%20i%20turizma.pdf> (pregledano 26. kolovoza 2020.)

⁴⁴ Usp. Isto, str. 116.-118.

⁴⁵ Usp. *Nastavni plan i okvirni obrazovni program za zanimanje frizer*, Ministarstvo prosvjete i športa, Ministarstvo za obrt, malo i srednje poduzetništvo, Zagreb, 2003., <https://digarhiv.gov.hr/arhiva/263/18315/www.nn.hr/clanci/sluzbeno/2003/2008.htm> (pregledano 26. kolovoza 2020.)

Zanimanje	Predmet	1. razred	2. razred	3. razred	4. razred
Građevinski tehničar - visokogradnja	<i>Povijest arhitekture i umjetnosti</i>	-	-	2	2
Poljoprivredni tehničar vrtlar	<i>Likovna umjetnost u vrtlarstvu</i>	2	-	-	-
Hotelijsko- turistički tehničar	<i>Povijest umjetnosti i kulturno povijesna baština</i>	-	-	-	2
Hotelier	<i>Povijest hrvatske kulturne baštine</i>	-	-	2	-
Kuhar, Slastičar, Konobar	<i>Povijest hrvatske kulturne baštine</i>	-	-	2	
Frizer	<i>Estetika i umjetnost</i>	-	-	2	

Slika 2. Tablica sa satnicom likovne umjetnosti u srednjoškolskim predmetima strukovnih škola u Hrvatskoj

O razlozima zašto se na stranici Ministarstva znanosti i obrazovanja ne mogu naći nastavni planovi i programi za sva zanimanja, možemo samo nagađati. Možda su neki od njih zastarjeli pa su u izradi novi ili neke škole imaju izrađene svoje vlastite nastavne planove i programe koji nisu javno dostupni. Osim toga, u Hrvatskoj se od 2005. godine započelo s promjenama odgojno-obrazovnog sustava, a „donošenjem *Strategije razvoja strukovnog obrazovanja 2008.-2013.* započeo je proces modernizacije i reforme strukovnog obrazovanja.“⁴⁶ U tom pogledu važan je u srpnju 2011. doneseni *Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje (NOK)* koji nije toliko usmjeren na sadržaj nastavnih programa nego na fleksibilnost programa, ishode učenja i kompetencije koje bi nakon savladavanja određenih razina učenici trebali steći. „U dosadašnjem dijelu provedbe reforme izrađen je i usvojen *Nacionalni kurikulum za strukovno obrazovanje* koji određuje svrhu, vrijednosti, ciljeve, sadržaje, procese učenja i poučavanja, organizaciju i načine vrednovanja učeničkih postignuća, kompetencija i kvalifikacija u sustavu strukovnog obrazovanja RH“,⁴⁷ a može se naći na mrežnim stranicama Ministarstva znanosti i obrazovanja, kao i prijedlozi nacionalnog kurikuluma za gimnazijsko i umjetničko obrazovanje. U reformi su razvijeni i kurikulumi

⁴⁶ *Reforma strukovnog obrazovanja*, Ministarstvo znanosti i obrazovanja, <https://mzo.gov.hr/istaknute teme/odgoj-i-obrazovanje/srednjoskolski-odgoj-i-obrazovanje/reforma-strukovnog-obrazovanja/225> (pregledano 27. kolovoza 2020.)

⁴⁷ Isto.

odgojno-obrazovnih područja, predmetni/ međupredmetni/ modularni kurikulumi i 29 strukovnih kurikuluma, od kojih su neki već u upotrebi, no potrebno je još doraditi obrazovni sustav i regulirati ga u skladu s potrebama tržišta, a u planu je i izrada sektorskih kurikuluma.⁴⁸

Kao primjer jednog novog strukovnog kurikuluma navodim *Strukovni kurikulum za stjecanje kvalifikacije Web dizajner* iz 2017. godine, čija je satnica ostala ista u odnosu na prije, a čiju je raniju verziju također u svome diplomskome radu 2013. godine spomenula kolegica Turković i satnicu navela u tablici (vidi Sliku 1.).⁴⁹ Prema tom kurikulumu se predmet koji imaju web dizajneri naziva *Likovna umjetnost*, imaju ga po dva sata tjedno u prva dva razreda školovanja, a učenici će nakon učenja biti sposobni opisati osnovne likovne elemente i kompozicijske odnose na umjetničkim djelima iz područja slikarstva, skulpture, arhitekture i dizajna; opisati osobine umjetničkih razdoblja, stilova i pravaca hrvatske, europske i svjetske umjetnosti jer u programu stoji da će sve to obraditi u dvije godine te će razviti i usvojiti pozitivan stav o vizualnim umjetnostima, likovnoj umjetnosti i kulturnoj baštini.⁵⁰

⁴⁸ Usp. Isto i *Kurikularni dokumenti*, Cjelovita kurikularna reforma, <http://www.kurikulum.hr/kurikularni-dokumenti/> (pregledano 27. kolovoza 2020.)

⁴⁹ Martina Turković, 2013., str. 29.

⁵⁰ Usp. *Odluka o uvođenju strukovnog kurikuluma za stjecanje kvalifikacije Web dizajner (211224) u obrazovnom sektoru grafička tehnologija i audio-vizualno oblikovanje*. Narodne novine, 85 (85/2017), 2017. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2017_08_85_2036.html (pregledano 6. ožujka 2021.)

4.4. Kurikulum nastavnog predmeta Likovna kultura za osnovne škole i Likovna umjetnost za gimnazije

Nacionalnim okvirnim kurikulumom za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje (dalje NOK) iz 2011. godine je dugoročno smisleno povezan i skladno uređen odgojno-obrazovni proces od predškolskog do srednjoškolskog obrazovanja, a svojim sadržajem su kurikulumske dokumenti širi i dublji od nastavnoga plana i programa.⁵¹ NOK se bavi mnoštvom tema od kojih je najvažnije za istaknuti ciljeve i ishode učenja, vrednovanje i postignuća učenika, međupredmetnu povezanost, osam kompetencija za cjeloživotno obrazovanje koje je odredila Europska unija (komunikacija na materinskom jeziku; komunikacija na stranim jezicima; matematička kompetencija i osnovne kompetencije u prirodoslovlju i tehnologiji; digitalna kompetencija; učiti kako učiti; socijalna i građanska kompetencija; inicijativnost i poduzetnost; kulturna svijest i izražavanje),⁵² četiri odgojno-obrazovna ciklusa za stjecanje kompetencija (1.-4. razred; 5.-6. razred; 7.-8. razred; 1.-2. razred srednje škole),⁵³ i sedam odgojno-obrazovnih područja (jezično-komunikacijsko; matematičko; prirodoslovno; tehničko i informatičko; društveno i humanističko; umjetničko; tjelesno i zdravstveno).⁵⁴ NOK je i polazište za izradbu predmetnih kurikuluma, a oni se temelje na razrađenim postignućima odgojno-obrazovnih područja.

NOK je zasada još uvijek na razini prijedloga, kao i *Nacionalni kurikulum za gimnazije*,⁵⁵ kojim bi se trebalo urediti gimnazijsko obrazovanje u Hrvatskoj, no u siječnju 2019. godine donesen je predmetni kurikulum za likovnu umjetnost *Kurikulum nastavnog predmeta Likovna kultura za osnovne škole i Likovna umjetnost za gimnazije* kojim se uredilo poučavanje i učenje predmeta Likovna umjetnost. Prema kurikulumu Likovna umjetnost pripada u umjetničko i u društveno-humanističko područje, jer „u nastavnom predmetu

⁵¹ Usp. *Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje (NOK)*, Zagreb, Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta, 2011., str. 11.-12., http://mzos.hr/datoteke/Nacionalni_okvirni_kurikulum.pdf (pregledano 6. ožujka 2021.)

⁵² Usp. Isto, str. 16.-17., a prema *Preporuci Europskog parlamenta i savjeta od 18. prosinca 2006. o ključnim kompetencijama za cjeloživotno učenje (Recommendation of the European Parliament and of the Council of 18 December 2006 on key competences for lifelong learning)*, Official Journal of the European Union, 30. prosinca 2006., <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:394:0010:0018:en:PDF> (pregledano 28. kolovoza 2020.)

⁵³ Usp., *Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje (NOK)*, 2011., str. 35.-36.

⁵⁴ Usp. Isto, str. 54.

⁵⁵ Usp. *Nacionalni kurikulum za gimnazije*, Zagreb: Ministarstvo znanosti i obrazovanja, 2017., <https://mzo.gov.hr/UserDocsImages//dokumenti/Obrazovanje/NacionalniKurikulum/NacionalniKurikulumi//Nacionalni%20kurikulum%20za%20gimnazijsko%20obrazovanje.pdf> (pregledano 6. ožujka 2021.)

Likovna umjetnost učenici istražuju likovno stvaralaštvo različitih društava i kultura u vremenskom trajanju od prapovijesti do suvremenog doba te društveno-povijesnu zbilju koja se odražava na likovnu umjetnost. Sustavnim odgajanjem percepcije i estetskim odgojem potiče se svjesno i aktivno doživljavanje, kritičko promišljanje i analiziranje likovnih djela i različitih vizualnih pojava. Time se stječu kompetencije za aktivno sudjelovanje u suvremenom životu.⁵⁶ 2016. godine je u okviru *Cjelovite kurikularne reforme* objavljen i *Prijedlog Umjetničkoga područja kurikulumu* u kojemu su opisani ciljevi i očekivanja umjetničkoga područja,⁵⁷ a isto tako i *Prijedlog društveno-humanističkoga područja kurikulumu*.⁵⁸

Kurikulum nastavnog predmeta Likovna kultura za osnovne škole i Likovna umjetnost za gimnazije je predmetni kurikulum, koji za cilj ima objasniti svrhu učenja i poučavanja navedenih predmeta u odgojno-obrazovnom sustavu RH te vrijednosti i načela koje predmet razvija i unosi u srednjoškolsko obrazovanje RH. U njemu su opisani predmeti Likovna kultura i Likovna umjetnost, objašnjene njihove svrhe, načini i prijedlozi izvođenja nastave i povezivanja s drugim temama i predmetima, odgojno-obrazovni ciljevi i ishodi te kako vrednovati ishode. Nastavni predmet Likovna kultura izvodi se u osnovnoj školi, a Likovna umjetnost u srednjim školama. U nastavku će biti detaljnije opisan dio kurikulumu koji se tiče nastave Likovne umjetnosti u srednjim školama.

Na samom početku kurikulumu dan je zajednički opis nastavnih predmeta Likovna umjetnost i Likovna kultura u kojem piše da je svrha predmeta „oblikovati osobni i društveni identitet učenika; oplemeniti i obogatiti sliku o sebi i o svijetu u kojemu žive; razviti sposobnost kreativnog mišljenja i djelovanja; usvojiti likovnu i vizualnu pismenost (razumijevanje umjetničkih strategija i koncepata, razumijevanje složene vizualne okoline i njeno kritičko prosuđivanje, vrednovanje i aktivno oblikovanje) te praktičnu primjenu tehnika, alata i medija“.⁵⁹ U nastavku stoji da će tijekom učenja predmeta učenici povezivanjem sadržaja, međupredmetnim povezivanjem, osmišljavanjem projekata te interdisciplinarnim pristupom steći znanja o vizualnoj kulturi, načinima vizualne

⁵⁶ Odluka o donošenju kurikulumu za nastavni predmet Likovne kulture za osnovne škole i Likovne umjetnosti za gimnazije u Republici Hrvatskoj, Zagreb: Narodne novine (7/2019), 2019. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_01_7_162.html (pregledano 6. ožujka 2021.)

⁵⁷ Vidi: *Prijedlog Umjetničkoga područja kurikulumu*, CKR, 2016., <http://www.kurikulum.hr/wp-content/uploads/2016/04/UMJETNICKO-PODRUCJE.pdf> (pregledano 28. kolovoza 2020.)

⁵⁸ Vidi: *Prijedlog društveno-humanističkoga područja kurikulumu*, CKR, 2016., <http://www.kurikulum.hr/wp-content/uploads/2016/03/DHP.pdf> (pregledano 6. ožujka 2021.)

⁵⁹ Usp. Odluka o donošenju kurikulumu za nastavni predmet Likovne kulture za osnovne škole i Likovne umjetnosti za gimnazije u Republici Hrvatskoj, 2019.

komunikacije te o područjima likovnih i vizualnih umjetnosti. Likovna djela su polazište za upoznavanje likovnog i vizualnog jezika, a važnu ulogu u tome ima i povezivanje s kulturno-znanstvenim ustanovama, muzejima i umjetničkim događanjima. Zatim slijedi 5 odgojno-obrazovnih ciljeva, to jest očekivanja koja će učenici znati i moći učiniti kao rezultat učenja predmeta, a to su: usvojiti i razumjeti likovni jezik i razviti likovnu pismenost; izražavati kreativno mišljenje; razvijati kritičko mišljenje; razumjeti kontekst likovnoga djela; sudjelovati u umjetničkim događanjima i aktivnostima te razvijati odgovoran odnos prema umjetničkoj baštini.⁶⁰

Nakon toga slijedi opis domena koje čine gradivnu strukturu predmeta Likovna kultura i Likovna umjetnost. Postoje tri domene: A) stvaralaštvo i produktivnost, B) doživljaj i kritički stav, i C) umjetnost u kontekstu, kojima se potiče razvoj tri područja ljudske osobnosti, psihomotoričkog, afektivnog i kognitivnog područja. Tijekom poučavanja Likovne umjetnosti važno je da se te tri domene isprepliću te da se istovremeno potiče razvoj praktičnih i izražajnih sposobnosti i vještina učenika, promatranje i raspravljanje o umjetničkim djelima te shvaćanje likovne umjetnosti kao važnog dijela života svih naroda, kultura i ljudskih zajednica kroz povijest. Prva domena je najviše zastupljena u osnovnoj školi, a ostale dvije su više zastupljene u srednjoj školi.⁶¹ Nakon opisa domena slijede *Odgojno-obrazovni ishodi, sadržaji i razine usvojenosti po razredima i organizacijskim područjima*. Tu su jasno opisane i objašnjene teme koje se obrađuju u pojedinim razredima i koje su zadaće učenika i nastavnika unutar pojedinih tema odnosno nastavnicima su dane upute o tome što će učenik nakon obrađene pojedine teme odnosno završetka razreda moći/znati te neke preporuke za ostvarivanje tih ishoda. Za svaki ishod su dane i razine usvojenosti pojedinih ishoda kod učenika kojima se u četiri kategorije (zadovoljavajuća, dobra, vrlo dobra, iznimna) određuje opseg znanja, dubina razumijevanja i stupanj razvijenosti vještina i usvojenosti stavova/vrijednosti pa to uvelike pomaže nastavnicima u načinu ocjenjivanja učenika.

Tako se u prvom razredu obrađuje tematski koncept *Umjetnost i čovjek* podijeljen na dvije teme *Ljudsko tijelo u umjetnosti* i *Pogled na svijet*. Navedene teme obrađuju i problematiziraju i podteme. Unutar teme *Ljudsko tijelo u umjetnosti* podteme su: tijelo kao objekt, tijelo u tragovima i tijelo kao subjekt, a unutar teme *Pogled na svijet* teme karakteristične za pojedina razdoblja, vrste perspektiva, različite forme te prikaz vizualne

⁶⁰ Usp. Isto.

⁶¹ Usp. Isto.

stvarnosti u fotografiji, filmu i videu. U drugom razredu glavna tema je *Čovjek i prostor*, a podteme su osnove arhitekture, obilježja specifičnih građevina pojedinoga razdoblja/stila, urbanizam i stambena arhitektura te odnos arhitekture, skulpture i slikarstva. U trećem razredu je glavna tema *Umjetnost i tumačenje svijeta* podijeljena na *Umjetnost i duhovnost* i *Umjetnost i znanost*, a one su opet podijeljene na podteme. U sklopu teme *Umjetnost i duhovnost* prati se oblikovanje, funkcija i ikonografija umjetničkih djela u filozofskom, kulturnom, vjerskom ili duhovnom kontekstu, a u sklopu teme *Umjetnost i znanost* umjetnosti se pristupa na dva načina: tumačenjem svijeta metodama svojstvenim znanosti te primjenom znanstvenih spoznaja i tehnoloških postignuća u umjetnosti. U četvrtom razredu glavne teme su *Umjetnost i moć* te *Umjetnost i stvaralački proces*. Podteme unutar teme *Umjetnost i moć* su umjetnost i propaganda, uloga umjetnosti u društvenim pitanjima, društveni položaj i uloga umjetnika, cenzura, umjetnost i popularna kultura, institucionalizacija i komercijalizacija umjetnosti, a unutar teme *Umjetnost i stvaralački proces* istraživanje stvaralačkog umjetničkog procesa od prapovijesti do danas te razvoj ideje od skice do konačne realizacije unutar individualnih stvaralačkih opusa.

Unutar svake teme zastupljene su sve tri domene, a unutar njih su dani pojedini ishodi i njihovi opisi, pri čemu je u domeni A naveden uglavnom jedan ishod, nekad dva, u domeni B četiri (jedan se uvijek odnosi na nacionalnu baštinu), a u domeni C jedan ishod.⁶² Tako je, primjerice, jedan ishod unutar teme *Umjetnost i tumačenje svijeta* za treći razred, a unutar domene B: učenik kritički prosuđuje umjetničko djelo na temelju neposrednoga kontakta. Razrada ishoda je ta da učenik ostvaruje neposredan kontakt s umjetničkim djelom u galeriji/ muzeju ili javnom prostoru, aktivno sudjeluje u metodičkim aktivnostima te piše esej u kojemu izražava kritički stav o umjetničkom djelu interpretirajući formalna, tematska i stilska obilježja. Preporuke za ostvarivanje tog ishoda su da se učeniku osigura neposredno iskustvo umjetničkog djela u izvornom kontekstu ili u prostoru u kojemu je izloženo i potiče aktivno sudjelovanje u različitim oblicima nastave izvan učionice. Ishod se ostvaruje u stalnim postavima muzeja, na raznim izložbama, u gradskom prostoru i na arheološkim lokalitetima. Provodi se ekskurzijama, terenskom nastavom ili samostalnim učeničkim aktivnostima izvan nastave. U kurikulumu je dan opis usvojenosti sadržaja samo za razinu dobar: „Učenik interpretira izabrano djelo na temelju formalnih, tematskih i stilskih obilježja.“,⁶³ a stoji da će se opis ostalih razina usvojenosti odgojno-obrazovnih ishoda naći u metodičkom priručniku.

⁶² Usp. Isto.

⁶³ Isto.

Nakon opisanih ishoda za sve razrede slijedi kratak dio o povezanosti predmeta Likovna kultura i Likovna umjetnost s drugim predmetima i međupredmetnim temama, gdje stoji kako navedeni predmeti pripadaju umjetničkom i društveno-humanističkom odgojno-obrazovnom području te da svojim sadržajima omogućuju korelaciju sa svim nastavnim predmetima i međupredmetnim temama te time produbljuju uporabu pojedinih pojmova i sadržaja iz drugih predmeta. Nakon toga slijedi odlomak o učenju i poučavanju navedena dva predmeta gdje su dane neke upute za poučavanje, kakve materijale i izvore koristiti, u kakvom okruženju se nastava treba izvoditi i slično. Ovdje je važno naglasiti da je novim kurikulumom uloga učitelja postala drugačija, on sada ima slobodu birati koje će relevantne umjetničke primjere obraditi s učenicima i kojim redoslijedom te koje će metode i pristupe učenju i poučavanju koristiti. Na samom kraju dokumenta dane su upute nastavnicima o tome kako vrednovati učenike prema usvojenosti odgojno-obrazovnih ishoda.⁶⁴

S obzirom na važnost dokumenta i promjenu paradigme učenja Likovne umjetnosti ovdje su još jednom istaknute promjene do kojih je došlo donošenjem novoga kurikuluma za predmete Likovna kultura i Likovna umjetnost: slobodan je odabir likovnih primjera, redoslijed tema, odabir nastavnih metoda i strategija; nema više obavezne kronologije obrade umjetničkih djela, ali je ona omogućena; naglasak nije na sadržajima nego na učeničkim dostignućima i aktivnostima; uvedeni su odgojno-obrazovnih ishodi; potiče se razvoj kreativnih potencijala kod učenika, aktivno doživljavanje, kritičko promišljanje i analiziranje likovnih djela i različitih vizualnih pojava; sadržaji su postavljeni problematski; omogućeno je i sinkronijsko obrađivanje sadržaja, povezivanje s drugim temama i predmetima, ali i iskustvima iz svakodnevnog života. Na taj se način doprinosi razumijevanju drugih predmeta i odgojno-obrazovnih područja kurikuluma, ali i osnažuje cjelovit razvoj učenika.

Novost je i da se učenike potiče na obavezan praktični/istraživački rad u sklopu predmeta Likovna kultura i Likovna umjetnost unutar domene A, ali i unutar domene B i C jer na taj način propituju univerzalna i globalna pitanja, analiziraju i prikupljaju podatke i tako uče i povezuju naučeno. Također se učenike potiče na neposredan kontakt s umjetničkim djelima pa tako i na posjet i suradnju s umjetničkim i kulturno-znanstvenim ustanovama, a u kurikulumu stoga u svakoj godini učenja Likovne umjetnosti postoje ishodi koji su vezani uz neposredan kontakt s djelima, ali uz nacionalnu baštinu koja sada može i treba dobiti više prostora u nastavi, nego što je imala prema starom programu.

⁶⁴ Usp. Isto.

5. Likovna umjetnost kao nastavni predmet u Njemačkoj

Njemačka ima posebne i različite programe za srednjoškolski nastavni predmet Likovna umjetnost za svaku od svojih 16 saveznih zemalja, posebno za osnovne škole, posebno za gimnazije, srednje škole i realne škole, a posebno za strukovno obrazovanje, slično kao i Hrvatska. Uz to se i program svake škole, ali i strukovnih škola dodatno razlikuje pa će za primjer biti uzete samo neke od zemalja i za njih predstavljeni gimnazijski programi te po jedan od programa strukovnih škola.

Nastavni planovi i programi za sve razine obrazovanja u Njemačkoj mogu se pronaći na njemačkom jeziku na internetskoj stranici Konferencije ministara kulture Savezne Republike Njemačke,⁶⁵ njem. *Kultusministerkonferenz (skr. KMK)*, unutar *Rechtsvorschriften /Lehrpläne* (hrv. *Pravni propisi/ Nastavni planovi i programi*) pod *Übersicht Lehrpläne* (hrv. *Pregled nastavnih planova i programa*). Pregledom izbornika *Pregled nastavnih planova i programa*, otvora se stranica s abecednim popisom saveznih zemalja i poveznicama na zasebne stranice s nastavnim planovima i programima za sve razine i sve predmete.⁶⁶

Ovdje je još važno napomenuti da u Njemačkoj osnovna škola traje do četvrtoga razreda (a ne kao u Hrvatskoj do osmog), a od petog učenici već biraju srednju školu (gimnaziju, srednju školu ili realnu školu) koja traje do desetoga razreda, a nakon toga mogu upisati još dva razreda gimnazije (po novome planu tri) ili pohađaju strukovnu izobrazbu koja traje još dvije ili tri godine, ovisno o programu pa, dakle, idu u školu do 12. ili 13. razreda. Ako su već kao srednju školu pohađali gimnaziju, onda nastavljaju pohađati gimnaziju još dvije godine, a ako su išli u neku od drugih dviju škola onda također mogu ići u gimnaziju, ali tada tri godine, odnosno do 13. razreda. A ako nakon srednje škole upisuju strukovno obrazovanje tada ga pohađaju također dvije ili tri godine, ovisno o planu i programu pojedinih zanimanja. Strukovna izobrazba se uglavnom odvija po dualnom sistemu, što znači da dio nastave odrađuju u strukovnoj školi, a dio na praksi. Sukladno tomu će u nastavku biti opisan nastavni predmet Likovna umjetnost. Kad bismo usporedili njihov sustav obrazovanja s

⁶⁵ Konferencija ministara kulture je udruženje ministara obrazovanja, znanosti i kulture. Zadaća im je donositi odluke u obrazovanju, znanosti i kulturi u pojedinim regijama i na nacionalnoj razini te raditi na poboljšanju standarda i promicati suradnju između obrazovnih, znanstvenih i kulturnih institucija. (Parafrazirala i prevela autorica rada s: *Mitglieder*, Kultusministerkonferenz, <https://www.kmk.org/kmk/mitglieder.html>, pregledano 6. rujna 2020. i *Aufgaben*, Kultusministerkonferenz, <https://www.kmk.org/kmk/aufgaben.html>, pregledano 6. rujna 2020.)

⁶⁶ Link navedene stranice: *Bildungspläne/Lehrpläne der Länder im Internet*, KMK, 24. veljače 2020., <https://www.kmk.org/dokumentation-statistik/rechtsvorschriften-lehrplaene/uebersicht-lehrplaene.html> (pregledano 5. rujna 2020.)

hrvatskim, njihov 9. i 10. razred je paralela našem 1. i 2. razredu srednje škole, a njihov 11. i 12. razred našem 3. i 4. razredu srednje škole. Pošto im školovanje po novome nastavnom planu traje do 13. razreda, sveukupno trajanje osnovnoškolskog i srednjoškolskog obrazovanja u Njemačkoj je za jednu godinu duže nego u Hrvatskoj.

5.1. Nastavni plan i program za gimnazije

5.1.1. Bavarska (Bayern)

Nastavni planovi i programi za bavorske škole mogu se pronaći na internetskoj stranici Državnog instituta za školsku kvalitetu i istraživanje obrazovanja u Münchenu, njem. *Staatsinstitut für Schulqualität und Bildungsforschung München*, posebno za svaku školu i za svaki predmet. Što se tiče gimnazijskog obrazovanja, od školske godine 2017./2018. ono u Bavarskoj traje devet godina (od 5. do 13. razreda), a ne kao do tada osam godina (od 5. do 12. razreda). Prema tome se da zaključiti da je i u Njemačkoj 2016. godina bila godina pripremanja i izdavanja novih nastavnih i predmetnih kurikuluma te pripremanja na prijelaz na novi sustav obrazovanja koji je započeo od školske godine 2017./2018.⁶⁷ Novi nastavni planovi objavljeni su na njemačkom jeziku na internetskim stranicama platforme *LehrplanPLUS*.

Tako učenici koji su upisali 5. razred te godine slušaju nastavu prema novom nastavnom planu, odnosno predmetnim kurikulumima, a oni koji su upisali ranije prema starim nastavnim planovima i programima. Ovdje će prvo biti opisan stari princip izvođenja nastave prema nastavnim planovima i programima za nastavni predmet Likovna umjetnost, a prema kojem rade još učenici od 9. do 12. razreda, a zatim novi nastavni kurikulum prema kojem uče učenici od 5. do 8. razreda gimnazije u Bavarskoj.

Dakle, prema starom nastavnom planu za Likovnu umjetnost koji se još izvodi u 9., 10., 11. i 12. razredu gimnazije na početku stoji opis predmeta (*Selbstverständnis des Faches*). Zatim je opisano na koji način nastavni predmet doprinosi gimnazijskom obrazovanju učenika i njegovom razvoju osobnosti (*Beitrag des Faches zur gymnasialen Bildung und Persönlichkeitsentwicklung*). Tu su opisani ishodi i kompetencije koje će učenici steći učenjem predmeta objedinjene za sve godine učenja: cjelovit razvoj osobnosti u

⁶⁷ FAQ aus Sicht des Gymnasiums, LehrplanPLUS, Staatsinstitut für Schulqualität und Bildungsforschung München, https://www.lehrplanplus.bayern.de/seite/faq_gym (pregledano 7. rujna 2020.)

shvaćanju i oblikovanju, vještine potrebne za aktivno i odgovorno sudjelovanje u društvenim i kulturnim događanjima, čitanje i oblikovanje slika, razvoj vlastitih perspektiva u susretu s različitim medijima, kompetentno korištenje i oblikovanje medija.⁶⁸ Nakon toga stoji i da bi se sadržaj predmeta trebao povezati sa sadržajima drugih predmeta (*Zusammenarbeit mit anderen Fächern*), a zatim slijedi opis sadržaja po razredima te opis ciljeva (*Ziele und Inhalte*). Sadržaj svakog razreda (5.-12.) može se vidjeti ispod u tablicama na njemačkom jeziku (vidi sliku 3. i 4.), a ovdje će biti objašnjen na hrvatskom za razrede 9.-12. Sadržaji 5.-8. razreda su prekriveni u tablici (Slika 4.) jer se u njima nastava izvodi prema novom nastavnom planu.

Prema starom nastavnom planu koji se još izvodi u 9., 10., 11. i 12. razredu su doživljavanje i stvaranje dvije najvažnije komponente predmeta Likovna umjetnost, a učenjem i poučavanjem predmeta učenici razvijaju kreativnost, sposobnost asocijativnog povezivanja, konvergentnog razmišljanja te sposobnost maštanja i uživanja.⁶⁹ Nadalje, *Lebenswelten, Kommunikation und Medien, Architektur und Design, Bildende Kunst* (*Živi svjetovi, Komunikacija i mediji, Arhitektura i dizajn i Umjetnost*) su glavna područja koja se protežu sada još samo u 9. i 10. razredu. Svako od navedenih područja ima još po jedno ili dva podpodručja prema kojima se radi, a nastavnik ima autonomiju birati umjetnička djela koja će obrađivati s učenicima. Tako se unutar područja *Lebenswelten* (*Živi svjetovi*) „učenici bave estetikom svog životnog okruženja, proizvodima svakodnevnog života i međusobnim utjecajem umjetnosti i svakodnevnog života“, ⁷⁰ konkretno odjećom i izgledom (*Kleidung und Erscheinungsbild*) u 9. razredu i kulturom mladih (*Jugendkultur*) u 10. razredu. „Područje učenja *Kommunikation und Medien* (*Komunikacija i mediji*) bavi se fenomenima visoke umjetnosti, kao i grafičkim dizajnom i masovnim medijima. Proučavajući primjere iz oglašavanja, tiska, filma, televizije i interneta učenici shvaćaju njihov način rada i uče birati razumno i odgovorno.“⁷¹ Podpodručja koja obuhvaća 9. razred su *reklama i fotografija* (*Werbung und Photographie*), a 10. *korporativni dizajn i korporativni identitet* (*Corporate Design und Corporate Identity*). „U području učenja *Architektur und Design* (*Arhitektura i dizajn*) učenici ispituju strukturne uvjete, namještaj i opremu prema obliku, funkciji i praktičnoj vrijednosti te razvijaju vlastite dizajne. Na nižoj razini istražuju svoju neposrednu

⁶⁸ Parafrazirala i prevela autorica rada s: *Kunst*, Staatsinstitut für Schulqualität und Bildungsforschung München, http://www.isb-gym8-lehrplan.de/contentserv/3.1.neu/g8.de/id_26533.html (pregledano 7. rujna 2020.)

⁶⁹ Usp. *Kunst*, Staatsinstitut für Schulqualität und Bildungsforschung München, http://www.isb-gym8-lehrplan.de/contentserv/3.1.neu/g8.de/id_26533.html (pregledano 7. rujna 2020.) Parafrazirala i prevela autorica.

⁷⁰ Isto. Prevela autorica rada.

⁷¹ Isto. Prevela autorica.

okolinu i upravljaju zadacima dizajna specifičnim za svoju dob. Na srednjoj razini obrađuju se osnovna pitanja o dizajnu interijera, arhitektonskim i urbanističkim konceptima i umjetnosti u javnim prostorima. Na taj način mladi prepoznaju odnose između arhitekture, urbanog planiranja i vlastitih potreba.⁷² Podpodručja koje ovo područje obuhvaća su za 9. razred *društveno ponašanje i izgrađeni prostor (Soziales Verhalten und gebauter Raum)*, a za 10. *urbanističko planiranje i dizajn u javnim prostorima (Städtebau und Gestaltung im öffentlichen Raum)*. „U području učenja *Bildende Kunst (Likovna umjetnost)* učenici dobivaju pregled povijesti umjetnosti u odnosu na nastavni predmet povijesti. Pratit će pojavu europske kulture i naučiti bolje razumjeti sadašnjost iz njezinih korijena.“⁷³ Unutar ovoga područja u 9. razredu obrađuje se *klasična moderna (secesija do 1945.) (Klassische Moderne (Jugendstil bis 1945))*, a u 10. razredu *odabrani umjetnički pravci nakon 1945. (Ausgewählte Positionen der Kunst nach 1945)*.

Progression in den Lernbereichen der Jahrgangsstufen 5 - 10				
	Lebenswelten	Kommunikation und Medien	Architektur und Design	Bildende Kunst
5	Phantasie und Erlebniswelt	Schrift und Präsentieren	Häusliches und schulisches Umfeld	Urzeit und Ägypten
6	Beobachten und Erfinden	Schrift und Information	Utopische und phantastische Formerfindungen	Antike
7	Erzählungen	Nachricht	Lebensräume	Von der Romanik zum Barock
8	Selbstdarstellung	Werbung und Information	Innenarchitektur	Vom Klassizismus bis zum Spätimpressionismus
9	Kleidung und Erscheinungsbild	Werbung und Photographie	Soziales Verhalten und gebauter Raum	Klassische Moderne (Jugendstil bis 1945)
10	Jugendkultur	Corporate Design und Corporate Identity	Städtebau und Gestaltung im öffentlichen Raum	Ausgewählte Positionen der Kunst nach 1945

Slika 3. Tablica sadržaja nastavnog predmeta Likovna umjetnost za 5.-12. razred bavarskih gimnazija

„U praktičnom i teorijskom ispitivanju dva predmetna područja: *Körper (tijelo) i Objekt (objekt)* u 11. razredu, i dva područja: *Gebauter Raum (izgrađeni prostor)* i *Kommunikation (komunikacija)* u 12. razredu, mladi proširuju i produbljuju osnove iz 5. do 10. razreda i smještaju ih u novi misaoni kontekst. Također u nastavi isprobavaju i razlikuju

⁷² Isto. Prevela autorica.

⁷³ Isto. Prevela autorica.

tradicionalne i novije alate kao i različite tehnike i razlikuju svoje vještine u umjetničkom oblikovanju i prezentaciji.⁷⁴

U nastavku opisanog plana još stoje *posebnosti predmeta (Besonderheiten des Faches)* u kojima se naglašava da učenike treba poticati na sudjelovanje u dizajnu interijera ili eksterijera škole, kao i organizaciju školskih svečanosti, glazbenih ili glumačkih predstava. Također se navodi da ueničke radove treba izložiti u školi ili izvan nje te da to uenicima podiže samopouzdanje i donosi priznanje s obzirom na njihovo estetsko izražavanje i kreativne sposobnosti.⁷⁵

Lernbereiche der Jahrgangsstufen 11 und 12		
11	Körper	Objekt
12	Gebauter Raum	Kommunikation

Slika 4. Tablica sadržaja nastavnog predmeta Likovna umjetnost za 11. i 12. razred bavarskih gimnazija

Što se tiče novog nastavnog plana, on je uveden od 2017./2018. za 5. razred bavarskih gimnazija, a svake sljedeće godine uvodio se i još se uvodi u više razrede, što znači da se s njim počelo školske godine 2018./2019. u 6. razredu, 2019./2020. u 7. razredu, a 2020./2021. u 8. razredu. Još su izrađeni planovi za 9. razred za šk. god. 2021./2022. i 10. razred za šk. god. 2022./2023. Nastavni planovi za 11., 12. i 13. razred su još u izradi.⁷⁶ Satnica Likovne umjetnosti prema novom nastavnom planu varira od gimnazije do gimnazije, ali ne puno. Kada se ona poopći, izgleda ovako. U 5.-7. razredu bavarskih gimnazija Likovna umjetnost se održava dva sata tjedno, u 8.-10. razredu jedan sat tjedno, a u 11. razredu 2 sata tjedno, s time da učenici tada biraju žele li pohađati likovnu ili glazbenu umjetnost.

Sadržaj novog nastavnog plana temeljen je na dosadašnjem nastavnom planu, ali je doraden tako što su detaljnije opisane zadaće, kompetencije i sadržaj svakog pojedinog razreda (5.-10.) na zasebnim internetskim stranicama posebno za svaki razred. Tako za svaki razred stoji prvo opis predmeta Likovna umjetnost i njegov doprinos obrazovanju (*Selbstverständnis des Faches Kunst und sein Beitrag zur Bildung*), zatim učenje orijentirano prema kompetencijama (*Kompetenzorientierung im Fach Kunst*) gdje su navedene kompetencije povezane s procesom učenja (*Prozessbezogene Kompetenzen*) te je za svaku opisano čemu pridonose, a nazive nose po glagolskim imenicama: *spoznaja*; *zamišljanje*;

⁷⁴ Isto. Prevela autorica.

⁷⁵ Usp. Isto. Prevela i parafrazirala autorica.

⁷⁶ Usp. *Kunst 11*, LehrplanPLUS, <https://www.lehrplanplus.bayern.de/fachprofil/gymnasium/kunst/11> (pregledano 7. rujna 2020.). Prevela i parafrazirala autorica.

otkrivanje; oblikovanje; vrednovanje; analiziranje, tumačenje; komuniciranje putem slika i važnost promišljanja (*Werten; Imaginieren; Entwerfen; Gestalten; Werten; Analysieren, deuten; Durch Bilder kommunizieren; Die Bedeutung des Reflektierens*). Zatim je naveden sadržaj, a on se za svaki razred dijeli na tri područja: vizualna umjetnost; arhitektura i dizajn proizvoda; komunikacija i interakcija (*Bildende Kunst; Architektur und Produktdesign; Kommunikation und Interaktion*). Kod opisa svakog područja posebno kod svakog razreda opisano je i navedeno koje su teme zastupljene u pojedinim područjima u pojedinim razredima. Da bi se sadržaj svakoga razreda lakše shvatio i usporedio prikazan je ispod u tablici. Nakon opisa sadržaja slijedi opis strukture nastavnog plana predmeta Likovna umjetnost (*Aufbau des Fachlehrplans im Fach Kunst*) u kojem stoji da „nastavnik odlučuje kada će se koje područje učenja koristiti na satu i kako su predmetna područja povezana te da kompetencije stječu na sve složenijim objektima i da se povećavaju zahtjevi za samostalnim rješenjima učenika kako prelaze u više godine.“⁷⁷ Nakon toga je opisana suradnja s drugim nastavnim predmetima (*Zusammenarbeit mit anderen Fächern*) i doprinos predmeta likovne umjetnosti sveobuhvatnim obrazovnim i odgojnim ciljevima (*Beitrag des Faches Kunst zu den übergreifenden Bildungs- und Erziehungszielen*).

	1. Vizualna umjetnost (<i>Bildende Kunst</i>)	2. Arhitektura i dizajn proizvoda (<i>Architektur und Produktdesign</i>)	3. Komunikacija i interakcija (<i>Kommunikation und Interaktion</i>)
5. razred ⁷⁸	Boje; materijali za crtanje i alati; svojstva pigmenata i veziva; osnove sustava boja i kontrasti boja; kompozicija i perspektiva u slikarstvu; plastični postupci, npr. figurativno modeliranje glinom; ljudi i životinje kao motivi u špiljskim slikama, reljefima i skulpturama ranih kultura, npr. Altamira, Stari Egipt, Mezopotamija	Prapovijest i rana povijest: predmeti (npr. nakit i svakodnevni predmeti) ili građevine (npr. piramide) koji se odnose na kultove i osnovne ljudske potrebe; sakralna i profana funkcija; trodimenzionalne tehnike, npr. modeliranje glinom, izrada maketa od drveta ili kartona ili sklop od pronađenih predmeta	Ukrasne forme pisanja: kurziv, ukrasna skripta, slikovnica, fonetska transkripcija suhim i tekućim crtačim medijima i moguće digitalnim metodama; scenska igra i dramaturgija glazbe, jezika i slika, osnovna filmska dizajnerska sredstva

⁷⁷ *Kunst*, LehrplanPLUS, <https://www.lehrplanplus.bayern.de/fachprofil/gymnasium/kunst/5> (pregledano 7. rujna 2020.). Prevela autorica.

⁷⁸ Izvor sadržaja je predmetni kurikulum likovne umjetnosti za 5. razred na njemačkom jeziku: *Kunst 5*, LehrplanPLUS, <https://www.lehrplanplus.bayern.de/fachlehrplan/gymnasium/5/kunst> (pregledano 7.9.2020.). Prevela autorica.

6. razred ⁷⁹	Grafička sredstva za prostorni prikaz; djela grčke i rimske antike: arhaična, klasična i helenistička; pojmovi koji se odnose na antičku umjetnost, npr. kip, kontrapost, reljef, mozaik, freska i tempere; politička i dekorativna funkcija umjetnosti; čarobna i religijska funkcija umjetnosti, npr. mitologija, štovanje bogova, žrtveni kult	Predmeti od gline, npr. posude ili nakit; Osnove keramičkih postupaka; reljef, ukras, dekor, glazura; Sakralne i profane građevine antike, npr. hram, bazilika, agora, forum, vila, atrijska kuća, otoci; jednostavni kriteriji istraživanja za arhitekturu: vanjština i unutrašnjost, materijal i konstrukcija, stilske značajke	Kombinacije tekst-slika, npr. slikovne priče, plakati, panoi ili digitalne prezentacije; Osnovni pojmovi tipografije, npr. rukopis, tiskana slova, veličina fonta; osnovna fotografska ili filmska dizajnerska sredstva
7. razred ⁸⁰	grafičke tehnike za slikovni prikaz; iluzija prostora na crtežu; simbolička vrijednost boja; Komplementarni kontrast, kontrast svijetlo-tamno, kontrast hladno-toplo, kontrast količine boje; profana i sakralna umjetnost romanike i gotike; motivi slika, npr. Navještenje, Kristovo rođenje, Gospodnja večera, raspeće, Pietà, uskrsnuće; aspekti srednjovjekovne ikonografije, npr. dodjela boja i atributa figurama	Statika arhitektonskih oblika; Izgradnja u čvrstoj i skeletnoj konstrukciji; Bačvasti i rebrasti svodovi; Okrugli i šiljasti lukovi, kupola, pročelje, mjere; Središnji, bočni i poprečni presjek; Značenje i oblik oltara, apside	Organizacija površine slike, smanjenje motiva na bitno, odnos linije i plohe; slikovni elementi kao sredstvo vizualne komunikacije; osnovno poznavanje principa različitih tehnika tiska; aspekti umnožavanja, npr. tiskanje knjiga kao revolucionarno sredstvo komunikacije na početku renesanse (Gutenberg) u usporedbi s digitalizacijom slika
8. razred ⁸¹	Prostorni prikaz: linearna perspektiva s točkom nestajanja, linijama i horizontom, gledište promatrača; Funkcije umjetnosti (stvaranje identiteta, estetska, znanstvena, politička, vjerska, simbolična); Slika renesanse i baroka, npr. portret, mrtva priroda, pejzaž, inscenacija i svakodnevica; Renesansne i barokne skulpture, npr. pokret, patetika, pompa, drama; Freska, tempera i ulje na platnu, koncept harmonije i zlatnog reza	dvodimenzionalni dizajn: tlocrt, presjek, pogled, perspektivni prikaz, bojanje; trodimenzionalni dizajn: tehnike izrade modela (rezanje, montaža) s različitim materijalima, npr. karton, šperploča, model trake, lagane ploče od pjene, žičana mreža, tkanina, pleksiglas, simulirani materijali; Aspekti unutarnje arhitekture i dizajna sobe: dizajn zidova, proporcije, raspored, rasvjeta, materijali i oprema	grafički i obojeni nacrti, izgled i fotografija; Odnos forme i sadržaja u dizajnu komunikacije: poruka, medij, pošiljatelj, primatelj; Kriteriji komunikacijskog dizajna: razumljivost, jedinstvenost, pamtljivost, vrijednost prepoznavanja, ponovljivost; Izražajne osobine pisanja

⁷⁹ Kunst 6, LehrplanPLUS, <https://www.lehrplanplus.bayern.de/fachlehrplan/gymnasium/6/kunst> (pregledano 7. rujna 2020.). Prevela autorica.

⁸⁰ Kunst 7, LehrplanPLUS, <https://www.lehrplanplus.bayern.de/fachlehrplan/gymnasium/7/kunst> (pregledano 7. rujna 2020.). Prevela autorica.

⁸¹ Kunst 8, LehrplanPLUS, <https://www.lehrplanplus.bayern.de/fachlehrplan/gymnasium/8/kunst> (pregledano 7. rujna 2020.). Prevela autorica.

9. razred ⁸²	Slike ljudi (portret, lik), djela klasicizma, romantizma i realizma; umjetnički, politički i društveni preokret u 19. stoljeću, npr. novi počeci, predstavljanje, patos i propaganda u revolucionarnoj umjetnosti; Inventar realizma; usporedba radova, npr. pod aspektima ikonografije, forme, funkcije, značenja i recepcije u žanrovima povijesnog slikarstva, portreta, krajolika ili djela mitološkog sadržaja; Kompozicija i boja u analizi slike (struktura slike, linije kompozicije, ekstrakt boje)	Dizajn i analiza npr. odjeće, mode, nakita i ukrasa, u. a. s kolažom i slučajnim postupcima, tabla raspoloženja, crtanje, tisak materijala; Dodaci i uzorci, geometrijski i cvjetni / organski oblici; Materijal, funkcija, značenje, proizvodnja odjeće / mode, npr. s naglaskom na interkulturalne aspekte	Supkulture i kulture mladih u 20. i 21. stoljeću, npr. punk, techno; fotografski elementi, npr. točka gledišta, perspektiva, osvjetljenje, presjek slike, dubina polja, razlučivost; Sredstva za inscenaciju, npr. odjeća, rekviziti, pozadina, atribut, simbol statusa; vizualni mediji i jezik znakova mladih kultura, ulične umjetnosti, grafita, pop kulture i virtualnih svjetova; Aksijska umjetnost: interakcija između glumca i publike
10. razred ⁸³	Odnosi boja i kontrasti boja; iluzija prostora; naturalistički i apstraktni pristupi u suočavanju sa stvarnošću; istinska vrijednost boje, oblika i materijala; umjetnički položaji 19. stoljeća (posebno impresionizam i Manet i "pionir modernosti" van Gogh, Cézanne, Gauguin); Utjecaj rane fotografije na slikarstvo; Kritika civilizacije i egzotike u moderno doba; Suočavanje s vlastitom tradicijom kao i s neeuropskim pristupima, otkrivanje novih tema i metoda rada, npr. prolaznost, plenair, od pojedinačne slike do niza slika	Secesija: estetske, praktične, reprezentativne i simboličke funkcije Međusobna povezanost elemenata ukupnog umjetničkog djela, na pr. B. Namještaj, (unutarnja) arhitektura, slike, odjeća industrijska proizvodnja nasuprot jedinstvenoj Uvjeti proizvodnje: resursi, socio-ekonomski i ekološki aspekti	Načini prikaza i funkcije crteža s objašnjenjima, npr. raščlamba na pojedinačne korake, organizacija lista za crtanje, smanjenje i preglednost, upute za uporabu i razloženi prikaz; Pojedinačna slika i serija Oblici medija za prezentaciju i objavljivanje; Svakodnevno promatranje: svakodnevni rituali i "veliki životni trenuci"; Zahtjevi i stvarnost; dokumentarne, činjenične i scenske fotografije, npr. u tisku i reklamnoj fotografiji; Alati za digitalnu ili analognu obradu slike

⁸² Kunst 9, LehrplanPLUS, <https://www.lehrplanplus.bayern.de/fachlehrplan/gymnasium/9/kunst> (pregledano 7. rujna 2020.). Prevela autorica.

⁸³ Kunst 10, LehrplanPLUS, <https://www.lehrplanplus.bayern.de/fachlehrplan/gymnasium/10/kunst> (pregledano 7. rujna 2020.). Prevela autorica.

5.1.2. Bremen

Nastavni plan i program za gimnazije savezne države Bremen objavljen je na internetskoj stranici Državnog instituta za škole, Bremen, (*Landesinstitut für Schule, Bremen*) na kojoj se mogu skinuti nastavni planovi svakog pojedinog predmeta. Gimnazijsko školovanje i tu traje od 5. do 10. razreda. U nastavnom planu za Likovnu umjetnost (*Kunst*) prvo su opisane općenite zadaće i ciljevi predmeta: *razvoj vizualne svijesti, razvoj percepcije, razvoj kreativnosti i razvijanje sposobnosti razmišljanja (Entwicklung des visuellen Bewusstseins, Entwicklung der Wahrnehmung, Entwicklung der Kreativität, Entwicklung der Reflexionsfähigkeit)*.⁸⁴ Satnica je u svim razredima jednaka: dva sata tjedno. Nakon toga su zadaće, ciljevi i sadržaji podijeljeni i grupirani tako da vrijede za dva razreda, 5. i 6., 7. i 8., 9. i 10., a u njima su prvo opisani zadaće i ciljevi predmeta u dva razreda te zadaće tema koje se obrađuju. Teme i sadržaji su opisani u posebnom poglavlju nastavnog programa. Teme koje se protežu u svim razredima su *linija i ploha (Linie und Fläche)*, *boje i odnosi boja (Farben und ihre Beziehungen)*, *lik i prostor (Figur und Raum)* i *promatranje slika (Bildbetrachtung)*, a svaka tema se obrađuje prvo s jednostavnijim primjerima u 5. i 6. razredu prema složenijim u 9. i 10. razredu. Tako se u 5./6. razredu unutar teme *linija i ploha (Linie und Fläche)* ispituju različiti crtački materijali i tehnike te obrisi i struktura crteža, u 7./8. crte prema dužini i smjeru, svjetlost i sjena, šrafitiranje i slično. U 9. razredu crtaju prirodu, modele ili predmete, a u 10. obrađuju sustav izrade crteža, od skice do gotovog crteža, uče o kompozicijama i apstraktnim motivima.⁸⁵ Unutar teme *boje i odnosi boja (Farben und ihre Beziehungen)* učenici u 5./6. razredu uče općenito o primarnim i sekundarnim bojama, hladnim i toplim, svijetlim i tamnim, o miješanju boja, u 7./8. o prostornim i atmosferskim efektima prijelaza boja, kontrastima boja (kontrast kvalitete, kontrast svijetlo-tamno, kontrast količine boje), u 9. o različitim nanosima boja, primjerice mazanju, točkanju, glatkom premazu, premazu valjkom, tisku, prskanju boje, a u 10. o simboličkom i ekspresionističkom slikarstvu i značenju boja.⁸⁶ Unutar teme *lik i prostor (Figur und Raum)* učenici u 5./6. razredu uče o prikazu jednostavne scene, a ključni pojmovi su prvi plan, pozadina, preklapanje, prekrivanje i rezanje. U 7./8. razredu uče horizontalnu i središnju perspektivu,

⁸⁴ *Kunst: Bildungsplan für das Gymnasium: Jahrgangsstufe 5-10*, Landesinstitut für Schule Bremen, str. 5., https://www.lis.bremen.de/sixcms/media.php/13/06-12-06_kunst_gv.pdf (pregledano 8. rujna 2020.). Prevela autorica.

⁸⁵ Usp. Isto, str. 9. Prevela i parafrazirala autorica.

⁸⁶ Usp. Isto, str. 9.-10. Prevela i parafrazirala autorica.

točku i liniju nestajanja, horizont i točku očista u slikarstvu, u 9. razredu o proporcijama ljudskog tijela u modnim crtežima, pričama u slikama ili drugim prikazima, a u 10. razredu o modelima i nacrtima, prikazima iz područja arhitekture, dizajna i mrtve prirode, a ključni pojmovi su proporcije i plastičnost.⁸⁷ U tematskom području *promatranje slika/djela (Bildbetrachtung)* učenici u 5./6. razredu uče o slikarskim sredstvima i sadržajima slike, ključni pojmovi su slika, crtež, plastika, tisak, fotografija, reprodukcija, original. Također je naglašeno da učenike treba voditi u posjet muzejima ili izložbama. To se proteže i od 7. do 10. razreda za koje stoji da treba pripremiti razne zadatke za učenike koje će rješavati u muzejima, galerijama ili drugim izložbenim mjestima. U 7./8. razredu učenici uče također o slikarskim sredstvima i sadržaju slike, a ključni pojmovi su slika, preslika i apstrakcija, dok tek u 9. i 10. razredu gimnazije istražuju oblike i sadržaj slika u kontekstu povijesnih i stilskih obilježja, a ključni pojmovi su umjetnička epoha, montaža i apstrakcija.⁸⁸ Na kraju nastavnog plana je opisano na koji se način vrednuje znanje učenika: „usmeno i pismeno, zadaćama, umjetničkim radovima, domaća zadaća u smislu referata, grupni rad i sudjelovanje u nastavnim projektima.“⁸⁹

Postoji i dodatno gimnazijsko školovanje kao i u Bavarskoj i takav nastavni plan za predmet Likovna umjetnost, ali u njemu ne stoji trajanje pa nije jasno traje li taj program dvije ili tri godine. Program se sastoji od četiri tematska područja: *vizualna umjetnost (Bildende Kunst)* s naglaskom na *slikarstvo, grafiku, plastiku / predmet / instalaciju i performans / konceptualnu umjetnost (Malerei; Grafik; Plastik / Objekt / Installation; Performance / Konzeptkunst)*;⁹⁰ *uređenje okoline (Gestaltete Umwelt)* s naglaskom na *koncepciju gradnje i građevine, naseljavanje i stanovanje, uređeni prirodni prostor i dizajn – stvaranje proizvoda / moda (Baukonzeption und Bauwerke; Siedlung und Wohnen; Gestalteter Naturraum; Design – Produktgestaltung / Mode)*;⁹¹ *umjetnički i medijski svjetovi (Künstlerische und mediale Welten)* s naglaskom na *fotografiju, film / video / televiziju, tiskane medije, kompjutorski zaslon, uređivanje slika (Fotografie Film / Video / Fernsehen Printmedien Bildschirmlayout / computergestützte Bildbearbeitung)*,⁹² i četvrta tema je *dizajn i prezentacija u javnom kontekstu (Gestaltung und Präsentation im öffentlichen Kontext)* s naglaskom na

⁸⁷ Usp. Isto, str. 10. Prevela i parafrazirala autorica.

⁸⁸ Usp. Isto, str. 10. Prevela i parafrazirala autorica.

⁸⁹ Isto, str. 14. Prevela autorica.

⁹⁰ *Kunst: Bildungsplan für die Gymnasiale Oberstufe: Qualifikationsphase*, Landesinstitut für Schule Bremen, str. 7, https://www.lis.bremen.de/sixcms/media.php/13/KUN_GyO_2009.pdf (pregledano 8. rujna 2020.). Prevela autorica.

⁹¹ Isto, str. 8. Prevela autorica.

⁹² Isto, str. 9. Prevela autorica.

dokumentaciju – medijsku / multimedijску, organizaciju izložbi, nacрте događaja, kampanje / reklamiranje (*Dokumentation – medial / multimedial Ausstellungsgestaltung Veranstaltungskonzept Kampagne / Werbung*).⁹³ Na kraju je opisan način vrednovanja učenika: usmena i pismena suradnja, praktično-produktivni rad, performativni rad, kratka izlaganja i prezentacije, pisane analize, sudjelovanje u predmetnim i interdisciplinarnim projektima i različiti oblici dokumentacije nastavnog procesa.⁹⁴

5.1.3. Hamburg

Nastavni plan i program nastavnog predmeta Likovna umjetnost za gimnazije u saveznoj državi Hamburg može se naći na internetskom portalu grada Hamburga, a objavila ih je Uprava za školstvo i strukovno obrazovanje (*Behörde für Schule und Berufsbildung*).⁹⁵ U nastavnom planu stoji prvo detaljan opis kompetencija koje će učenici steći učenjem predmeta Likovna umjetnost od kojih su neke koje pridonose općenitom razvoju učenika: *samokompetentnost, socijalno-komunikativna kompetencija, kompetencija metodičkog učenja (Selbstkompetenzen; Sozial-kommunikative Kompetenzen; Lernmethodische Kompetenzen)*,⁹⁶ dok druge pridonose razvoju znanja o predmetu. Te se kompetencije dijele u 4 područja: *produkcija, recepcija, refleksija i prezentacija (Produktion; Rezeption; Reflexion; Präsentation)*.⁹⁷ Nakon toga su opisani općeniti zahtjevi predmeta te zahtjevi predmeta po područjima kompetencija od kojih su neke u području recepcije i refleksije, primjerice za 5. i 6. razred „voditi rasprave o umjetničkim djelima ili vizualnim fenomenima u grupi“, za 7. i 8. razred „promišljati o vlastitom procesu oblikovanja/stvaranja umjetničkih djela“, a za 9. i 10. razred „uspostaviti odnos između sadržajnih i formalnih aspekata prilikom promatranja slika i predmeta“.⁹⁸ Nakon toga slijedi opis obaveznog nastavnog sadržaja, u kojemu trebaju biti zastupljeni sljedeći aspekti: obavezna nastavna područja i polja koja obuhvaćaju, umjetnički procesi i strategije rada koje učenici isprobavaju, područja u kojima stječu i proširuju osnovna znanja i praktične vještine, aspekti pod kojima se bave slikama u širem smislu, umjetničkim

⁹³ Isto, str. 10. Prevela autorica.

⁹⁴ Usp. Isto, str. 13-14. Prevela i parafrazirala autorica.

⁹⁵ *Bildungsplan Gymnasium (Sekundarstufe I)*, Behörde für Schule und Berufsbildung, 2018, <https://www.hamburg.de/bildungsplaene/2363352/gym-seki/> (pregledano 9. rujna 2020.)

⁹⁶ *Bildungsplan Gymnasium (Sekundarstufe I), Bildende Kunst*, Freie und Hansestadt Hamburg: Behörde für Schule und Berufsbildung, 2018, str. 12, <https://www.hamburg.de/contentblob/2373218/bf8914d12fe70a497eb3d2b1bb3ad5ab/data/bildende-kunst-gym-seki.pdf> (pregledano 9. rujna 2020.). Prevela i parafrazirala autorica.

⁹⁷ Usp. Isto, str.13-15. Prevela autorica.

⁹⁸ Svi citati u rečenici preuzeti iz istog izvora sa str. 24. Prevela autorica.

djelima, arhitekturom, dizajniranim svakodnevnim predmetima i medijskim proizvodima.⁹⁹ Uz to stoji da ako neka područja nisu navedena ona nisu nužno isključena te da su nastavnici ti koji učenicima omogućuju razvoj vještina te oblikuju nastavu ovisno o sastavu grupe kojoj predaju i interesima učenika. Tako su nastavna područja koja su obavezna ista za sve razrede, od 5. do 10.: *crtanje/grafika; boja/slikanje; tiskana grafika; trodimenzionalna djela (primjerice plastika/skulptura/objekt, arhitektura/dizajn interijera i instalacija) i digitalni mediji (primjerice kolaž/montaža/obrada slike, pisanje/tipografija, fotografija, film, multimedija).*¹⁰⁰ Sve što slijedi nakon popisa navedenih područja opisano je uglavnom u smislu ishoda koji vrijede za sve godine školovanja ili posebno za dvije po dvije. Tako su polja koja nastavna područja obuhvaćaju *slobodna umjetnost (Freie Kunst)* unutar koje se obrađuju odnosi između umjetničkih sredstava, tehnika, postupaka; *umjetnost svakodnevice (Gestaltung im Alltag)* unutar koje se obrađuju svakodnevni predmeti i digitalne forme; i *arhitektura (Architektur)* unutar koje se obrađuju masa i proporcije te odnosi između formalnih mogućnosti, funkcije i mogućeg simboličkog značenja.¹⁰¹

Zatim slijede umjetnički postupci i strategije koje učenici isprobavaju, a od kojih su neke zajedničke za 5.-8. razred: „precizno percipirati i umjetnički prikazati, planirati i primijeniti koncepte, izgraditi, predstaviti, komunicirati o slikama, umjetničkim djelima i svakodnevnim predmetima“, a za 9.-10. razred: „planirati, skicirati, dizajnirati; analizirati i procijeniti; interpretirati umjetnička djela; odglumiti; izložiti“. ¹⁰² Što se tiče proširivanja općeg znanja i praktičnih sposobnosti, u nastavnom planu stoji da će se učenici koristiti bojom, raditi prikaze prostora na plohi, prikaze čovjeka, predmeta, a sve to primjenjujući znanje o kompoziciji. Naravno da će u 5. i 6. razredu raditi jednostavnije prikaze pa prema složenijim u 7. i 8. razredu u kojima će morati znati primijeniti i perspektive, pa do 9. i 10. razreda u kojima će se to povezati s načinom rada raznih medija.¹⁰³ Na kraju je opisano na koji način se vrednuju učenička postignuća vezana uz predmet, a uglavnom je to kroz usmena izlaganja, samostalne praktične radove, analize i interpretacije djela, grupni rad i slično.¹⁰⁴

⁹⁹ Isto, str. 27. Prevela i parafrazirala autorica.

¹⁰⁰ Isto, str. 28. Prevela autorica.

¹⁰¹ Usp. Isto, str. 28. Prevela i parafrazirala autorica.

¹⁰² Oba citata iz rečenice: isti izvor, str. 28. Prevela autorica.

¹⁰³ Usp. Isto, str. 29. Prevela i parafrazirala autorica.

¹⁰⁴ Usp. Isto, str. 30.-31. Prevela i parafrazirala autorica.

Na sličan način je opisan i nastavni plan za predmet Likovna umjetnost na višoj razini gimnazijskog školovanja u Hamburgu, odnosno za 11. i 12. (13.)¹⁰⁵ razred. Područja kompetencija su ostala ista: produkcija, recepcija, refleksija i prezentacija,¹⁰⁶ ali su sada one grupirane u tri grupe i opisane složenijim ishodima. Sadržaji koji se obrađuju na višoj razini gimnazijskog školovanja su *slobodna umjetnost, arhitektura i kultura svakodnevice (Freie Kunst; Architektur; Alltagskultur)*. Svaki od njih je opisan ishodima unutar tri područja kompetencija: *ideja/izrada, recepcija i refleksija, prezentacija/komunikacija (Konzeption/Produktion; Rezeption und Reflexion; Präsentation/Kommunikation)*. Tako su na primjer neki od ishoda unutar kompetencije *recepcija i refleksija* za nastavni sadržaj *slobodna umjetnost*: „učenici posjeduju šire i dublje znanje o istraživačkim metodama, umjetničkim i umjetničko-povijesnim i suvremenim stavovima, raspolažu znanjem o pregledu određenih faza povijesti umjetnosti, mogu usporediti umjetničke pristupe te posjećuju aktualne izložbe“,¹⁰⁷ a neki od ishoda unutar kompetencije *ideja/izrada* za nastavni sadržaj *arhitektura*: „učenici raspolažu vještinama planiranja arhitektonskog zdanja i jasnog predstavljanja istog; mogu međusobno povezati oblik, konstrukciju i funkciju; mogu prepoznati elemente urbanističkog planiranja kao takve i uključiti ih“.¹⁰⁸

Nakon toga je kratko opisano što koje od nastavnih područja uključuje. Područje *slobodna umjetnost* uključuje primjerice slikanje, crtež, grafiku, skulpturu, instalaciju, performans, umjetnički film, video ili internetsku umjetnost, a baveći se tim područjem učenici upoznaju metode rada umjetnika iz prošlosti i sadašnjosti. Područje arhitekture bavi se oblikovanjem u izgrađenom okruženju, na primjer privatnim i javnim, profanim i sakralnim zgradama, urbanističkim planiranjem, vrtnom i krajobraznom te filmskom i scenskom arhitekturom. Učenici će se tu baviti i praktičnim radom, točnije izradom nacрта, primjerice za fasade, konstrukcije, trgove. Na taj način će upoznati arhitekturu grada pod određenim aspektima. Područje svakodnevnice kulture obuhvaća grafički dizajn, oglašavanje, modu i dizajn tijela, industrijski dizajn, reklamni film, vizualnu pripremu glazbe, dizajn igara i estetiku zabave i uživanja. Baveći se tim aspektima učenici istražuju i proučavaju vlastito

¹⁰⁵ Do 13. razreda idu oni učenici koji su se nakon 10. razreda prebacili na gimnazijski program, do tada su, dakle, pohađali neku drugu srednju školu. Do 12. idu oni koji su već pohađali gimnazijski program do 10. razreda pa nastavljaju još dvije godine.

¹⁰⁶ Usp. Bildungsplan gymnasiale Oberstufe: Bildende Kunst, Freie und Hansestadt Hamburg: Behörde für Schule und Berufsbildung, 2009, str. 12, <https://www.hamburg.de/contentblob/1475190/20471ac953600a139007304a76fd81a1/data/bildendekunst-gvo.pdf> (pregledano 9. rujna 2020.) Prevela autorica.

¹⁰⁷ Isto, str. 16. Prevela autorica.

¹⁰⁸ Isto, str. 17. Prevela autorica.

okruženje te razvijaju i stvaraju vlastite oblike dizajna.¹⁰⁹ U planu je još navedeno da nastavnik ima autonomiju i bira gradivo koje će obraditi s učenicima, a da uključuje ovo gore navedeno, odnosno sam izrađuje plan nastave za svaku školsku godinu i oblikuje ga prema interesima učenika, mogućnostima škole i aktualnim događajima u sredini u kojoj se škola nalazi. Poželjno je da se gradivo nadovezuje jedno na drugo i da ga je moguće međusobno usporediti, odnosno da se jedan fenomen provuče kroz sve moguće aspekte povijesti umjetnosti.¹¹⁰

5.1.4. Saska (Sachsen)

Na internetskoj stranici Saskog državnog ureda za škole i obrazovanje (*Sächsischer Landesamt für Schule und Bildung*) može se birati vrsta obrazovanja,¹¹¹ a zatim i predmet i tu se lako može naći nastavni plan i program gimnazijskog predmeta Likovna umjetnost za njemačku saveznu državu Sasku. U njemu je naveden i detaljno opisan sadržaj svih razreda gimnazijskog školovanja, od 5. do 12. Tako postoje tri obavezne nastavne teme za sve razrede: *umjetnost na plohi; masa i prostor; umjetnost procesa* (*Gestalten auf der Fläche; Gestalten von Körper und Raum; Gestalten des Prozesses*), a izborna područja se u svim razredima razlikuju: u 5. razredu su to *ilustracija, traženje tragova i igra bojama* (*Illustration Wahlbereich; Spurensuche; Farbspiele*), u 6. *ekperimentiranje bojama, predmeti u boji i slijed slika* (*Farbexperimente; Farbobjekte; Bildfolgen*), u 7. *igre pisanja, svjetlosna instalacija i insceniranje fotografija* (*Schriftspiele; Lichtinstallation; Fotoinszenierung*), u 8. *proučavanje prirode, otuđivanje i kazalište na papiru* (*Naturstudium; Verfremden; Papiertheater*), u 9. *kombinirano slikanje, sinestezija, scenografija, dizajn igara i dizajn proizvoda* (*Combine Painting; Synästhesie; Szenografie; Gamedesign; Produktdesign*), u 10. *nove interpretacije starih umjetničkih slika, spomenici, dizajn te arhitektura interijera* (*Vorbild und Nachbild*;¹¹² *Denkmale; Design; Innenarchitektur*), u 11. *suvremena umjetnost, arhitektura, dokumentacija i prezentacija te foto-eksperiment* (*Gegenwartskunst; Architektur; Dokumentation und*

¹⁰⁹ Isto, opis svih područja nalazi se na str. 19. Prevela i parafrazirala autorica.

¹¹⁰ Usp. Isto, str. 15. Prevela i parafrazirala autorica.

¹¹¹ Vidi stranicu: *Schule und Ausbildung*, Sachsen, <https://www.schule.sachsen.de/lpdb/> (pregledano 10. rujna 2020.)

¹¹² Pod tim se pojmom podrazumijevaju moderna umjetnička djela u kojima se citiraju djela starih majstora. Na taj način uočavamo odnos modernog prema tradiciji, a nove interpretacije mogu biti crtežom, slikom, kolažom, oblicima od gipsa ili pak fotografskim insceniranjem povijesnih uzora. Izvor: *Vorbild - Nachbild - Die Idee hinter einem Kunstwerk*, Kultur und Schule, Landesprogramm NRW, https://kultur-und-schule.de/de_DE/projekte/vorbild-nachbild-die-idee-hinter-einem-kun.3740 (pregledano 10. rujna 2020.)

Präsentation; Fotoexperiment) i u 12. *interakcija, arhitektura, samostojeća skulptura te konceptualna umjetnost (Interaktion; Architektur: Freiplastik; Konzeptkunst)*.¹¹³ Navedene nastavne teme su za svaki razred detaljno opisane, navedeno je o kojim pojmovima, elementima i tehnikama usko vezanim uz likovnu umjetnost će učenici učiti, a isto tako su po prvi put dani primjeri umjetničkih djela ili samo nazivi umjetnika čija djela bi nastavnici trebali spomenuti i obraditi u nastavi.

Tako će na primjer u 5. razredu u kojem je predviđeno dva sata nastave Likovne umjetnosti tjedno učenici u sklopu obavezne nastavne teme *umjetnost na plohi* učiti o svemu vezanom uz boje (simbolika, nanosi boje, načini izražavanja bojom itd.) na primjerima srednjovjekovnog štafelajnog slikarstva te nizozemskog slikarstva krajolika pa sve do suvremenih umjetničkih pravaca, a tu će biti uključena djela Raffaela Santija, Albrechta Dürera, Claudea Moneta, Vincenta van Gogha, Franca Marca, Paula Kleea, Yvesa Kleina, Jacksona Pollocka i drugih. Osim toga, u 5. razredu će učiti još i o kolažu i dekolažu, gdje će biti uključeni primjeri Picassovih, Matisseovih, Ernstovih djela i djela drugih umjetnika. Također će u 5. razredu učiti i o grafičkim sredstvima i tehnikama vezanima uz crtež gdje će spominjati pojmove *točka, linija, struktura, svijetlo-tamno (Punkt; Linie; Struktur; Hell-Dunkel)*, skica i studija, a obrađivat će da Vincijeve, Dürerove, Rembrandtove, van Goghove crteže i grafike te crteže i grafike drugih umjetnika. Osim toga, gradivo 5. razreda uključuje i fotografiju te umjetnike kao što su primjerice Henri Cartier-Bresson, Inge Morath, Gisèle Freund; medije kao na primjer tisak, od izuma tiskarskog stroja, do pojave plakata; te uključuje i spise i dnevnike umjetnika, primjerice Leonarda da Vincija. U sklopu teme *masa i prostor* protežu se pojmovi koji su u vezi s međudjelovanjem mase i prostora kao što su to na primjer *plastika, skulptura, reljef, predmet i instalacija (Plastik; Skulptur; Relief; Objekt; Installation)* ili pojmovi koji se vežu uz načine izražavanja u skulpturi i kiparska sredstva odnosno tehnike kao na primjer materijal, površina, svjetlo, sjena, masa, volumen, izduženje (*Material, Oberfläche; Licht, Schatten; Masse, Volumen; Ausdehnung*), a umjetnici čija će djela biti spomenuta u tome kontekstu su Michelangelo, Auguste Rodin, Hans Arp, Henry Moore, Constantin Brâncuși, Joan Miró, Jean Tinguely. Što se tiče teme *umjetnost procesa*, tu će se učenici upoznati s govorom tijela kao načinom umjetničkog izraza, a to sve kroz mimiku, gestiku, glumu, inscenaciju i prezentaciju.¹¹⁴

¹¹³ Vidi nastavni sadržaj u: *Lehrplan Gymnasium: Kunst*, Staatsministerium für Kultus, Freistaat Sachsen, 2004.-2019., str. 4.-5. Prevela autorica.

¹¹⁴ Usp. Isto, str. 6.-8. Prevela i parafrazirala autorica.

U sljedećim razredima je nastava Likovne umjetnosti određena na jedan sat tjedno, a učenici će te iste teme sve više proširivati novim znanjima, sve do 12. razreda u kojem će prosuđivati, primjenjivati, analizirati i procjenjivati naučeno. Tako će u 12. razredu unutar obavezne teme *umjetnost na plohi* učenici moći procijeniti različite načine izražavanja umjetnika, od naivnog, impresionističkog, realističkog, naturalističkog, ekspresionističkog pa sve do nadrealističkog; primijeniti boje u slikarstvu u smislu eksperimentiranja bojom, od različitih nanosa boje, značenja boje, miješanja boja, do kolaža, akcijskog slikarstva, oslikavanja tijela itd.; primijeniti znanja o grafici u smislu primjene različitih crtačkih, tiskarskih i fotografskih tehnika kao na primjer olovka, kreda, tuš, kist (*Stift; Kreide; Tusch; Pinsel*), visoki tisak, duboki tisak, sitotisak (*Hochdruck; Tiefdruck; Durchdruck*) ili crno-bijela fotografija, scenska fotografija, modna fotografija, foto eksperimenti (*Schwarz-Weiß-Fotografie; inszenierte Fotografie; Modelfotografie; Fotoexperimente*). Nadalje, unutar obavezne teme *masa i prostor* učenici će moći primijeniti znanje o formalnim elementima skulpture, različitim materijalima i povijesnim stilovima, međuodnosima mase i prostora te korištenju boje u skulpturi, a dotaći će se i uređenja vanjskih prostora kao što su to na primjer vrtovi dvoraca, grobnice, gradovi, kolodvori i zračne luke. Umjetnici na čija djela će se oslanjati su primjerice Michelangelo, Bernini, Rodin, Giacometti, Duchamp, Calder, Oldenburg, Zittel i drugi. Slijedi obavezna tema *umjetnost procesa* unutar koje će učenici moći primijeniti, dokumentirati i prezentirati procesnu umjetnost kao što su to primjerice akcija, performans, happening, fluksus, body art, konceptualna umjetnost, video instalacija, film i slično, a umjetnici kojih će se dotaknuti su Hugo Ball, Salvador Dalí, Joseph Beuys, Timm Ulrichs, Marina Abramović i drugi.¹¹⁵

U opisanom nastavnom planu su još navedeni općeniti ciljevi i zadaće gimnazija u Saskoj, ali i da je nastava svih predmeta u gimnaziji međusobno povezana jer se bave istim područjima ljudskoga života kao što su to na primjer vrijeme i prostor, jezik i razmišljanje, priroda i kultura, promet, mediji, komunikacija, umjetnost, odnos između generacija, gospodarstvo i tehnologija.¹¹⁶ Slijedi opis ciljeva i zadaća nastavnog predmeta Likovna umjetnost: „U umjetničkom predmetu pojačavaju se i razvijaju diferencirane perceptivne sposobnosti učenika. [...] Učenici stječu ili razvijaju: znanja i vještine za umjetničko i praktično bavljenje jedinstvenošću i složenošću procesa umjetničkog stvaranja i recepcije; vizualnu kompetenciju u bavljenju individualnim mogućnostima izraza i oblikovanja u

¹¹⁵ Usp. Isto, str. 26.-28. Prevela i parafrazirala autorica.

¹¹⁶ Usp. Isto, str. IX. Prevela i parafrazirala autorica.

vizualnim umjetnostima; metodološku kompetenciju u radu s umjetničkim medijima, tehnikama i procesima dizajna; sposobnost prosudbe u radu s vizualnim umjetnostima i svakodnevnom estetikom.“¹¹⁷

Također je ukratko opisana i struktura nastavnog plana i programa za nastavni predmet Likovna umjetnost u Saskoj. Tu stoji da su polazišna točka za strukturiranje nastavnog plana tri dimenzije u kojima se pojavljuje umjetnost: ploha, masa/prostor i proces iz kojih je onda izvedena i podjela na tri obavezne nastavne teme za sve razrede: *umjetnost na plohi, masa i prostor* i *umjetnost procesa*. S obzirom na to, svake godine se težište stavlja na drugo područje iz umjetnosti, ali na način da se ona mogu međusobno, ali i s izbornim područjima, vremenski, sadržajno i organizacijski povezati, dakle, da se nastavljaju jedna na druga. Tako se u 5. razredu težište stavlja na područje prirode i umjetnosti, u 6. na svjetove u boji, u 7. na bogatstvo svjetlosti i tame, u 8. na fascinaciju prostorom, u 9. na izazove materijala i tehnika, u 10. na sliku, pokret i proces, a u 11./12. na svjetske slike i svjetove u slici.¹¹⁸

5.2. Nastavni plan i program za strukovne škole

5.2.1. Bavarska (Bayern)

Nastavni planovi i programi za bavorske strukovne škole mogu se pronaći na internetskoj stranici Državnog instituta za školsku kvalitetu i istraživanje obrazovanja u Münchenu (*Staatsinstitut für Schulqualität und Bildungsforschung München*), posebno za svaku školu i za pojedina zanimanja.¹¹⁹ Nastavni predmet Likovna umjetnost se i kod njih, kao i kod nas, više ne pojavljuje pod tim imenom nego je određeni sadržaj predmeta zastupljen u drugim predmetima ili nosi drugi naziv i obrađuje manju količinu sadržaja. Tako na primjer učenici koji pohađaju školu za zanimanje građevinski tehničar (*Bautechnik*) imaju, između ostalog, obavezne predmete *povijest gradnje* (*Baugeschichte*), *građevne konstrukcije* (*Baukonstruktion*) i *tehnologija građevnog materijala* (*Baustofftechnologie*), a kao izborni predmet *gradnja u Europi* (*Bauen in Europa*) na kojima mogu učiti o važnim povijesnim arhitektonskim djelima u svijetu, ali i posebno u Europi. Obrazovanje za građevinskog tehničara traje dvije godine, a predmete *građevne konstrukcije* (*Baukonstruktion*) i *tehnologija*

¹¹⁷ Isto, str. 1. Prevela autorica.

¹¹⁸ Usp. Isto, str. 2. Prevela i parafrazirala autorica.

¹¹⁹ *Lehrplan: Berufliche Schulen*, Staatsinstitut für Schulqualität und Bildungsforschung München, <http://www.isb.bayern.de/berufliche-schulen/lehrplan/> (pregledano 8. rujna 2020.)

građevnog materijala (Baustofftechnologie) učenici imaju u prvom razredu po četiri sata tjedno, a *povijest gradnje (Baugeschichte)* u drugom razredu po jedan sat tjedno. Izborne predmete biraju sami tek u drugom razredu strukovnog školovanja, a predmet *gradnja u Europi (Bauen in Europa)* održava se dva sata tjedno.¹²⁰ Još jedno zanimanje u kojem je zastupljen predmet Likovna umjetnost je *slikar stakla i porculana (Glas- und Porzellanmaler)* čije školovanje traje tri godine i u sve tri godine ima strukovne predmete *oblikovanje (Gestaltung)*, *slikarstvo (Malerei)*, *proizvodnja (Fertigung)*, prvi po 12, drugi po 10, a treći po 11 sati tjedno.¹²¹ Sadržaji koji su zastupljeni u svakom od tri navedena područja kreću od jednostavnijih u prvom razredu pa prema zahtjevnijim i složenijim u 2. i 3. razredu. Tako su sadržaji zastupljeni u području oblikovanja (*Gestaltung*) za svaki razred *Font i grafički dizajn, Korištenje osnovnih alata za dizajn, Dizajnerski postupci, Tehnički crteži, Promatrati umjetnost (Schrift und Grafikdesign, Anwendung grundlegender Gestaltungsmittel, Entwurfsprozesse, Technische Zeichnungen, Kunstbetrachtung)*, u području slikarstva (*Malerei*) *Izrada slikarskog rada, Proizvodnja slika od olovnog stakla, Kopiranje predložaka (Anfertigen von Malerarbeiten, Herstellen verbleiter Glasmalereien, Kopieren von Vorlagen)* i u području proizvodnje (*Fertigung*) *Obrada predmete od stakla i porculana, Izrada nakita, Popravak i održavanje (Glas- und Porzellanobjekte bearbeiten, Herstellung von Schmuckobjekten, Instandsetzung und Erhaltung)*.¹²²

¹²⁰ Usp. *Lehrpläne für die Fachschule für Bautechnik*, Staatsinstitut für Schulqualität und Bildungsforschung München, str. 6-7, http://www.isb.bayern.de/download/9889/lp_fs_bautechnik.pdf (pregledano 8. rujna 2020.). Prevela i parafrazirala autorica.

¹²¹ Usp. *Lehrpläne für die Berufsfachschule für Glas- und Porzellanmaler*, Staatsinstitut für Schulqualität und Bildungsforschung München, str. 6, http://www.isb.bayern.de/download/17805/bfs_glas_und_porzellanmaler.pdf (pregledano 8. rujna 2020.). Prevela i parafrazirala autorica.

¹²² Usp. Isto, str. 8-9, prevela i parafrazirala autorica.

5.2.2. Bremen

Nastavni planovi i programi odnosno okvirni kurikulumi za strukovno obrazovanje savezne države Bremen odgovaraju onima sa internetske stranice *Konferencije ministara kulture (Kultusministerkonferenz)* na kojoj se mogu skinuti okvirni kurikulumi za svako pojedino zanimanje, a na stranici *Državnog instituta za škole Bremen (Landesinstitut für Schule, Bremen)* postoji poveznica na navedene strukovne kurikulare. Ovdje je opisan kurikulum za dizajnera interijera (*Raumausstatter*). U strukovnoj izobrazbi za dizajnera interijera učenici u drugoj i trećoj godini učenja imaju predmete vezane dijelom uz likovnu umjetnost. To su predmeti: *uređenje površina; uređenje prostora, planiranje radnih procesa i uređenje radnog prostora, proizvodnja predmeta (Flächen gestalten; Räume gestalten; Arbeitsabläufe planen und den Arbeitsplatz einrichten; Objekte herstellen)* u 1. razredu, *postavljanje tapeta na zidnim i podnim površinama, proizvodnja presvlaka (Tapezieren von Wand- und Deckenflächen; Herstellen von Polsterungen)* u 2. razredu i *pokrivanje zidnih i stropnih površina (Bespannen von Wand- und Deckenflächen)* u 3. razredu.¹²³ Ti predmeti od učenika zahtijevaju kreativnost, skiciranje, crtanje, prezentiranje, poznavanje svojstava materijala, montaže, kolaža elemenata uređenja, stilskih elemenata i obilježja stilova, obilježja boja i tako dalje.¹²⁴

¹²³ *Rahmenlehrplan für den Ausbildungsberuf Raumausstatter/Raumausstatterin*, Kultusministerkonferenz, str. 7, https://www.kmk.org/themen/berufliche-schulen/duale-berufsausbildung/downloadbereich-rahmenlehrplaene.html?type=150&tx_feddownloads_pi1%5Bdownload%5D=12842&tx_feddownloads_pi1%5Baction%5D=forceDownload&tx_feddownloads_pi1%5Bcontroller%5D=Downloads&cHash=712875211de2ed7ce3dd845dd7601f91 (pregledano 8. rujna 2020.)

¹²⁴ Usp. Isto, str. 8-19. Prevela i parafrazirala autorica.

5.2.3. Hamburg

Na internetskoj stranici Hamburškog instituta za strukovno obrazovanje (*Hamburger Institut für berufliche Bildung*) stoji da nastavni planovi i programi odnosno okvirni kurikulumi za strukovno obrazovanje savezne države Hamburg odgovaraju onima sa internetske stranice *Konferencije ministara kulture (Kultusministerkonferenz)* na kojoj se unutar teme *dualno strukovno obrazovanje: preuzimanje okvirnih kurikuluma (Duale Berufsausbildung: Downloadbereich Rahmenlehrpläne)* mogu skinuti okvirni kurikulumi za svako pojedino zanimanje.¹²⁵ Dakle, i tamo vrijedi isto što i za saveznu državu Bremen, a isto tako vrijedi i primjerice isti kurikulum za dizajnera interijera (*Raumausstatter*). Sada će stoga biti opisano drugo zanimanje, *građevinski crtač (Bauzeichner)*, kod kojega nastavni predmet Likovna umjetnost također kao ni u do sada opisanim zemljama nije zastupljen kao takav, nego su neki njegovi dijelovi zastupljeni u više drugih predmeta. Tako učenici koji se obrazuju za to zanimanje u prvoj godini imaju neke od sljedećih predmeta: *sudjelovanje u planiranju gradnje, planiranje temelja i sveobuhvatna obrada građevine (Mitwirken bei der Bauplanung; Planen einer Gründung; Aufnehmen eines Bauwerkes)* u kojima se koriste i proširuju svoja znanja o linijama, plohama, skicama, tlocrtu, stilovima u građevini/arhitekturi, građevinskim materijalima i slično. U drugoj godini su neki od predmeta *izgradnja stepenica i planiranje etažne deke (Konstruktion von Treppen; Planen einer Geschossdecke)* u kojima također koriste gore navedene pojmove. Na trećoj godini biraju izborne predmete od kojih su neki povezani s likovnom umjetnošću: *planiranje dvorane, gradnja vanjskog zida i izrada projekta ceste (Planen einer Halle; Entwickeln einer Außenwand; Ausarbeiten eines Straßenentwurfs)* u kojima bi, osim već navedenih pojmova, trebali poznavati ili će se tek upoznati s topografijom grada, funkcijom ulica, povijesnim razvojem i širenjem gradova te sredstvima i načinima prezentiranja.¹²⁶

¹²⁵ Downloadbereich Rahmenlehrpläne, Kultusministerkonferenz, <https://www.kmk.org/themen/berufliche-schulen/duale-berufsausbildung/downloadbereich-rahmenlehrplaene.html> (pregledano 10. rujna 2020.)

¹²⁶ Usp. Rahmenlehrplan für den Ausbildungsberuf Bauzeichner/Bauzeichnerin, Kultusministerkonferenz, 2002., str. 8.-28., https://www.kmk.org/themen/berufliche-schulen/duale-berufsausbildung/downloadbereich-rahmenlehrplaene.html?type=150&tx_feddownloads_pi1%5Bdownload%5D=12611&tx_feddownloads_pi1%5Baction%5D=forceDownload&tx_feddownloads_pi1%5Bcontroller%5D=Downloads&cHash=4808edeb27be1687e8cd8a6fcd9768c7 (pregledano 10. rujna 2020.). Prevela i sastavila autorica.

5.2.4. Saska (Sachsen)

Na internetskoj stranici Saskog državnog ureda za škole i obrazovanje (*Sächsischer Landesamt für Schule und Bildung*) može se birati vrsta obrazovanja te se pod strukovnim obrazovanjem (*Berufsbildende Schulen*) lako mogu naći nastavni planovi i programi i okvirni kurikulumi za određena zanimanja, odnosno strukovno obrazovanje savezne države Saske. Oni također odgovaraju onima sa internetske stranice *Konferencije ministara kulture (Kultusministerkonferenz)*.¹²⁷ Dakle, i u Saskoj vrijede isti nastavni kurikulumi za zanimanja *dizajner interijera (Raumausstatter)* i *građevinski crtač (Bauzeichner)*, a s istog popisa potječe i nastavni plan za zanimanje *tekstilni i modni krojač (Textil- und Modenäher)*. U njemu su u prvoj godini zastupljeni nastavni predmeti, kao na primjer *odabir materijala na temelju primjene; šivanje tekstila; prišivanje pojedinih dijelova (Werk- und Hilfsstoffe anwendungsbezogen auswählen; Textile Erzeugnisse nähen; Teilerzeugnisse zuschneiden)* u kojima istražuju boje, površine i svojstva materijala, na koji način ih međusobno uskladiti, na koje se načine mogu šivati, razvijaju vještine skiciranja materijala, prethodno izrezanih dijelova za šivanje te skiciranje modela za kojeg rade određeni proizvod pa se tu bave i linijama i tjelesnim proporcijama. U drugom razredu su malo složeniji predmeti kao na primjer *izrada modela za posebna područja primjene i izmjena osnovnih krojeva kako bi odgovarali proizvodnji (Modelle für besondere Einsatzgebiete fertigen; Grundschnitte produktionsgerecht abwandeln)*, gdje je potrebije poznavati složenije skiciranje, tehničko crtanje, a već se više bazira na proizvodnji, kao i u trećoj godini na kojoj je jedan od predmeta *priprema serijske proizvodnje i izvršavanje provjere kvalitete (Serienfertigung vorbereiten und Qualitätsprüfungen durchführen)*.¹²⁸ Kompetencije koje će učenici steći učenjem tih, ali i drugih stručnih predmeta su stručna kompetencija, samokompetentnost, socijalna kompetencija, kompetencija metodičkog učenja, komunikativna kompetencija i kompetencija učenja.¹²⁹

¹²⁷ Vidi stranicu: *Schule und Ausbildung*, Sachsen, <https://www.schule.sachsen.de/lpdb/> (pregledano 10. rujna 2020.)

¹²⁸ Usp. *Rahmenlehrplan für die Ausbildungsberufe in der Bekleidungsindustrie Textil- und Modenäher/schneider und Textil- und Modenäherin/schneiderin*, Kultusministerkonferenz, 2015, str. 8-20, <http://www.kmk.org/fileadmin/pdf/Bildung/BeruflicheBildung/rfp/Bekleidungsindustrie15-02-06-E.pdf> (pregledano 11. rujna 2020.) Prevela i parafrazirala autorica.

¹²⁹ Usp. Isto, str. 4. Prevela i parafrazirala autorica.

6. Usporedba hrvatskog i njemačkog programa Likovne umjetnosti

Kao što se moglo shvatiti čitanjem dosadašnjeg dijela rada, hrvatski nastavni plan i program za nastavni predmet Likovna umjetnost se razlikuje od njemačkih, počevši od organizacije školskog sustava i trajanja programa pa do samog opisa sadržaja predmeta. Točnije, gimnazijsko školovanje kod nas u Hrvatskoj formalno traje četiri godine, od 1. do 4. razreda srednje škole, a u Njemačkoj čak devet, od 5. do 13. razreda, nastavlja se brojiti od osnovne škole. U Hrvatskoj se sveukupno osnovna i srednja škola pohađa 12 godina, a u Njemačkoj nekada i 13, što znači da, u formalnom pogledu, njemačko osnovnoškolsko i srednjoškolsko obrazovanje traje godinu dana dulje nego kod nas.

Ono u čemu se još razlikuju je način na koji su nastavni sadržaji predstavljeni i opisani. U hrvatskom nastavnom planu i programu za Likovnu umjetnost su zapravo nanizane umjetničke epohe i pravci te su izdvojena pojedina djela koja učenici trebaju naučiti. Točnije, dan je pregled povijesti umjetnosti i općenite zadaće predmeta, koje su, uglavnom, upoznati učenike s nekim djelom ili razdobljem, osposobiti ih za doživljaj djela i osvijestiti odnose između likovnih elemenata na djelima. To se sve odnosi na kognitivnu spoznaju, učenje činjenica i uglavnom je poopćeno. Osim toga, hrvatski nastavni plan i program usredotočen je najviše na slikarstvo, skulpturu i arhitekturu, dok njemački nastavni planovi i kurikulumi obuhvaćaju više umjetničkih područja, kao na primjer fotografiju, film, digitalnu umjetnost, grafički dizajn i slično, a to također pridonosi i tome koje će zanimanje ili fakultet učenici nakon gimnazije odabrati. Također, njemački nastavni programi i kurikulumi su usmjereni na točno određena područja, ističu važnost praktičnog rada, a predložene teme i načini obrade umjetničkih djela su bliski dobi i mogućnosti spoznaje učenika. Isto tako, nastavni sadržaji likovne umjetnosti su puno detaljnije opisani i povezani sa sadržajima drugih predmeta, ali i usmjereni na iskustveno učenje te cjelokupan razvoj učenika.

Ako to zanemarimo, naš nastavni plan i program sličan je programima Likovne umjetnosti većine njemačkih saveznih zemalja jer se iste stvari uče otprilike u istoj životnoj dobi učenika i u Hrvatskoj i u Njemačkoj. Osim toga, programi jedne i druge države slični su i u navođenju likovnih elemenata, povijesno-umjetničkih epoha i pravaca te umjetnika koji i čija djela će se obrađivati u nastavi (zastupljeno u sve četiri prikazane savezne države), ali i u navođenju ciljeva i zadaća predmeta (sa Bременom i Saskom).

S druge strane, njemačkim kurikulumima je dosta sličan naš novi kurikulum za predmet Likovna umjetnost koji prati reformu školstva koja je započela od 2015. godine. U

njemu, kao i u njemačkim, nema više kronologije obrade umjetničkih djela, nego je nastava novom podjelom na koncepte usmjerena na točno određena područja, a nastavnici biraju sadržaj, koja djela će obraditi te kako će organizirati nastavu. Velik je naglasak stavljen na cjelokupan razvoj učenika i njihova dostignuća, povezivanje sadržaja s drugim predmetima, interdisciplinarni pristup, iskustveno učenje, istraživačke zadatke i povezivanje sa svakodnevnim životom. Ostale sličnosti njemačkih planova i programa s našim novim kurikulumom očituju se u opisu nastavnih sadržaja pomoću kompetencija i ishoda, podjeli na nastavna područja kao što su to na primjer prikaz ljudskog tijela, masa i prostor, boje ili arhitektura (zastupljeno u sve četiri opisane savezne države) u kojima se isti motivi ili teme mogu paralelno usporediti u više razdoblja, ali i povezati sa svakodnevnim životom, okolinom u kojoj žive i suvremenim društvom. Osim toga, u njemačkim gimnazijama je, osim na razvijanju mentalnih sposobnosti, naglasak i na razvijanju praktičnih sposobnosti, što se u hrvatskom kurikulumu za predmet Likovna umjetnost također naglašava kroz istraživački rad i zadatke, a u starom nastavnom planu Likovne umjetnosti se rijetko spominje. Razlika je ta, da u njemačkim gimnazijama učenici puno toga trebaju znati skicirati, nacrtati, pa čak i dizajnirati/ urediti određeni interijer, a njihovi nastavni planovi i kurikulumi su detaljnije opisani i opširniji nego hrvatski. Takvo učenje, putem iskustva, pridonosi njihovom cjelokupnom razvoju kao osobe i potiče kreativnost.

Što se strukovnog obrazovanja tiče, postoje velike razlike između hrvatskih i njemačkih nastavnih planova. Kao prvo, u Hrvatskoj se strukovna škola može upisati tek nakon završenog osmogodišnjeg osnovnoškolskog obrazovanja, a traje tri ili četiri godine, ovisno o odabranom zanimanju; a u Njemačkoj nakon završenog četverogodišnjeg osnovnoškolskog i šestogodišnjeg obrazovanja u gimnaziji, realnoj srednjoj školi ili općeobrazovnoj srednjoj školi te traje tri godine. U hrvatskim strukovnim školama predmeti u kojima se obrađuje sadržaj predmeta likovne umjetnosti barem nose takve nazive da se može lako shvatiti o čemu se radi i s čime je najviše povezano, kao što je to na primjer *Povijest hrvatske kulturne baštine* i *Povijest arhitekture i umjetnosti*, a u Njemačkoj ima puno više zanimanja i u nastavi se više baziraju na stručne predmete, pa se teško mogu naći zanimanja koja imaju predmete usko vezane uz likovnu umjetnost. Uglavnom su to predmeti koji nose nazive vezane uz struku, ali se u njima koriste i bave likovnim elementima, tehnikama, umjetničkim postupcima i slično, kao što je to na primjer u predmetima *uređenje površina; uređenje prostora, planiranje radnih procesa i uređenje radnog prostora, proizvodnja predmeta* koji se poučavaju u sklopu zanimanja dizajner interijera.

7. Likovni elementi u Hrvatskoj i Njemačkoj

Likovni elementi tvore likovnu kompoziciju, a u hrvatskom i njemačkom jeziku imaju ista značenja: točka = *Punkt*, linija (crta) = *Linie*, boja = *Farbe*, ploha = *Fläche*, površina = *Oberfläche*, prostor = *Raum* i volumen (masa) = *Volumen (Körper)*. Oni predstavljaju osnovu likovnog jezika, koje promatrači i interpreti lako uočavaju dok promatraju i proučavaju umjetnička djela, a koriste ih u svojim analizama i interpretacijama umjetničkih djela jer upravo ti istaknuti elementi ili odlike smještaju upravo to djelo u određeni kontekst (vremenski, stilski itd.). A prikladnom interpretacijom djela se interpret „nastoji umješnošću i znanjem približiti djelu, nastoji ga otvoriti, rastvoriti i ponovno stvoriti. Pri tome se legitimno služi svim raspoloživim sredstvima, svim dostupnim znanjem, napose vlastitim umijećem analize i senzibilitetom budnog motritelja.“¹³⁰

U knjizi *The methodologies of art*, Laurie Schneider Adams ističe formalnu analizu uz korištenje likovnih elementa u slikarstvu, kiparstvu i arhitekturi te detaljno opisuje njezinu svrhovitost: „Dok gledamo djelo, shvaćamo njegove formalne odnose, a budući da je umjetnikova vizija *kreativna vizija*, ona se kristalizira u sklad elemenata koji zamjenjuje temu. Formalna analiza umjetničkog djela uzela bi u obzir prvenstveno estetske učinke stvorene sastavnim dijelovima forme. Ti dijelovi, nazvani formalnim elementima, čine osnovu umjetnikova vizualnog jezika. Sastoje se od linije, oblika, prostora, boje, svijetle i tamne, koje umjetnici raspoređuju na mnogo različitih načina kako bi postigli šire kategorije dizajna. Oni se pak sastoje od ravnoteže, poretka i proporcija te uzorka i ritma, koji s komponentnim elementima izazivaju određene odgovore kod gledatelja. Konačni aranžman koji je napravio umjetnik je kompozicija umjetničkog djela. Formalna analiza umjetničke kompozicije razmatra kako svaki element pridonosi ukupnom dojmu koji stvara djelo.“¹³¹

Autorica u knjizi spominje i trodimenzionalnost (visinu, širinu, dubinu) arhitektonskih i kiparskih djela te razlike u njihovoj veličini. Uspoređuje to s dvodimenzionalnošću slikarskih djela te objašnjava da se prikaz prostora na ravnoj površini postiže iluzijom. Tu spominje načine kojima se iluzija dubine prostora postiže likovnim elementima te da se i to treba uključiti u formalnu analizu: „Razlika između stvarne i iluzijske dubine u slikama, skulpturi i arhitekturi zahtijeva razmatranje ostalih formalnih elemenata. Uključuju masu i

¹³⁰ Jagor Bučan, *Interpret(acija) slike*, u: *Lik slike (Imaging the image): Zbornik radova s područja povijesti i teorije vizualnih umjetnosti*, (ur.) Nataša Lah, Nenad Mišćević, Miško Šuvaković, Rijeka: Filozofski fakultet, 2019., str. 46.

¹³¹ Laurie Schneider Adams, *The methodologies of art: an introduction*, 1996., str. 17. Prevela autorica.

volumen, koje su stvarne kvalitete skulpture i arhitekture, te karakteristike likovnih elemenata na slikama koje u nekim slučajevima stvaraju različite, pa i prostorne iluzije. Tekstura je druga komponenta slike koja može biti stvarna ili sugestivna i dijelom ovisi o prirodi umjetnikova materijala ili medija, a dijelom o iluziji stvorenoj određenom tehnikom. Razne vrste perspektive, tehnike, za stvaranje iluzije dubine na ravnoj površini također moraju biti dio formalne analize.“¹³²

Kada je riječ o sadržaju umjetničkog djela, Laurie Schneider Adams ukratko tumači: „Ikonografski pristup umjetničkim djelima prvenstveno razmatra značenje predmeta. Pojam dolazi od dvije grčke riječi, *eikon*, što znači *slika* i *graphe*, što znači *pisanje*. Ikonografija je stoga način na koji umjetnik *zapisuje* sliku, kao i ono što slika sama *zapisuje*, odnosno priču koju priča. U ikonografskoj analizi djela moguće je, iako to baš nije preporučljivo, zanemariti formalne kvalitete. Ipak, kao opće pravilo, ikonografske analize usredotočuju se na sadržaj, a ne na formu.“¹³³

O likovnim elementima bi trebao postojati konsenzus u svijetu, odnosno trebali bi imati isto značenje i koristiti se na iste ili slične načine u analizama umjetničkih i neumjetničkih likovnih djela, jer čitav svijet svakodnevno komunicira vizualnim jezikom i koristi istu ili sličnu vizualnu kulturu. U nastavku će se stoga vidjeti kako to izgleda kada se slika, grafika, kip i arhitektonsko djelo pretvore u riječi, u njihovim formalnim i sadržajnim analizama.

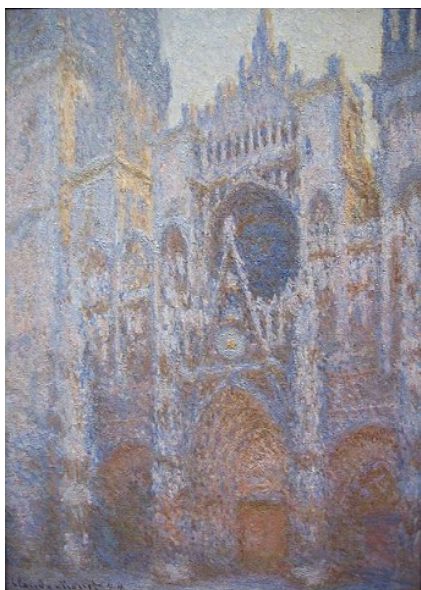
¹³² Isto, str. 17.-18. Prevela autorica.

¹³³ Isto, str. 36. Prevela autorica.

8. Analiza korištenja likovnih elemenata na temelju relevantnih umjetničkih djela/ primjera iz školskih udžbenika u Njemačkoj i Hrvatskoj

U ovom će dijelu biti predstavljeni relevantni primjeri umjetničkih djela koja su primjeri koji se u sklopu predmeta Likovna umjetnost uče u hrvatskim i njemačkim osnovnim i srednjim školama i gimnazijama te su stoga svoje mjesto dobili u udžbenicima, a također su prema tome opće poznata i ulaze u opće znanje. Prvo će biti opisano slikarsko djelo, zatim grafičko pa kiparsko i na kraju arhitektonsko, a na način da će se analizirati i citirati njihov opis iz izvora na njemačkom jeziku tako što će biti preveden na hrvatski jezik, kako bi se najlakše moglo uočiti sličnosti ili razlike u korištenju likovnih pojmova, elemenata i slično. Nakon toga će isto djelo i njegov opis (način na koji je prikazano i objašnjeno u tekstu) biti analizirani u hrvatskim udžbenicima te će eventualno biti dodani neki detalji u opisu na hrvatskom jeziku, ako on na njemačkom ne bude dostatan. U analizama će se također usporediti i korištenje likovnih elemenata.

7.1. Slikarstvo – Claude Monet: *Katedrala u Rouenu*

Slika 5. Claude Monet, *Katedrala u Rouenu: Rano jutro*, oko 1894., ulje na platnu, National Gallery of Art, Washington D.C.

Slika 6. Claude Monet. *Katedrala u Rouenu: Žarko sunce*, oko 1894., ulje na platnu, Musée d'Orsay, Pariz

Slika 7. Claude Monet, *Katedrala u Rouenu: Zalazak sunca*, oko 1894., ulje na platnu, Musée Marmottan Monet, Pariz

Katedrala u Rouenu je naziv za seriju slika koju je između 1890. i 1894. naslikao Claude Monet, a u kojoj je isti motiv, katedralu u Rouenu, slikao u različitim dijelovima dana

proučavajući i bilježeći svjetlosne efekte te igru boja i svjetlosti na pročelju katedrale i oko nje. U seriji postoji više od 30 slika s tim motivom, a u ovom radu navodim tri primjera. Osim te, naslikao je još i serije slika s prikazom drugih prirodnih pojava – vrtova, plasta sijena, gradskih prizora, lopoča i slično. Iz ovdje prikazanih slika, ali i iz slika iz ostalih navedenih serija dalo se ustanoviti da su boje i svjetlost na različitim površinama u prirodi u svako doba dana drugačije, točnije u rano jutro su plavkaste, u podne protkane žutom bojom, u zalazak zlatne i plave, a predvečer ljubičaste.

Zbog takvog načina slikanja su Monet i drugi slikari poput Sisleya i Pissaroa nazvani impresionistima, a umjetnički pravac impresionizam (prema Monetovoj slici *Impresija: izlazak sunca* iz 1872.). Voljeli su slikati površine i prizore iz prirode pune detalja jer se na njima igra svjetlosti i miješanje različitih boja najbolje vide, a može se reći i da titraju, slično kao što svjetlost titra na vodenim površinama, pa su, da bi to što zornije prikazali, boju na platno nanosili brzim i kratkim potezima kista, u točkicama ili crticama.

O Monetu i impresionizmu se u Njemačkoj, na primjer u Saskoj, može učiti u 5. razredu u sklopu teme *umjetnost na plohi* jer se unutar nje uči o svemu vezanom za boje, a u programu je između ostalog spomenut i Monet (vidi 5.1.4.), no isto tako može biti uključen u sve ostale razrede gimnazije jer se tema *boja* proteže kroz sve razrede (do 12.). Za razliku od toga je impresionizam u Bavarskoj na primjer uključen u gradivo 10. razreda, a u Bremenu se može uključiti u 9. ili 10. razredu kada se istražuju oblici i sadržaj slika u kontekstu povijesnih i stilskih obilježja.

Navedeno potvrđuje i udžbenik *Epochen der Kunst: 19. und 20. Jahrhundert* koji je namijenjen za 7. – 10. razred njemačkih gimnazija,¹³⁴ a u kojemu je uz dosta detaljan opis impresionizma i djela nekih impresionista spomenut i Claude Monet i njegova *Katedrala u Rouenu*. Osim njega, spominje se i Manet kao preteča te umjetnici Degas, Renoir, Sisley, Seurat i Signac. Za Moneta stoji da je o njemu umjetnički kritičar Théodore Duret 1878. godine napisao sljedeće: „Monet je impresionist par excellence, jer je uspio uhvatiti prolazne dojmove koje su raniji slikari zanemarivali ili za koje su pretpostavljali da ih je nemoguće prikazati kistom. Tisuću nijansi koje poprima voda mora i rijeka, igra svjetlosti na oblacima, živahna boja cvijeća i prozirni odsjaj lišća pod zrakama žarkog sunca on je shvatio u svoj svojoj istini. Monet slika krajolik ne samo u njegovom nepromjenjivom i trajnom stanju, već i pod prolaznim aspektima koji mu daju podudarnosti u atmosferi, a tako prenosi zapanjujuće

¹³⁴ Usp. Otto Kammerlohr, *Epochen der Kunst – Band IV: 19. und 20. Jahrhundert*, Erlangen: Buchversand Kammerlohr, 1977.

živahnu i uzbuđljivu ideju prizora. Njegove slike donose vrlo stvarne utiske. Čovjek može reći da vas njegovi motivi snijega hlade, a da njegove slike pod žarkim suncem griju i sunčaju.“¹³⁵

Za samu seriju slika *Katedrala u Rouenu* u udžbeniku stoji: „Monetov pokušaj da prikaže neki prizor unutar određenog vremenskog razdoblja, mjeseca ili jednog sata u danu, potaknuo ga je na to da nekoliko puta u nizu prikazuje jedan te isti motiv. Svaki dan je iznova postavljao svoj štafelaj na isto mjesto ispred istih predmeta (plast sijena, crkve, lopoči) i motiv slijedio tijekom dana, iz sata u sat, od izlaska do zalaska sunca. Time je htio pokazati kako se oblici i boje kontinuirano mijenjaju u izmjeni odsjaja svjetlosti i bojama natopljenim sjenama. *Katedrala u Rouenu* jedna je od takvih serija.“¹³⁶

U drugom njemačkom udžbeniku, *Kunst 3*, koji je predviđen za korištenje u sva tri razreda dodatnog gimnazijskog školovanja, od 10. do 13., a obuhvaća opis svih umjetničkih razdoblja i unutar njih opis po jednog ili dva umjetnička djela, kod impresionizma je također spomenut Monet, ali s njim njegovo drugo djelo i serija slika, *Kolodvor Saint-Lazare* iz 1877. Ukratko je opisano što impresionizam predstavlja te da nisu svi impresionisti kao Monet bili oduševljeni i kolodvorima i mostovima, a ni u različitim dobima dana slikali odnose svjetla i sjene. Kao najvažnija obilježja impresionizma navedena su: slikanje na otvorenom s jakim, svijetlim bojama i obojenim sjenama; spontani do skicirajući slikarski stil; hvatanje neposrednog dojma, trenutka. Kao teme koje se slikaju navedene su: riječni i prirodni krajolici, odsjaji vode; metropola Pariz; uživanje u slobodnom vremenu; prikaz dnevnih i sezonskih svjetlosnih efekata (kod Moneta često u serijama). Spomenuti su i slikari Manet, Pissaro, Renoir i Degas kao glavni predstavnici,¹³⁷ a pojavljuju se i u gore navedenom udžbeniku *Epochen der Kunst* samo još detaljnije nego ovdje.¹³⁸

U Hrvatskoj se impresionizam kao pravac samo kratko spominje u prvom razredu srednje škole kada se uči općenito o likovnoj umjetnosti, epohama, pravcima, bojama, tehnikama itd., a detaljnije se obrađuje u 3. razredu gimnazija u čiji je program impresionizam uključen. To potvrđuju sljedeći udžbenici.

Prvi je udžbenik Jadranke Damjanov za 2., 3. i 4. razred gimnazije i srednjih strukovnih i umjetničkih škola. U njemu autorica za impresionizam i impresioniste piše:

¹³⁵ Isto, str. 107. Prevela autorica.

¹³⁶ Isto, str. 107. Prevela autorica.

¹³⁷ Sve iz odlomka usp. u: Hubert Sowa, Alexander Glas, Fritz Seydel, *Kunst: Arbeitsbuch 3*, Stuttgart: Ernst Klett Verlag, 2009., str. 35. Prevela i parafrazirala autorica.

¹³⁸ Usp. Otto Kammerlohr, *Epochen der Kunst – Band IV: 19. und 20. Jahrhundert*, Erlangen: Buchversand Kammerlohr, 1977., str. 104.-110.

„Hitrina bilježenja neposrednoga, prvog i trenutačnoga dojma rezultirala je potpuno otvorenom formom u kojoj se trag kista (slobodni, individualni slikarev rukopis) izjednačuje s efektom refleksa svjetlosti na svakoj čestici površine predmeta.“¹³⁹ Nakon toga je dana kratka usporedna interpretacija dvije Monetove *Katedrale u Rouenu: U rano jutro* i *Pri punom suncu*: „Na objema Monetovim slikama prikazana je vertikalna masa fasade koja je pod utjecajem svjetlosti, različite u zoru i za punog sunca, potpuno rastvorena u titravu, refleksima bogatu mrljastu površinu različitih tonova i valera boja. Monet slika zrak, svjetlost, atmosferu, karakter i promjene boja one količine zraka koja se nalazi između promatrača i predmeta i pod čijim se djelovanjem izgled predmeta neprestano mijenja. [...] Monet je bio zaokupljen u prvom redu trenutačnošću i promjenljivošću pojava, i mnoštvo rasutih mrlja, koje se stapaju tek u našem oku, proizvodi upravo takav efekt.“¹⁴⁰

Na kraju udžbenika navedena su pitanja i zadaci za učenike koja se odnose na svo gradivo iz navedenog udžbenika. Ima sveukupno 49 pitanja i zadataka, a jedno od njih se odnosi i na Moneta: „Usporedi površinu Monetovih slika s površinama Watteauovih i Guardijevih slika.“¹⁴¹

U udžbeniku *Stilovi, razdoblja, život II* autora Radovana Ivančevića, namijenjenog 3. razredu gimnazije, unutar poglavlja *Građanska epoha – XIX. stoljeće* i cjeline *Impresionizam, ekspresionizam, simbolizam, divizionizam*, opisane su karakteristike impresionizma i Monet kao najvažniji predstavnik. Kao primjeri impresionističkih djela reproducirane su Monetove slike *Impresija*, tri katedrale u Rouenu: *Rano jutro*, *Prvo sunce* i *Žarko sunce*, i po jedna Sisleyeva, Pissaroova i Renoirova slika. Između ostaloga, o impresionistima u tome udžbeniku stoji opis što su i kako slikali, tko je bio preteča i koji su umjetnici slikali tim stilom, a spominje se i Monetova serija slika *Katedrala u Rouenu*, za koju je dan netočan podatak da ih ima 70-ak, a ne 30-ak: „Toliko su bili zaokupljeni sastavom i promjenama rasvjete, da bi se moglo reći kako nisu slikali krajolik, predmete ili likove, nego samo igru svjetlosti i sjene na njihovoj površini. Stoga su osobito voljeli motive u kojima je ta igra najzornija, živa i promjenljiva, kao što su more, rijeke i jezera s titranjem površine i odrazima okoliša ili nebo s oblacima. Koliko je nevažan predmet pred slikarom, te kako slikar promatra samo osobine rasvjete i odnose svjetlosti i sjene, te promjene ljestvice boja u različitim uvjetima atmosfere, najbolje je dokazao Claude Monet naslikavši sedamdesetak slika iste

¹³⁹ Jadranka Damjanov, *Likovna umjetnost 2: udžbenik za 2., 3. i 4. razred gimnazije, srednje strukovne i umjetničke škole*, Zagreb: Školska knjiga, 2008., str. 325.

¹⁴⁰ Isto, str. 326.

¹⁴¹ Isto, str. 377.

crkve (!) – katedrale u Rouenu – uvijek iz istog kuta gledanja, a ipak je svaka slika drukčija, jer su velike promjene svjetlosti i boja ujutro ili predvečer, u podne ili u zoru, za sunčana ili oblačnog dana, ljeti ili zimi itd. Preteča impresionista bio je Edouard Manet, koji je prvi odbacio tamne sjene i uveo ravnomjernu svjetlost u sliku. Slijedili su ga, uz Moneta, brojni mladi slikari, tada prezreni i ismijavani, a danas slavni: Pissaro, Sisley, Renoir, Signac, Cross i mnogi drugi. Taj vedar i optimističan pogled na svijet proširio se sedamdesetih i osamdesetih godina devetnaestog stoljeća po cijeloj Europi i svijetu.¹⁴²

Slika 8. Katedrala u Rouenu u novom udžbeniku *Likovna umjetnost 3*

Dva navedena hrvatska udžbenika odgovarala su Nastavnom planu i programu za gimnazije iz 1994., a udžbenik *Likovna umjetnost 3* autorica Salamon, Mišljenović i Vučković rađen je po kurikulumu za nastavni predmet Likovna umjetnost i izašao je 2020. godine. U njemu se također našla i *Katedrala u Rouenu*, ali ovaj put u kontekstu teme i poglavlja *Umjetnost i znanost* (to je ujedno i jedna od tematskih cjelina koje su uključene u *Kurikulum nastavnog predmeta Likovna kultura za osnovne škole i Likovna umjetnost za gimnazije* (vidi 4.4., str. 26.)), a unutar cjeline i naslova *Boja*. U njoj je najveći fokus na boji, koja je opisana kao „glavno sredstvo izražavanja i najvažniji element slike. Boja je tvar sastavljena od veziva i pigmenta sa sposobnošću bojenja površine. Samo osvijetljenim

¹⁴² Radovan Ivančević, *Stilovi, razdoblja, život II: od romanike do secesije – udžbenik za 3. razred gimnazije*, Zagreb: Profil, 2009., str. 254-256.

predmetima vidimo oblik i razlikujemo im boje.¹⁴³ Nadalje, pojmovi koji su podebljani i važni za zapamtiti, a ujedno su i načini slikanja kojima se naglašava svjetlosna dimenzija ili kolorit: kjaroskuro, tonska modelacija, koloristička modulacija, kolorizam, simultani kontrast. Stoga su osim Monetove katedrale dana još tri slikarska primjera različitih umjetnika koji pripadaju različitim umjetničkim pravcima i razdobljima: Rembrandtova *Zakletva Batavaca* iz 1662., Van Goghova *Noćna kavana* iz 1888. i Seuratova *Cirkuska parada* također iz 1888.

Kao uvod u temu u udžbeniku je učenicima postavljeno nekoliko pitanja i zadataka kao na primjer: „Kojim temama pripadaju slike na stranicama?; Na internetu istraži početke uporabe uljene boje.; Opiši razlike između učinaka uporabe tehnike tempere i ulja.; Na slikama na ovim dvjema stranicama pronađi izvor svjetlosti.; U suradnji s profesorom fizike izvedite pokuse miješanja i rasapa svjetlosti.; Što se dobiva miješanjem različitih pigmenata boje?; U kojim se tehnologijama danas miješa obojena svjetlost?“¹⁴⁴

Slika *Katedrala u Rouenu* u tom je udžbeniku spomenuta kao jedan od motiva impresionista, a osim toga u njemu je opisan i impresionistički način slikanja, prikaz svjetlosti na slikama i način na koji koriste boje, kao i što boja jest: „Boja je fenomen svjetla (elektromagnetski val od 360 do 780 nm) koji ovisi o interpretaciji, i individualnoj i onoj pod utjecajem kulture. Bijela svjetlost obuhvaća cijeli raspon valova: razlaže se u tri primarne i tri sekundarne boje spektra, što je otkrio Isaac Newton. U spektru ne postoji crno. Ono što vidimo kao boju rezultat je apsorpcije i refleksije određene frekvencije svjetlosnih valova koji padaju na objekt. Newtonova teorija široko je prihvaćena tek 150 godina nakon što ju je predstavio, usporedno s pojavom impresionizma u umjetnosti.

Slikajući u prirodi koja je u stalnoj mijeni, impresionisti nastoje uhvatiti promjenjive efekte svjetlosti. Povijesna tematika za njih gubi na važnosti, a sadržaj slike postaje vizualna impresija. Svjetlost razložena u boje spektra jedina je prava realnost za Claudea Moneta, najvažnijeg slikara impresionizma, prema čijoj je slici taj pravac i nazvan. Umjetniku je motiv izlazećeg Sunca u luci bio povod da prikaže efekte odraza i titranja površine vode. Na motivu pročelja katedrale istraživao je efekte svjetla i sjene, koje je dočarao šarenim mrljama boje. Slikar je ponovio temu više desetaka puta bilježeći promjene atmosfere tijekom dana i godine. Sjenu je prikazao hladnim, tamnim bojama, a svijetlim bojama osvijetljene dijelove građevine. Znanstvena istraživanja potvrdila su sukladnost načina slikanja impresionista s

¹⁴³ Jasna Salamon, Vesna Mišljenović, Mirjana Vučković, *LIKOVNA UMJETNOST 3 – udžbenik likovne umjetnosti s dodatnim digitalnim sadržajima u trećem razredu srednje škole*, Zagreb: Školska knjiga, 2020., str. 104.

¹⁴⁴ Isto, str. 104.

našom percepcijom: svijet vidimo u mrljama, a cjelinu oblikujemo u mozgu. O subjektivnosti doživljavanja boja govori i otkriće simultanog kontrasta znanstvenika Michela Eugénea Chevreula.¹⁴⁵

Iz ove usporedbe može se zaključiti da svi spomenuti udžbenici, osim zadnje navedenog, prate povijest umjetnosti i uglavnom su kronološki poredani te navode činjenice i obilježja umjetničkih razdoblja i načina rada umjetnika. Listajući te udžbenike može se primijetiti da umjetnička razdoblja započinju arhitekturom pa slijedi skulptura i na kraju slikarstvo. U najnovijem udžbeniku je to drugačije. Autorice su ga radile u skladu s reformom obrazovnog sustava i prema kurikulumu nastavnog predmeta Likovna umjetnost u kojima se stavlja veliki naglasak na cjelokupan razvoj učenika i povezanost gradiva s drugim predmetima, kao što je to ovdje slučaj povezivanja likovne umjetnosti s fizikom u kontekstu boja. To je glavna razlika jer se u ostalim udžbenicima ne spominje ta povezanost s drugim nastavnim predmetima, niti su u njima predviđena pitanja i zadaci za učenike koja bi poticala njihovu kreativnost i istraživanje nego su samo u tekstu opisana obilježja impresionizma, Monetovog načina slikanja i serije slika *Katedrala u Rouenu* koja bi se trebala naučiti.

Što se tiče sadržaja opisa djela *Katedrala u Rouenu* i obilježja impresionizma, on je u svim udžbenicima otprilike isti. I njemački i hrvatski autori ističu boju kao najvažniji likovni element na slici, a također se spominje i površina. Autori su u svojim udžbenicima obuhvatili ono najbitnije, a to je da su impresionisti kratkim potezima kista i miješanjem boja slikali titranje svjetlosti na pojedinim površinama koje su ih okruživale.

¹⁴⁵ Isto, str. 105.

8.2. Grafički dizajn – plakati Henrija de Toulouse Lautreca

S obzirom na to da je u današnje vrijeme prisutan u gotovo svim područjima svakodnevnog života, i to u novinama, knjigama, časopisima, plakatima, TV reklamama i najavama, teletextu, video-spotovima, na internetu, a također i u udžbenicima, a mi toga često nismo ni svjesni, u analizu je uključen i grafički dizajn.

U hrvatskim udžbenicima on je predviđen za obradu na samom kraju 4. razreda gimnazije u sklopu teme *Vizualne komunikacije, film, tisak*, kao što je već spomenuto u radu unutar 4.1.2. (str.16.). Tako je u udžbeniku *Likovna umjetnost 4* opisano čime se grafički dizajn bavi i navedeno je što sve uključuje:¹⁴⁶ „Grafički dizajn bavi se likovnim oblikovanjem sredstava vizualne komunikacije, plakata, prospekata, etiketa, stranica novina, časopisa, korica i opreme knjiga, logotipa, ambalaže. Grafički dizajn treba poruku učiniti što atraktivnijom kako bi privukla pažnju onog komu je namijenjena, bilo da je riječ o plakatu ili putokazu. No isto tako poruka mora biti što razumljivija, što jasnija, odnosno lako čitljiva za primatelja.“¹⁴⁷ Dalje u tekstu navedeno je da se grafički dizajn bavi i oblikovanjem simbola, ambalažom proizvoda te logotipima raznih poduzeća i proizvoda kao na primjer Coca-Cole, Milke, Hrvatske televizije, Plive ili INE, i da ih upravo oni čine prepoznatljivima.¹⁴⁸ Namjena grafičkog dizajna i njegove glavne odrednice su objašnjene i opisane na primjeru plakata u moderno doba i u svakodnevnom životu: „Plakat služi za reklamu, obavijest ili najavu. Pred plakatom se gotovo nikad nećemo zaustaviti kako bismo ga proučili, već ćemo ga pogledati u prolazu, često iz tramvaja ili automobila. Da bi nas privukao, on mora biti doista vizualno atraktivan ili ga uopće nećemo primijetiti, ali to neće biti dovoljno ako ne možemo u brzini shvatiti njegovo značenje. Ovdje su čitljivost i jasnoća od iznimne važnosti.“¹⁴⁹

Kao primjer je u udžbeniku dan Bayerov *Plakat Bauhaus 50* iz 1968. g. (Slika 9.), a ne spominju se raniji niti kasniji primjeri.

¹⁴⁶ Natalija Stipetić Ćus, Elen Zubek, Blanka Petrincec Fulir, Zrinka Jurić Avmedovski, *Likovna umjetnost 4 – udžbenik iz likovne umjetnosti za 4. razred srednjih škola s četverogodišnjim programom*, Zagreb: Alfa, 2016.

¹⁴⁷ Isto, str. 134.

¹⁴⁸ Usp. Isto, str. 134.

¹⁴⁹ Isto, str. 134.

Slika 9. Herbert Bayer, *Plakat Bauhaus 50*, 1968.

Za razliku od toga, u njemačkom udžbeniku *Epochen der Kunst*,¹⁵⁰ koji se bavi 19. i 20. stoljećem unutar teme *Slikarstvo 2. polovice 19. stoljeća* plakat je naveden kao naslov jedne nastavne jedinice. U njoj se spominje kako je plakat bio rubno područje grafike sve do prve polovice 19. stoljeća i razvoja litografije u boji izumljene 1837. godine. Kao početak moderne umjetnosti plakata navodi se godina 1866. i umjetnik Jules Chéret koji je u Parizu vlastitim tiskom počeo izrađivati litografske plakate u boji i izlagao ih na ulici. Stoji i da je to bio početak javne upotrebe slika u promotivne svrhe. Stoga su plakati tada, kao i sada, bili dio ulične scene.¹⁵¹

U nastavku se navodi kako je umjetnost plakata svoj vrhunac dosegla u posljednjem desetljeću 19. stoljeća s Toulouse-Lautrecom, koji je „prihvatio Chéretove prijedloge i usmjerio svoj stil na prikaz ljudi koji su se kretali ulicom. Plakat je koristio kao medij kojim je izražavao svoje osobno životno iskustvo. [...] Zahvaljujući njemu plakat se uspio uspostaviti kao neovisna umjetnička forma. Pojednostavljenje forme, uklanjanje ili ograničavanje prostorne iluzije, naglasak na konturama, široko učinkovite površine u boji, jedinstvo slike i pisma i uvjerljivi izraz bili su umjetničko sredstvo učinkovitog dizajna plakata.“¹⁵²

Kao primjer naveden je Toulouse-Lautrecov *Plakat za kabaret Divan Japonais* (Slika 10.) na kojem je pjevačicu Yvette Guilbert, glavnu atrakciju malog Montmartreova književnog kabareta, portretirao površno i bez glave, samo skicirajući njezin mršav izgled s dugim vratom i njenu tipičnu gestu prekrivenih ruku prekrivenih dugim crnim rukavicama. Glavni je naglasak na plakatu, pak, „na gledateljici, plesačici Jane Avril, koja u pratnji

¹⁵⁰ Usp. Otto Kammerlohr, *Epochen der Kunst – Band IV: 19. und 20. Jahrhundert*, Erlangen: Buchversand Kammerlohr, 1977.

¹⁵¹ Usp. Isto, str. 124. Prevela i parafrazirala autorica.

¹⁵² Isto, str. 124. Prevela autorica.

glazbenog kritičara Edouarda Desjardina dominira u prvom planu kao silueta. Toulouse-Lautrec izrazio je njenu osobnost kontrastom između crne haljine i lica izrezanog od papira, vatrenom crvenom kosom i bizarnim oblikom šešira.¹⁵³

Slika 10. Henri de Toulouse-Lautrec, *Plakat za kabaret „Divan Japonais“*, 1892., litografija u četiri boje (crvenoj, žutoj, maslinasto-zelenoj i crnoj), 79 x 60,5 cm, Albi, Muzej Toulouse-Lautrec

Slika 11. Henri de Toulouse Lautrec, *Jeanne Avril*, plakat za kabaret, 1893., litografija u pet boja, 129 x 93,5 cm, Muzej umjetnosti Metropolitan, New York

Plakati su u hrvatskim udžbenicima, osim u 4., kod nekih autora uključeni i u gradivo 1. razreda, kao što je to slučaj kod Ivančevića. U njegovom udžbeniku *Likovni govor: uvod u svijet likovnih umjetnosti* plakat se spominje kao jedan od sredstava vizualne komunikacije u kontekstu teme i nastavne jedinice *Vizualne komunikacije*. Opisan je na sličan način kao u njemačkom udžbeniku, a također spominje i Toulouse-Lautreca kao umjetnika koji je unaprijedio dizajn plakata: „Plakati su područje likovnog izražavanja u kojem su sudjelovali mnogi poznati umjetnici modernih vremena. Od Toulouse-Lautreca, koji je podigao dizajn plakata na razinu najviših dostignuća grafičke umjetnosti, preko Picassa, Braquea i gotovo svih modernih umjetnika, do danas, plakati su često bili djela *ulične galerije*, koja ni po čemu nije zaostajala za djelima što ih gledamo na izložbama i u galerijama.“¹⁵⁴

Kao primjer plakata u tom udžbeniku naveden je Toulouse-Lautrecov plakat *Jeanne Avril* (Slika 11.).¹⁵⁵

¹⁵³ Isto, str. 124. Prevela autorica.

¹⁵⁴ Radovan Ivančević, *Likovni govor: uvod u svijet likovnih umjetnosti – udžbenik za 1. razred gimnazije*, Zagreb: Profil, 1997., str. 269.

¹⁵⁵ Usp. Isto, str. 268.

Iz usporedbe navedenih udžbenika može se uočiti kako je njemački udžbenik dao veću pažnju plakatu kao vrsti grafičkog dizajna nego hrvatski udžbenici u kojima se on samo usput spominje kao jedan od načina vizualne komunikacije ili kao jedna od likovnih tehnika u 19. st. Razlog tomu je vjerojatno taj što je njemački plan i program za likovnu umjetnost bolje razrađen i u njemu se više pozornosti pridaje grafičkom dizajnu i drugim vrstama likovne umjetnosti poput filma, glume ili fotografije, a u hrvatskim udžbenicima je najveći naglasak na arhitekturi, skulpturi i slikarstvu i uglavnom se samo ta područja obrađuju.

Što se tiče opisa prikaza na *Plakatu za kabaret Divan Japonais* i korištenja likovnih elemenata, on je zastupljen samo u njemačkom udžbeniku. No, u prijevodu je jasno da nam je sve razumljivo i da se u opisu prikaza posebno ističu obrisne linije i boje: crna, žuta i crvena, koje dolaze do izražaja te su uočljive na prvi pogled. Navedeni likovni elementi koriste se i kod nas u Hrvatskoj na isti način.

8.3. Kiparstvo – Michelangelo: David

Slika 12. Michelangelo, *David*, 1501.-04., mramor, visina 4,08 m, Galleria dell' Accademia, Firenca

David je Michelangelova mramorna skulptura visoka 4,08 m, a klesana je od 1501. do 1504. godine.¹⁵⁶ Prikazuje biblijski lik Davida koji je porazio Golijata. U Njemačkoj se u, primjerice, saskim gimnazijama o Michelangelu i njegovim djelima može učiti u 5. pa od 8. do 12. razreda unutar područja *masa i prostor*,¹⁵⁷ a u Hrvatskoj se o njemu može učiti u 1. kod općenitog bavljenja kiparstvom i u 3. razredu gimnazije kada se obrađuje renesansa.

Kako je u Hrvatskoj teško doći do njemačkih udžbenika za likovnu umjetnost, na internetskoj stranici izdavača Klett koji je izdao gimnazijske udžbenike *Kunst 1* (za 5.-7. r.), *Kunst 2* (za 7.-10. r.) i *Kunst 3* (za 10.-13. r.) se u digitalnom obliku može naći dva radna listića za učenike sa zadacima i rješenjima, a bave se upravo Michelangelovim *Davidom*.

Prvi radni listić može se koristiti u 5. – 10. razredu, ovisi kada se po udžbeniku obrađuje upravo skulptura Davida ili kada će ga nastavnik uključiti u gradivo, a piše da je namijenjen nastavnicima koji novu temu žele započeti kroz igru s učenicima.¹⁵⁸

¹⁵⁶ Usp. Penelope J. E. Davies ... [et al.], *Jansonova povijest umjetnosti: zapadna tradicija*, 2008., str. 566.

¹⁵⁷ Usp. *Lehrplan Gymnasium: Kunst*, Staatsministerium für Kultus, Freistaat Sachsen, 2004.-2019., str. 7.-28.

¹⁵⁸ Usp. Michelangelo Buonarroti: *David*, Klett News KUNST, https://www2.klett.de/sixcms/list.php?page=lehrwerk_extra&extra=Klett%20News%20KUNST&titelfamilie=&inhalt=klett71prod_1.c.1714901.de&modul=inhaltsammlung&kapitel=1714907 (pregledano 24. listopada 2020.). Prevela i parafrazirala autorica.

Radni listić prikazan je na slici ispod, a na njemu su prikazane tri skulpture koje prikazuju biblijski lik Davida koji je pobijedio Golijata. Priča iz Biblije (1. Samuel 17, 1-58) opisana je ispod prikazanih skulptura. Dana su dva zadatka, a prvi je između tri prikazane skulpture odabrati onu koja prikazuje Michelangelovog *Davida* te obrazložiti svoj izbor. U zadatku je kao pomoć navedeno da je skulptura velika, visoka 5,17 m te da prikazuje hrabrog Davida prije borbe s Golijatom, a da je na ostale dvije prikazan nakon borbe. Drugi zadatak je da dobro promotre skulpture i zapišu njihove sličnosti i razlike. Također je naveden i savjet učenicima da pokušaju oponašati pozu u kojoj skulpture stoje – njihov stav, gestu i mimiku.¹⁵⁹

Sekundarstufe I

Michelangelo:
David

Aufgaben

KREATIV
KUNSTLEBEN
KUNST

KREATIV

David siegt gegen Goliath

Alle drei Skulpturen, die du hier siehst, stellen die biblische Figur David dar. David war ein einfacher Schäferhirt, der den Philister Goliath besiegte. Als das Heer der Philister Israel bedrohte, forderte der gefürchtete Riese Goliath die israelischen Männer dazu auf, gegen ihn zu kämpfen. Statt einer Schlacht sollte ein Zweikampf über Sieg und Niederlage entscheiden. Keiner wagte es jedoch, gegen Goliath anzutreten. Nur David fand den Mut. Er vertraute auf Gottes Hilfe. König Saul bot zum Kampf David seine Rüstung an. Doch dieser war es nicht gewohnt, das schwere Rüstzeug zu tragen. Er legte es beiseite und trat mit ein paar Steinen und einer Schleuder gegen den mächtigen Krieger Goliath an. Es gelang ihm einen Stein gegen die Stirn Goliaths zu schleudern, so dass dieser tot zu Boden fiel. Er lief zu ihm und schlug ihm mit dem Schwert des Gegners seinen Kopf ab. Darauf eilte David, das Haupt Goliaths in der Hand, zu seinem König. Die Geschichte von David und Goliath aus dem Alten Testament (1. Samuel 17, 1–58) berichtet vom Mut und Zuversicht in einer scheinbar hoffnungslosen Situation.

Aufgaben:

1. Eine der hier abgebildeten Skulpturen zeigt die weltberühmte David-Figur des Bildhauers Michelangelo. Sie ist riesengroß (5,17 m) und stellt den mutigen David unmittelbar vor seinem Sieg dar. Die anderen beiden Skulpturen zeigen David nach seinem Sieg gegen Goliath. Finde heraus, welche Figur Michelangelos David ist und begründe deine Wahl.
2. Schreibe anschließend auf, worin sich die drei Skulpturen unterscheiden und worin sie sich gleichen. Schau dir die Abbildungen dazu ganz genau an.

Tipp: Versuche die Figuren – ihre Haltung, Gestik und Mimik – einmal genau nachzustellen. Lass dich dabei von deinen Mitschülern „korrigieren“. Vermutlich fallen dir jetzt noch weitere Dinge auf.

Slika 13. Radni listić br. 1 sa zadacima o Davidu

U rješenjima je navedeno da je prva prikazana skulptura Donatellov *David*, druga Michelangelov, a treća Verrochiov. U nastavku su objašnjene i razlike, a zatim sličnosti između njih: „Michelangelov je David isklesan iz jednog velikog komada mramora i prikazan je potpuno nag. Druge dvije skulpture su izlivenе u bronci, a Donatellov David na glavi nosi pastirski šešir ukrašen lovorovim vijencem i na nogama visoke kožne sandale. Verrochiov je David odjeven u ukrašeni oklop kroz koji se jasno vide prsa i trbuh. Do njegovih nogu leži

¹⁵⁹ Usp. Michelangelo: David – Aufgaben - David siegt gegen Goliath, https://www2.klett.de/sixcms/media.php/229/NL_KUNST_0312_Kreativ_S1.pdf (pregledano 24. listopada 2020.). Prevela i parafrazirala autorica.

Golijatova odsječena glava s dugim uvojcima i ranom na čelu. Taj se prizor pojavljuje i kod Donatellovog Davida, koji čak stoji nogom na njoj. Obje figure u desnoj ruci drže mač koji su upravo koristili te su im lica dječaćka, a lice Michelangelovog Davida djeluje kao lice mladića. Stav sve tri figure je jako sličan: njihova težina počiva na desnoj nozi, a lijeva je blago savijena: to je stav koji je istovremeno i dinamičan i opušten. Zove se kontrapost. Kako bi ga naglasili Donatello i Verrochio su svojim Davidima stavili lijevu ruku na bok.¹⁶⁰

Drugi radni listić predviđen je za korištenje u 11. - 13. razredu, a stoji da je predviđen za nastavnike koji svoje učenike žele upoznati s različitim temama vezanim uz isti motiv.¹⁶¹ Radni je listić prikazan na slici ispod (Slika 14.), a na njemu su prikazane tri skulpture: prva je Michelangelov *David*, druga je Feldmanov obojani *David* iz 2006., a treća Llenaov *David i Golijat* od nehrđajućeg čelika iz 1992. Ispod njih je navedena biblijska priča o Davidu i Golijatu, a ispod nje kratki tekst o Michelangelovu *Davidu*. Između ostalog, tu stoji i da je skulptura Davida u renesansi bila simbol Firentinaca, koji su za kratko vrijeme pobijedili suparničke sile Napulja i Milana. Spomenuto je da se i danas, kada se negdje sretnu dva različita protivnika, govori o Davidu i Golijatu, a i da se i današnji umjetnici također bave ovom temom.¹⁶²

Zadaci su: navesti sličnosti i razlike između tri prikazane skulpture, a pri tome ispuniti tablicu u koju trebaju upisati sljedeće elemente: naziv, godinu nastanka, visinu, materijal, boju, odnos volumena i prostora, motiv, način na koji je prikazan, pozu i okruženje u kojem se nalazi; interpretirati Feldmanovu skulpturu uspoređujući ju s Michelangelovom; navesti koji su mogući razlozi poteškoća u prihvaćanju Feldmanove skulpture u gradskom parku u Duisburgu; razviti i obrazložiti vlastiti stav prema toj skulpturi; interpretirati Llenaovog *Davida* s obzirom na kontekst njegova nastanka koji je također opisan na listiću.¹⁶³ Tu se traži kreativnost učenika u stvaranju interpretacije.

¹⁶⁰ Usp. Isto. Prevela autorica.

¹⁶¹ Usp. Michelangelo Buonarroti: *David*, Klett News KUNST, https://www2.klett.de/sixcms/list.php?page=lehrwerk_extra&extra=Klett%20News%20KUNST&titelfamilie=&inhalt=klett71prod_1.c.1714901.de&modul=inhaltssammlung&kapitel=1714907 (pregledano 24. listopada 2020.).

Prevela i parafrazirala autorica.

¹⁶² Usp. Michelangelo: *David – Aufgaben – David gestern und heute*, str. 1., https://www2.klett.de/sixcms/media.php/229/NL_KUNST_0312_Motiv_OS.pdf (pregledano 24. listopada 2020.). Prevela i parafrazirala autorica.

¹⁶³ Usp. Isto, str. 2. Prevela i parafrazirala autorica.

David gestern und heute

a | Michelangelo: David, 1501–1504, Marmor, 5,17 m (ohne Sockel, mit Plinthe und Felsengröße), Galleria dell' Accademia, Florenz
Foto: Corbis (Sylvain Samet), Düsseldorf

b | Hans Peter Feldmann: David, 2006, gegossener Expositur, bemalt, ca. 6 m (ohne Sockel), Kant-Park Duisburg
Foto: Burrow, Peter, Kempen

c | Antoni Urena: David und Goliath, 1992, Edelstahl, 18 m hoch, Parc de les Cascades, Barcelona
Foto: Maurix Imoges (Strom), Altmannsdorf
© VG Bild Kunst, Bonn 2012
[Antoni Urena Font: David und Goliath]

Im Alten Testament (1. Samuel 17, 1–58) findet man die Geschichte von David und Goliath. Berichtet wird von dem jungen Schafhirten David, einem Israeliten, der es wagt, gegen den gefürchteten Riesen Goliath, einen Philister, anzutreten. König Saul bietet David für den Kampf seine Rüstung an. Doch da sie ihm zu schwer ist, legt er sie ab und bewaffnet sich lediglich mit einer Steinschleuder. Sein erster Stein trifft den behäbigen, schwer eingerüsteten Riesen Goliath auf die Stirn und lässt ihn zu Boden fallen. David greift zum Schwert des Gegners und schlägt ihm den Kopf ab.

Im Jahr 1501 erhält Michelangelo von der Wollweberzunft in Florenz den Auftrag für seine Davidskulptur. Aus einem riesigen Marmorblock erschafft er einen 5,17 m großen, jugendlich anmutenden David, der sich kurz vor dem Kampf befindet. Selbstbewusst, siegessicher und nur mit einer Steinschleuder bewaffnet, repräsentiert Michelangelos David die hoffnungsvolle Geschichte vom Sieg des Schwächeren über den Stärkeren. Die Davidskulptur wird in der Renaissance zum Wahrzeichen der Florentiner, die sich für kurze Zeit gegen die rivalisierenden Großmächte Neapel und Mailand zu behaupten wussten.

Auch heute spricht man bei einem Aufeinandertreffen von zwei ungleichen Gegnern von „David gegen Goliath“ und auch heute setzen sich Künstler mit diesem Thema auseinander.

Slika 14. Radni listić br. 2 sa zadacima o Davidu

Kao što je već spomenuto, u Hrvatskoj se *David* obrađuje u 1. i u 3. razredu gimnazije. Tako je on u novom udžbeniku *Likovna umjetnost 1*,¹⁶⁴ koji prati kurikulum nastavnog predmeta Likovna umjetnost naveden unutar jedinice *Načini prikazivanja tijela. Proporcije i kanoni*, a unutar cjeline *Tijelo*. Skulptura Davida je u udžbeniku prikazana na više fotografija iz različitih uglova, a također su prikazani i neki detalji (vidi Sliku 15.). U obradi nastavne jedinice su prvo navedena pitanja i zadaci za učenike: „Pronađi na internetu što više podataka o nastanku prikazanog kipa.; Pretraži snimke i detalje skulpture.; Usporedi poglede u prostoru galerije na cjelinu kipa i odredi visinu motrišta za svaku pojedinu fotografiju.; Za koje je od prikazanih pogleda umjetnik priredio skulpturu? Koji od prikazanih pogleda promatraču nisu dostupni?; Usporedi proporcije lika u odnosu na pojedino motrište te za svaki pogled odredi obilježja proporcija.; Komentiraj proporcije lika i usporedi ih s današnjim idealom ljepote.; Opiši razlike u izrazima *Davidova* lica ovisno o pogledu.; Pročitaj knjigu ili pogledaj film *Agonija i ekstaza* te komentiraj umjetnikov život.“¹⁶⁵

¹⁶⁴ Gordana Košćec Bousfield, Jasna Salamon, Mirjana Vučković: *LIKOVNA UMJETNOST 1 - udžbenik likovne umjetnosti s dodatnim digitalnim sadržajima u prvom razredu srednje škole*, Zagreb: Školska knjiga, 2019.

¹⁶⁵ Isto, str. 84.

NAČINI PRIKAZIVANJA TIJELA

PROPORCIJE I KANONI

Michelangelo, David, tri pogleda na kip, 1504., mramor, visina 507 cm

Michelangelo, David, glava, 1504., mramor

Pronađi na Internetu što više podataka o nastanku prikazanog kipa. Pretraži slike i detalje skulpture. Usporedi poglede u prostoru galerije na cjelinu kipa i odredi visinu motrišta za svaku pojedinu fotografiju. Za koje je od prikazanih pogleda umjetnik priredio skulpturu? Koji od prikazanih pogleda promatraču nisu dostupni? Usporedi proporcije lika u odnosu na pojedino motrište te za svaki pogled odredi obilježja perspektive. Komentiraj proporcije lika i usporedi ih s današnjim idealom ljepote. Opisi razlike u izrazima Davidova lica ovisno o pogledu. Pročitaj knjigu ili pogledaj film Agorja i ekatozo te komentiraj umjetnikov život.

TUELO

Postoje, baza/podnožje i postavljanje skulpture određuju njezino promatranje i shvaćanje, odnosno doživljavanje u cjelini.

Na Michelangelovu najpoznatijem kiparskom ostvarenju vidi se više načina oblikovanja: idealizacija, realizam, ekspresivnost i **disproporcionalnost**. Ovisno o **točki motrišta** – blizini i visini pogleda na prikazani lik – poneki od načina oblikovanja počinje dominirati. Promjene proporcija nalazimo u doživljaju cjeline ili u oblikovanju anatomskih detalja, a naturalizam se nameće približavanjem do bliskog detalja.

Iz pojedinih snimaka svjedočimo neobičnim proporcijama ili nalazimo **izobličenje** u izrazu lica, koje iz velike blizine djeluje nerealno, ekspresivno, gotovo zastrašujuće, a idealizacija oblika cjeline nestaje. Tako se iz pojedinih pogleda uočavaju neproporcionalne noge, velike šake i duge ruke te velika glava lika. Zaključujemo da je umjetnik u izvedbi vodio računa o promatranju kipa određivši mu mjesto postavljanja i prostor sagledavanja cjeline.

Kako umjetnik u većini slučajeva priređuje doživljaj djela predviđajući najbolje položaje i prezentaciju svojeg rada, trebali bismo, koliko je moguće, njegove zamisli i rješenja poštovati.

Kipar kipa Davidova mjesto gdje je bio postavljen original i prvotno planu kip Gianmarta Cellinija Peraj i Medusinom glavom, 1594., bronza, 233 cm

TUELO

Michelangelo, David, glava i cjelina, 1504., mramor, visina 507 cm

Slika 15. David u novom udžbeniku *Likovna umjetnost 1*

Na većinu navedenih pitanja i zadataka je odgovoreno u tekstu u udžbeniku: „Postolje, baza/podnožje i postavljanje skulpture određuju njezino promatranje i shvaćanje, odnosno doživljavanje u cjelini.

Na Michelangelovu najpoznatijem kiparskom ostvarenju vidi se više načina oblikovanja: idealizacija, realizam, ekspresivnost i disproporcionalnost. Ovisno o točki motrišta – blizini i visini pogleda na prikazani lik – poneki od načina oblikovanja počinje dominirati. Promjene proporcija nalazimo u doživljaju cjeline ili u oblikovanju anatomskih detalja, a naturalizam se nameće približavanjem do bliskog detalja.

Iz pojedinih snimaka svjedočimo neobičnim proporcijama ili nalazimo izobličenje u izrazu lica, koje iz velike blizine djeluje nerealno, ekspresivno, gotovo zastrašujuće, a idealizacija oblika cjeline nestaje. Tako se iz pojedinih pogleda uočavaju neproporcionalne noge, velike šake i duge ruke te velika glava lika. Zaključujemo da je umjetnik u izvedbi vodio računa o promatranju kipa određivši mu mjesto postavljanja i prostor sagledavanja cjeline.“¹⁶⁶

Za razliku od toga udžbenika koji se bavi detaljnim opisom i prikazom lika Davida, u udžbeniku *Stilovi, razdoblja, život II* za treći razred gimnazije David se spominje samo kratko u jednoj rečenici, a uspoređuje se s Michelangelovim djelom *Pieta*: „Nasuprot snažnom i

¹⁶⁶ Isto, str. 85.

samouvjerenom mramornom *Davidu* iz mladosti, pri kraju života umjetnik kleše likove namjerno nedovršene, kao da se bore za svoj opstanak u mramornome bloku, a izražavaju tragiku ili očaj, kao posljednja *Pieta (Oplakivanje)*, što je nije klesao po narudžbi, nego za sama sebe, poput nadgrobnog spomenika.¹⁶⁷

Na primjeru *Davidu* mogu se uočiti neke sličnosti u obradi likovnih djela u nastavi likovne umjetnosti u Njemačkoj i u Hrvatskoj. Jedna od njih je postavljanje pitanja i zadataka za učenike odnosno navođenje učenika da sami istraže djelo i podatke o njemu. Upravo takvim načinom učenja iz vlastitog istraživanja i iskustva učenici najlakše upijaju nastavni sadržaj, a ono pridonosi njihovom cjelokupnom razvoju. Sljedeća sličnost je usporedba različitih prikaza iste teme. Tako su na svakome od dva navedena njemačka primjera nastavnih listića prikazane po tri skulpture s prikazom iste teme, biblijskog Davida, koje učenici trebaju usporediti po određenim točkama. Primjer sličan tome se u hrvatskim udžbenicima ne može naći, no iz vlastitog iskustva s nastave znam, a vjerujem da bi i mnogi učenici mogli to potvrditi, da hrvatski nastavnici sami smišljaju i izrađuju slične vježbe i zadatke za učenike. Likovni elementi koji se spominju u analizi su volumen i prostor, proporcije, visina, boja te materijal jer njegova svojstva određuju način na koji će samo djelo i njegova površina biti oblikovani.

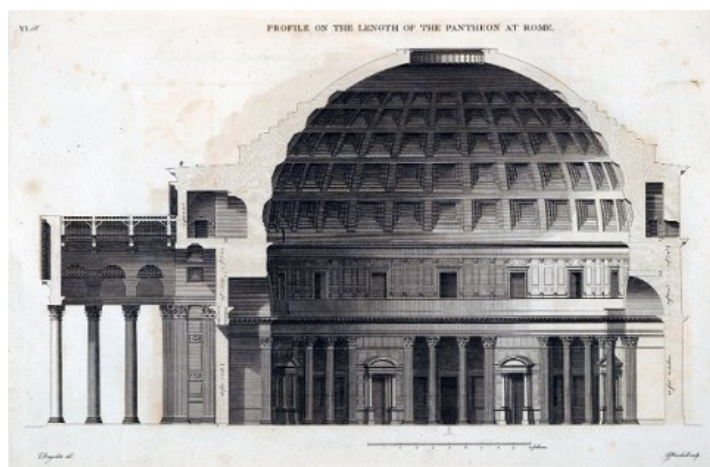
¹⁶⁷ Radovan Ivančević, *Stilovi, razdoblja, život II: od romanike do secesije – udžbenik za 3. razred gimnazije*, Zagreb: Profil, 2009., str. 134.

8.4. Arhitektura – *Panteon*

Slika 16/Slika 16. *Panteon*, Rim, 117.-125. g.

Panteon je rimski hram posvećen svim bogovima, izgrađen od cigle, kamena i betona između 117. i 125. godine za vrijeme rimskog cara Hadrijana i to po treći put jer su prva dva bila uništena požarom i gromom. Prvi je na istom mjestu izgradio Agrippa, desna ruka cara Augusta pa se zato njegovo ime i nalazi u natpisu na frizu pročelja.

Slika 18. *Panteon*, poprečni presjek

Slika 19. Unutrašnjost *Panteona*

Panteon se u njemačkim udžbenicima, na primjer u Saskoj, nalazi u gradivu 6. razreda kada unutar nastavnog područja masa i prostor obrađuju antičke hramove,¹⁶⁸ ali i kasnije u dodatnom gimnazijskom školovanju, a o programu ovisi u kojem razredu. Ovdje navodim njemački udžbenik *Kunst 3* koji je predviđen za korištenje u sva tri razreda dodatnog gimnazijskog školovanja, od 11. do 13. U njemu su obuhvaćena sva razdoblja i neka najvažnija djela pa zbog toga može služiti kao priručnik u nastavi, ali i kao literatura i pomoć

¹⁶⁸ Usp. *Lehrplan Gymnasium: Kunst*, Staatsministerium für Kultus, Freistaat Sachsen, 2004.-2019., str. 11.

za pisanje seminarskih radova. Podijeljen je u dva dijela: orijentacija/ znanje (*Orientierung/ Wissen*) i primjena/ sposobnost (*Anwendung/ Können*). U prvom se dijelu obrađuje pregled povijesti umjetnosti, umjetnički postupci, forma i oblik te analiza umjetničkih djela, a u drugom razumijevanje i stvaranje umjetničkih djela.¹⁶⁹ Panteon se tu nalazi unutar pregleda povijesti umjetnosti, a opisan je ispod naslova *Antika: Rim – rimska građevna umjetnost* pod kojim je naveden samo on kao reprezentativni primjer rimske antičke arhitekture. Kod pregleda ostalih razdoblja je također navedeno po jedno, eventualno po dva umjetnička djela. Tako je za gotiku navedena *katedrala Notre-Dame u Amiensu*,¹⁷⁰ a za talijansku renesansu Brunelleschijeva *kapela Pazzi* i Massaciova freska *Sveto Trojstvo*.¹⁷¹

Za Panteon stoga u udžbeniku *Kunst 3* stoji: „Rimljani su usvojili mnoga dostignuća grčke arhitekture. Visoka konstruktivna dostignuća razvijaju daljnjim razvojem lukova, koji su dovedeni do savršenosti u vodovodima, slavolucima, kazalištima poput Koloseuma ili u lukovima termalnih kupališta. Izum lijevanog zida, mješavine kamenja i žbuke koji se veže na sličan način kao suvremeni beton, omogućio je po prvi put natkrivanje većih prostora.

Panteon je impresivno svjedočanstvo rimske sakralne arhitekture. Kupola promjera 43 m oblikovana je kao polukugla koja počiva na zidnom cilindru. Oba su elementa približno iste visine, tako da se u prostor može upisati zamišljena kugla. Na vrhu svoda nalazi se kružni otvor promjera devet metara, koji je jedini izvor svjetlosti pored ulaznog portala.

Vanjski dio kombinira dva kontrastna stilska elementa: ispred zidnog cilindra nalazi se pročelje grčkog hrama. No, odlučujući arhitektonski faktor nije eksterijer građevine, već zatvoreni interijer. U ranom kršćanstvu to je postao glavni projektni zadatak: sakralna zgrada kao prostor zajednice.

Ime Panteon ukazuje na to da zgrada više nije posvećena jednom božanstvu kao kod Grka, već služi sveukupnom kultu rastućeg neba bogova. Istodobno postaje vidljiv politički program rimskog imperijalnog razdoblja, uključivanje cara Augusta u krug državnih bogova i heroja. Oblik kupole postaje simbol jedinstva religije i države.“¹⁷²

Osim toga opisa još je navedena i vremenska i tematska odrednica Panteona: „2.st.pr.Kr.-5.st.“; „gradnja hrama; inženjerske građevine poput kazališta ili termi“ te sažete značajke koje učenici trebaju zapamtiti: „povezivanje arhitektonskih elemenata stupa i luka; mješavina stila rimske gradnje i gradnje pročelja grčkog hrama; pomak fokusa s vanjštine

¹⁶⁹ Usp. Hubert Sowa, Alexander Glas, Fritz Seydel, *Kunst: Arbeitsbuch 3*, Stuttgart: Ernst Klett Verlag, 2009., str. 3.-5. Prevela i parafrazirala autorica.

¹⁷⁰ Usp. Isto, str. 27. Prevela i parafrazirala autorica.

¹⁷¹ Usp. Isto, str. 28.-29. Prevela i parafrazirala autorica.

¹⁷² Isto, str. 26. Prevela autorica.

građevine na interijer; građevina služi carskom kultu i bila je posvećena svim bogovima; renesansa smatra Panteon idealnim primjerom za centralnu gradnju.¹⁷³

U Hrvatskoj se o Panteonu uči u prvom i/ili drugom razredu gimnazije, ovisno o tome je li kao arhitektonsko djelo uključen u općeniti pregled umjetnosti koji se obrađuje u prvom razredu srednje škole ili je uključen u gradivo drugog razreda u kojemu se po *Nastavnom programu za gimnazije* obrađuje rimska antička umjetnost. To potvrđuju sljedeće analize.

Prva je analiza Panteona koja se može naći u udžbeniku Jadranke Damjanov za prvi razred srednje škole, a koja se bavi formalnim opisom tlocrta te eksterijera i interijera hrama: „Panteon je centralna građevina, što znači da mu je tlocrt kružnica ili geometrijski lik u koji se može upisati i opisati kružnica. Na tlocrtu čitamo da se građevina sastoji od dva bitno različita dijela, a to su veliki središnji prostor presvođen kupolom i pravokutni trijem, djelomično zatvoren zidom, a na pročelju raščlanjen stupovima. Središnji prostor zatvoren je zidom koji je s unutarnje strane raščlanjen polukružnim nišama (7) i parovima stupova. Na snimci iz zraka i snimci pročelja iz malo veće blizine vidimo da se masa hrama, ako zanemarimo trijem, sastoji od dva pravilna jednostavna geometrijska tijela – valjka i polukugle. Zid je jedinstvena zatvorena masa. Jedini otvor je kružni prozor promjera 9 m na vrhu kupole. Zid djeluje masivno, statično, u potpunosti izolira unutrašnji prostor od vanjskoga.“¹⁷⁴ Dalje autorica navodi materijal kojim je hram građen: donji dio od opeke, kamena i žbuke, a kupola u tri horizontalna pojasa od kojih je najdonji od sitne opeke, središnji od opeke i tufa, a završni od tufa i vulkanskog kamena, upravo zbog toga što je lagan. Zatim slijedi opis unutrašnjosti gdje se navodi da je pomoću poprečnog presjeka vidljivo kako kupola počinje već na dvije trećine zida pa zakošenje i kasete u kupoli sugeriraju kako je središnji otvor kupole bliži nego što jest. Svjetlost koja prodire kroz taj otvor dodatno naglašava kupolu, ali i jedinstveni i pregledni unutrašnji prostor čija je visina jednaka njegovoj širini i koji je podijeljen u horizontalne prstenove, od širih prema užim.¹⁷⁵

Panteon je u tom udžbeniku spomenut unutar cjeline o arhitekturi, a na samom kraju cjeline stoje pitanja i zadaci za učenike. Oni koji se odnose na Panteon su: „U Panteonu svjetlost ulazi kroz otvor na vrhu kupole i u obliku svjetlosne plohe kreće se prostorom tijekom dana. Kakva je uloga te svjetlosti u doživljavanju prostora?; Usporedi obradu

¹⁷³ Isto, str. 26. Prevela autorica.

¹⁷⁴ Jadranka Damjanov, *Likovna umjetnost 1: udžbenik za 1. razred gimnazije, srednje strukovne i umjetničke škole*, Zagreb, Školska knjiga, 2014., str. 102.

¹⁷⁵ Usp. Isto, str. 102.-103.

površine zida u *Panteonu* i u *sv. Donatu*.; Po čemu se prostor *sv. Donata* razlikuje od prostora *Panteona*?; Usporedi prostor *sv. Sofije*, *Panteona* i *sv. Donata*.“¹⁷⁶

Na kraju navedenog udžbenika nalazi se popis manje poznatih stranih izraza i naziva, a Damjanov spominje Panteon u sklopu rimske umjetnosti i u svom udžbeniku likovne umjetnosti za 2. razred srednjih škola, ali samo njegov naziv i kraj toga u zagradi navodi samo da se više o njemu pogleda u udžbeniku za prvi razred.¹⁷⁷

Osim kod Damjanov, *Panteon* se u Hrvatskoj spominje i u drugim udžbenicima kao što je to na primjer udžbenik *Likovna umjetnost 2* autorica Petrincec Fulir, Zubek, Jurić Avmedovski i Stipetić Ćus.¹⁷⁸ Autorice udžbenika *Panteon* nisu uključile u pregled umjetnosti u udžbeniku za prvi razred, ali ga spominju u udžbeniku za 2. razred unutar nastavne jedinice *Rimska arhitektura*. Tako su za njega napisale: „Panteon je najpoznatiji rimski hram. Dao ga je podići Hadrijan početkom 2. st. To je hram posvećen svim bogovima. Sastoji se od valjkastoga dijela prekrivenoga golemom kupolom i od ulaznoga trijema. Ispred valjka s kupolom nalazi se trijem izravno nadahnut grčkom arhitekturom, poput pročelja grčkog hrama. U konstrukciji Panteona dolaze do izražaja konstruktivne mogućnosti betona koje Rimljanima omogućuju nadsvođivanje golemih prostora. Promjer osnove kupole iznosi 43 m. Kupola u unutrašnjosti zauzima polovicu prostora, dok je izvana skrivena masom zida. Unutrašnjost Panteona osvijetljena je samo kružnim otvorom (*oculus*) u vrhu kupole. Kupola je iznutra kazetirana, čime je njezina težina smanjena. Upravo ovakvi jedinstveni i monumentalni prostori predstavljaju najznačajniji rimski doprinos arhitekturi.“¹⁷⁹

U navedenoj jedinici *Rimska arhitektura* obrađena su i spomenuta još neka rimska arhitektonska djela kao primjerice *Koloseum*, *terme*, *Maksencijeva bazilika*, *Titov* i *Konstantinov slavoluk*, a također i rimski spomenici u Hrvatskoj kao što su to na primjer *Dioklecijanova palača u Splitu* ili *pulska Arena*. Na samom kraju jedinice navedena su pitanja, zadatak te pojmovi koje treba upamtiti. Ono što se od toga odnosi na Panteon je pitanje: „Na koji način rimski graditelji rješavaju natkrivanje velikih prostora?“, zadatak: „Analiziraj Panteon.“ i pojmovi: „građevinske tehnike – beton; svod i polukružni luk, kupola; sakralna građevina“.¹⁸⁰

¹⁷⁶ Jadranka Damjanov, *Likovna umjetnost: I. dio*, Zagreb: Školska knjiga, 2006., str. 140.

¹⁷⁷ Jadranka Damjanov, *Likovna umjetnost 2: udžbenik za 2. razred gimnazije, srednje strukovne i umjetničke škole*, Zagreb: Školska knjiga, 2015., str. 89.

¹⁷⁸ Blanka Petrincec Fulir, Elen Zubek, Zrinka Jurić Avmedovski, Natalija Stipetić Ćus, *Likovna umjetnost 2: udžbenik iz likovne umjetnosti za 2. razred srednjih škola s četverogodišnjim programom*, Zagreb: Alfa, 2014.

¹⁷⁹ Isto, str. 83.-84.

¹⁸⁰ Sve u rečenici citirano iz istog izvora, str. 92.

Na samom kraju navedenog udžbenika nalazi se pojmovnik s opisom stručnih i učenicima nepoznatih pojmova.¹⁸¹

U provedenoj analizi vidi se da je Panteon kao rimski antički hram sadržajno jako slično opisan u njemačkom i hrvatskim udžbenicima. U njima su opisane i naglašene njegove značajke: kružni tlocrt, centralnost, kupola, sakralna građevina i materijal gradnje.

Likovni element koji se najviše spominje i ističe je prostor, što je normalno jer se radi o arhitektonskom djelu.

¹⁸¹ Usp. Isto, str. 154.-157.

9. Usporedba provedenih analiza

U provedene četiri analize obrade umjetničkih djela u njemačkim i hrvatskim udžbenicima može se uočiti da njemački i hrvatski učenici ista djela obrađuju ili uče otprilike u istoj dobi: *Katedrala u Rouenu* se spominje u njemačkom udžbeniku *Kunst 3* koji je namijenjen za korištenje od 11. do 13. razreda gimnazije, a u hrvatskim udžbenicima za 3. razred gimnazije i srednjih škola. To je u redu jer njemački 10., 11. i 12. razred odgovaraju našem 2., 3. i 4. razredu srednje škole, a 13. je kod njih dodatan razred. Plakat Toulouse-Lautreca i plakat općenito uključen je u njemačkom udžbeniku *Epochen der Kunst* koji je namijenjen za korištenje od 7. do 10. razreda gimnazije. U Hrvatskoj se on obrađuje u 1. i 4. razredu srednjih škola i gimnazija, a naš 1. razred je paralela njemačkom 9. razredu. Nadalje, *David* je u Njemačkoj predviđen za obradu u jednom razredu od 5. do 10. razreda te od 11. do 13., a u Hrvatskoj u 1. i 3. razredu gimnazije i srednjih škola. Njima su paralela 9. i 11. razred njemačkih gimnazija. *Panteon* je u Njemačkoj namijenjen za obradu u udžbeniku *Kunst 3* od 11. do 13. razreda gimnazije, a u Hrvatskoj u 1. ili 2. razredu gimnazije ili srednje škole. To se ne preklapa skroz jer njemački 11. razred odgovara našem 3. razredu srednje škole, no s obzirom da im školovanje traje jednu godinu dulje nego kod nas možemo reći da spomenuta djela učenici obrađuju otprilike u istoj dobi i u Njemačkoj i kod nas.

Navedena djela su sadržajno slično opisana u udžbenicima na oba jezika. Naravno da analize nisu i ne mogu biti potpuno jednake kada se radi o jednom djelu, jer nisu ni autori, a ni jezici kojima su pisali, isti. To potkrepljuje sljedeći iskaz Laurie Schneider Adams: „Slika vrijedi više od tisuću riječi. Nijedna količina riječi ne može točno opisati sliku ili objekt, bilo da se radi o slici, skulpturi ili arhitektonskom djelu. To je zato što riječi čine jednu vrstu jezika, a slike drugu, stvarajući tako potrebu za prevođenjem.“¹⁸² U udžbenicima je ipak na sličan način napisano i istaknuto ono najvažnije što bi učenici trebali naučiti i znati o djelima o kojima je provedena analiza. Također je jasno uočljivo i korištenje istih ili sličnih likovnih elemenata u istom kontekstu na oba jezika: kod djela *Katedrala u Rouenu* se u njemačkim i hrvatskim udžbenicima najviše ističe boja, kod Lautrecovih plakata linija i boja, kod *Davida* proporcije, volumen i prostor, a kod *Panteona* prostor.

Tijekom analize obrade djela u njemačkim i hrvatskim udžbenicima moglo se primijetiti i kako je gradivo određenog razreda strukturirano unutar određenih udžbenika.

¹⁸² Laurie Schneider Adams, *The methodologies of art: an introduction*, 1996., Preface. Prevela autorica.

Tako se dalo ustanoviti da su njemački udžbenici *Epochen der Kunst* i *Kunst 3*, koji su stariji i izdani prije više od 10 godina, i hrvatski udžbenici od Ivančevića, Damjanov te autorica Stipetić Ćus, Zubek, Petrincec Fulir i Jurić Avmedovski, koji su izdani prije više od 5 godina, usmjereni na pregled povijesti umjetnosti i umjetničkih djela po umjetničkim razdobljima, a ne na kompetencije učenika i na njihovo svladavanje gradiva razumijevanjem i povezivanjem s drugim predmetima. Udžbenici koji su usmjereni na takvo učenje su hrvatski udžbenici *LIKOVNA UMJETNOST 1*, autorica Košćec Bousfield, Salamon i Vučković, i *LIKOVNA UMJETNOST 3*, autorica Salamon, Mišljenović i Vučković, izdani 2019. i 2020. godine te njemački radni listići vezani uz *Davida*. Oni prate novi kurikulum iz 2019, i novu reformu školstva koja se kod nas, a takav pristup se i u Njemačkoj u sve više škola provodi od 2016. godine, kada su izdani predmetni kurikulumi.

Zaključak

Ovaj diplomski rad bavi se likovnom umjetnosti kao nastavnim predmetom u srednjim školama: gimnazijama i strukovnim školama. Proučavanjem dostupne literature došlo se do zaključka da je najvažnija i najbolja nastavna metoda u učenju i poučavanju nastavnog predmeta Likovna umjetnost upravo promatranje i proučavanje umjetničkih djela (slika, skulptura, građevina i slično) u smislu proučavanja i određivanja njihovih formalnih karakteristika i sadržaja jer to pridonosi razvoju učenika na opažajnoj, emocionalnoj i racionalnoj razini. Osim toga, likovna umjetnost je specifično područje koje je teorijsko i praktično, prema tome i interdisciplinarno jer objašnjenja nekih djela treba potražiti u drugim predmetima, kao što su to na primjer povijest ili matematika. Stoga se u nastavi upotrebljavaju metode rada kojima se potiču sposobnosti kreativnog izražavanja, razmišljanja o likovnim pojavama, rješavanja problema i povezivanja znanja. To su metoda demonstracije, metoda crtanja, metoda pisanja, metoda praktičnih radova, metoda rada na tekstu, metoda razgovora i metoda usmenog izlaganja.

Cilj rada bio je proučiti i usporediti hrvatske nastavne planove i programe za nastavni predmet Likovna umjetnost u gimnazijama i strukovnim školama te ih usporediti s njemačkim kako bi se utvrdile sličnosti i razlike u programima, sadržajima i načinima proučavanja i analiziranja odnosno interpretiranja umjetničkih djela. Stoga su u radu prvo predstavljene i opisane hrvatski *Nastavni plan i program za nastavni predmet Likovna umjetnost za gimnazije*, zatim nastavni planovi za strukovne škole te *Kurikulum nastavnog predmeta Likovna kultura za osnovne škole i Likovna umjetnost za gimnazije*. Utvrdilo se da se nastavni planovi više orijentiraju na učenje sadržaja napamet: kronologije povijesnih činjenica i karakteristika pojedinih umjetničkih stilova i područja, od antike do danas, dok se kurikulum bavi stjecanjem kompetencija i usmjeren je na ishode učenja i ono što će učenici naučiti i za što će biti sposobni učenjem predmeta Likovna umjetnost. Zbog toga se njime daje veća sloboda nastavniku da sam uređuje nastavni program prema potrebama učenika i njihova razvoja, a dani su prijedlozi nekih tema u kojima bi se sadržaj likovne umjetnosti mogao povezati sa današnjim okolnostima, svakodnevnim životom učenika, ali i drugim nastavnim predmetima.

Nakon toga su predstavljene neki njemački nastavni programi za nastavni predmet Likovna umjetnost u gimnazijama i u srednjim strukovnim školama. S obzirom da je Savezna Republika Njemačka administrativno podijeljena u 16 saveznih zemalja koje djeluju kao

zasebne državice i koje svaka imaju svoju vladu koja uređuje i donosi sve odluke pa tako i one za školstvo, Njemačka ima 16 različitih nastavnih planova za nastavni predmet Likovna umjetnost u gimnazijama i isto toliko nastavnih planova za svako pojedino zanimanje. Stoga su, zbog tolikog broja nastavnih planova, u ovome radu predstavljeni nastavni planovi za četiri savezne zemlje: Bavarsku, Bremen, Hamburg, Sasku, i to nastavni planovi za predmet Likovna umjetnost u gimnazijama i nastavni planovi za strukovne škole, odnosno za po jedno zanimanje iz svake od te četiri savezne zemlje.

Analizom njemačkih nastavnih planova za predmet Likovna umjetnost u gimnazijama došlo se do zaključka da oni obrađuju iste ili slične stvari različitim redoslijedom te su usmjereni na savladavanje likovnih elemenata i sadržaja djela po određenim umjetničkim područjima, slično kao i hrvatski nastavni plan i program za gimnazije iz 1994. godine. No, uslijed reforme školstva, koja se od 2016., nakon objave predmetnih kurikulumu u obje države, odvija u sve više škola, Bavarska je, kao primjer jedne od saveznih zemalja, od školske godine 2017./2018. u svoje gimnazije uvela novi nastavni plan koji je više orijentiran na kompetencijsko učenje i koji prati kurikulum nastavnog predmeta. Osim Bavorske, i u ostalim njemačkim saveznom državama nastava predmeta Likovna umjetnost također je orijentirana na kompetencije. Situacija je takva u zadnjih par godina i u Hrvatskoj: nastava i gradivo se sve više orijentira na kompetencije učenika te na svladavanje nastavnog sadržaja razumijevanjem i povezivanjem s drugim predmetima. Analizom njemačkih i hrvatskih nastavnih planova i trajanja programa utvrdilo se da se u njemačkim gimnazijama dosta naglašava i razvijanje sposobnosti crtanja, dizajniranja i umjetničkog stvaranja, odnosno to bi bilo učenje putem iskustva, a to je zbog toga što se njihovi 5., 6., 7., 8. i 9. razred gimnazije preklapaju s našim osnovnoškolskim razredima, gdje je naglasak na tome, a 10.-13. s našim gimnazijskim. Bez obzira na to koliko koja od navedene dvije države imaju razreda osnovne škole i gimnazije, iz analize nastavnih programa za predmet Likovna umjetnost uočljivo je da se isti nastavni sadržaj toga predmeta izvodi otprilike u istoj životnoj dobi učenika i u njemačkim i u hrvatskim školama.

Što se tiče programa strukovnih škola, dani su opisi nastavnih programa za zanimanja građevinski tehničar, slikar stakla i porculana koji su izvorno objašnjeni u nastavnim planovima, i za zanimanja dizajner interijera, građevinski crtač i tekstilni i modni krojač čiji su programi objašnjeni izvorno u strukovnim kurikulumima. Usporedbom programa strukovnih škola došlo se do zaključka da u njemačkom strukovnom obrazovanju ne postoji nastavni predmet Likovna umjetnost nego je njegov sadržaj *uklopljen* u sadržaj drugih

predmeta kojima se uče samo neki određeni dijelovi povijesti umjetnosti ili se razvijaju vještine i sposobnosti koje bi se inače razvijale pohađanjem toga predmeta, primjerice *uređenje površina, uređenje prostora i proizvodnja predmeta* u kojima na primjer razvijaju vještine gledanja, skiciranja i crtanja tlocrta, predmeta i slično, uče o povijesnom prostornom uređenju i urbanizmu, bojama, materijalima, njihovom kombiniranju i slično.

Kako bi se što bolje utvrdile sličnosti i razlike njemačkih i hrvatskih nastavnih planova i programa za nastavni predmet Likovna umjetnost, u radu su predočene i interpretacije četiri relevantna likovna/umjetnička djela iz udžbenika na njemačkom i hrvatskom jeziku, i to kako bi se usporedilo koriste li se u Njemačkoj u interpretacijama umjetničkih djela isti likovni elementi kao u Hrvatskoj i na koji način, a s obzirom na to da je upravo promatranje i proučavanje umjetničkih djela najbitniji dio nastave predmeta Likovna umjetnost i u nastavnim planovima i kurikulumima se često spominje važnost promatranja djela te da je potrebno učenike što češće voditi na izložbe, u galerije, muzeje i slično. Analizom četiri djela: *Katedrale u Rouenu, Toulouse Lautrecovog plakata, Davida i Panteona* utvrdilo se da se likovni elementi poput linije, boje, plohe, površine, proporcija, prostora i volumena u interpretacijama na njemačkom jeziku koriste na isti način kao i u hrvatskom jeziku te da imaju jednako značenja kao i nama. U udžbenicima je također na oba jezika na sličan način napisano i istaknuto ono najvažnije što bi učenici trebali naučiti i znati o djelima o kojima je provedena analiza. Osim toga, proučavanjem literature i udžbenika korištenih u radu, ali i iz iskustva s nastave na fakultetu, može se zaključiti da su likovni elementi jednaki u svim zemljama svijeta i da imaju ista značenja jer je jedna povijest umjetnosti i jedna likovna umjetnost kao takva pa je logično da je i mora biti ista svugdje u svijetu.

Konačno, analiza njemačkih i hrvatskih udžbenika za nastavni predmet Likovna umjetnost pokazala je još jednom da se iste stvari u obje države izvode otprilike u istoj životnoj dobi učenika, ali i da su i njemački i hrvatski udžbenici koji su stariji i izdani prije više od pet ili deset godina usmjereni na pregled povijesti umjetnosti i umjetničkih djela po umjetničkim razdobljima, a da su noviji koji su izdani unazad dvije do četiri godine usmjereni na kompetencijsko učenje i svladavanje gradiva razumijevanjem te njegovim povezivanjem s drugim predmetima i svakodnevnim životom. Takvi udžbenici prate novu reformu školstva koja se kod nas, ali i u Njemačkoj u sve više škola provodi od 2016. godine, kada su izdani predmetni kurikulumi.

Popis literature

1. Jagor Bučan, *Interpret(acija) slike*, u: *Lik slike (Imaging the image): Zbornik radova s područja povijesti i teorije vizualnih umjetnosti*, (ur.) Nataša Lah, Nenad Mišćević, Miško Šuvaković, Rijeka: Filozofski fakultet, 2019.
2. Jadranka Damjanov, *Likovna umjetnost: I. dio*, Zagreb: Školska knjiga, 2006.
3. Jadranka Damjanov, *Likovna umjetnost 1: udžbenik za 1. razred gimnazije, srednje strukovne i umjetničke škole*, Zagreb: Školska knjiga, 2014.
4. Jadranka Damjanov, *Likovna umjetnost 2: udžbenik za 2., 3. i 4. razred gimnazije, srednje strukovne i umjetničke škole*, Zagreb: Školska knjiga, 2008.
5. Jadranka Damjanov, *Likovna umjetnost 2: udžbenik za 2. razred gimnazije, srednje strukovne i umjetničke škole*, Zagreb: Školska knjiga, 2015.
6. Penelope J. E. Davies ... [et al.], *Jansonova povijest umjetnosti: zapadna tradicija*, sedmo izdanje, Varaždin: Stanek, 2008.
7. *Hrvatska enciklopedija. 6, Kn - Mak*, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2004.
8. Radovan Ivančević, *Likovni govor: uvod u svijet likovnih umjetnosti – udžbenik za 1. razred gimnazije*, Zagreb: Profil, 1997.
9. Radovan Ivančević, *Stilovi, razdoblja, život II: od romanike do secesije – udžbenik za 3. razred gimnazije*, Zagreb: Profil, 2009.
10. Otto Kammerlohr, *Epochen der Kunst – Band IV: 19. und 20. Jahrhundert*, Erlangen: Buchversand Kammerlohr, 1977.
11. Gordana Košćec Bousfield, Jasna Salamon, Mirjana Vučković: *LIKOVNA UMJETNOST I - udžbenik likovne umjetnosti s dodatnim digitalnim sadržajima u prvom razredu srednje škole*, Zagreb: Školska knjiga, 2019.
12. *Lehrplan Gymnasium: Kunst*, Staatsministerium für Kultus, Freistaat Sachsen, 2004.-2019.
13. *Nastavni plan i program za osnovnu školu*, Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, Zagreb, 2006.
14. Milan Pelc, *Ideal, forma, simbol: povijesnoumjetničke teorije Winckelmann, Wölfflina i Warburga*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 1995.

15. Blanka Petrinc Fulir, Elen Zubek, Zrinka Jurić Avmedovski, Natalija Stipetić Ćus, *Likovna umjetnost 2: udžbenik iz likovne umjetnosti za 2. razred srednjih škola s četverogodišnjim programom*, Zagreb: Alfa, 2014.
16. Vladimir Poljak, *Didaktika*. Zagreb: Školska knjiga, 1991.
17. Jasna Salamon, Vesna Mišljenović, Mirjana Vučković, *LIKOVNA UMJETNOST 3 – udžbenik likovne umjetnosti s dodatnim digitalnim sadržajima u trećem razredu srednje škole*, Zagreb: Školska knjiga, 2020.
18. Laurie Schneider Adams, *The methodologies of art: an introduction*, Oxford: Westview Press, 1996.
19. Hubert Sowa, Alexander Glas, Fritz Seydel, *Kunst: Arbeitsbuch 3*, Stuttgart: Ernst Klett Verlag, 2009.
20. Natalija Stipetić Ćus, Elen Zubek, Blanka Petrinc Fulir, Zrinka Jurić Avmedovski, *Likovna umjetnost 4 – udžbenik iz likovne umjetnosti za 4. razred srednjih škola s četverogodišnjim programom*, Zagreb: Alfa, 2016.
21. Ewald Terhart, *Metode poučavanja i učenja: uvod u probleme metodičke organizacije poučavanja i učenja*, preveo Vladimir Adamček, Zagreb: Educa, 2001.
22. Martina Turković, *Mjesto srednjoškolskog predmeta Likovna umjetnost u obrazovnom sustavu RH. Analiza satnice i nastavnog plana i programa.*, diplomski rad, Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2013.
23. Vera Turković, *Umjetničko obrazovanje u tranziciji u: Metodika: časopis za teoriju i praksu metodikâ u predškolskom odgoju, školskoj i visokoškolskoj izobrazbi 18*. Zagreb: Učiteljska akademija, 2009.
24. Herman Voss, *Die Malerei des Barock in Rom*, Berlin: Propyläen, prije 1957.

Popis internetskih izvora:

1. *Aufgaben*, Kultusministerkonferenz, <https://www.kmk.org/kmk/aufgaben.html>, pregledano 6. rujna 2020.)
2. *Bildungspläne/Lehrpläne der Länder im Internet*, KMK, 24. veljače 2020., <https://www.kmk.org/dokumentation-statistik/rechtsvorschriften-lehrplaene/uebersicht-lehrplaene.html> (pregledano 5. rujna 2020.)

3. Bildungsplan gymnasiale Oberstufe: Bildende Kunst, Freie und Hansestadt Hamburg: Behörde für Schule und Berufsbildung, 2009, <https://www.hamburg.de/contentblob/1475190/20471ac953600a139007304a76fd81a1/da/ta/bildendekunst-gyo.pdf> (pregledano 9. rujna 2020.)
4. *Bildungsplan Gymnasium (Sekundarstufe I)*, Behörde für Schule und Berufsbildung, 2018, <https://www.hamburg.de/bildungsplaene/2363352/gym-seki/> (pregledano 9. rujna 2020.)
5. *Bildungsplan Gymnasium (Sekundarstufe I), Bildende Kunst*, Freie und Hansestadt Hamburg: Behörde für Schule und Berufsbildung, 2018, <https://www.hamburg.de/contentblob/2373218/bf8914d12fe70a497eb3d2b1bb3ad5ab/data/bildende-kunst-gym-seki.pdf> (pregledano 9. rujna 2020)
6. *Downloadbereich Rahmenlehrpläne*, Kultusministerkonferenz, <https://www.kmk.org/themen/berufliche-schulen/duale-berufsausbildung/downloadbereich-rahmenlehrplaene.html> (pregledano 10. rujna 2020.)
7. *FAQ aus Sicht des Gymnasiums*, LehrplanPLUS, Staatsinstitut für Schulqualität und Bildungsforschung München, https://www.lehrplanplus.bayern.de/seite/faq_gym (pregledano 7. rujna 2020)
8. Hrvatski sabor, *Zakon o umjetničkom obrazovanju*, Narodne novine, Zagreb, 2011., https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2011_11_130_2602.html (pregledano 25. kolovoza 2020.)
9. *Kunst: Bildungsplan für das Gymnasium: Jahrgangsstufe 5-10*, Landesinstitut für Schule Bremen, https://www.lis.bremen.de/sixcms/media.php/13/06-12-06_kunst_gy.pdf (pregledano 8. rujna 2020.)
10. *Kunst: Bildungsplan für die Gymnasiale Oberstufe: Qualifikationsphase*, Landesinstitut für Schule Bremen, https://www.lis.bremen.de/sixcms/media.php/13/KUN_GyQ_2009.pdf (pregledano 8. rujna 2020.).
11. *Kunst*, Staatsinstitut für Schulqualität und Bildungsforschung München, http://www.isb-gym8-lehrplan.de/contentserv/3.1.neu/g8.de/id_26533.html (pregledano 7. rujna 2020.)
12. *Kunst*, LehrplanPLUS, <https://www.lehrplanplus.bayern.de/fachprofil/gymnasium/kunst/5> (pregledano 7. rujna 2020.)

13. *Kunst* 5, LehrplanPLUS,
<https://www.lehrplanplus.bayern.de/fachlehrplan/gymnasium/5/kunst> (pregledano 7. rujna 2020.)
14. *Kunst* 6, LehrplanPLUS,
<https://www.lehrplanplus.bayern.de/fachlehrplan/gymnasium/6/kunst> (pregledano 7. rujna 2020.)
15. *Kunst* 7, LehrplanPLUS,
<https://www.lehrplanplus.bayern.de/fachlehrplan/gymnasium/7/kunst> (pregledano 7. rujna 2020.)
16. *Kunst* 8, LehrplanPLUS,
<https://www.lehrplanplus.bayern.de/fachlehrplan/gymnasium/8/kunst> (pregledano 7. rujna 2020.)
17. *Kunst* 9, LehrplanPLUS,
<https://www.lehrplanplus.bayern.de/fachlehrplan/gymnasium/9/kunst> (pregledano 7. rujna 2020.)
18. *Kunst* 10, LehrplanPLUS,
<https://www.lehrplanplus.bayern.de/fachlehrplan/gymnasium/10/kunst> (pregledano 7. rujna 2020.)
19. *Kunst* 11, LehrplanPLUS,
<https://www.lehrplanplus.bayern.de/fachprofil/gymnasium/kunst/11> (pregledano 7. rujna 2020.)
20. *Kurikularni dokumenti*, Cjelovita kurikularna reforma,
<http://www.kurikulum.hr/kurikularni-dokumenti/> (pregledano 27. kolovoza 2020.)
21. *Lehrplan: Berufliche Schulen*, Staatsinstitut für Schulqualität und Bildungsforschung München,
<http://www.isb.bayern.de/berufliche-schulen/lehrplan/> (pregledano 8. rujna 2020.)
22. *Lehrpläne für die Berufsfachschule für Glas- und Porzellanmaler*, Staatsinstitut für Schulqualität und Bildungsforschung München,
http://www.isb.bayern.de/download/17805/bfs_glas_und_porzellanmaler.pdf (pregledano 8. rujna 2020.)
23. *Lehrpläne für die Fachschule für Bautechnik*, Staatsinstitut für Schulqualität und Bildungsforschung München,

- http://www.isb.bayern.de/download/9889/lp_fs_bautechnik.pdf (pregledano 8. rujna 2020.)
24. *Likovna umjetnost*, Franjevačka klasična gimnazija u Sinju s pravom javnosti, https://www.fra-gimnazija-sinj.com/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=85&Itemid=103 (pregledano 17. kolovoza 2020.)
25. *Michelangelo Buonarroti: David*, Klett News KUNST, https://www2.klett.de/sixcms/list.php?page=lehrwerk_extra&extra=Klett%20News%20KUNST&titelfamilie=&inhalt=klett71prod_1.c.1714901.de&modul=inhaltsammlung&kapitel=1714907 (pregledano 24. listopada 2020.)
26. *Michelangelo: David – Aufgaben – David gestern und heute*, str. 1., https://www2.klett.de/sixcms/media.php/229/NL_KUNST_0312_Motiv_OS.pdf (pregledano 24. listopada 2020.)
27. *Michelangelo: David – Aufgaben - David siegt gegen Goliath*, https://www2.klett.de/sixcms/media.php/229/NL_KUNST_0312_Kreativ_S1.pdf (pregledano 24. listopada 2020.)
28. MZOŠ, *Nastavni program za gimnazije*, Zagreb: Glasnik Ministarstva kulture i prosvjete, 1994., http://dokumenti.ncvvo.hr/Nastavni_plan/gimnazije/obvezni/likovni.pdf (pregledano 18. kolovoza 2020.)
29. Ministarstvo prosvjete i športa, *Nastavni planovi i okvirni programi za područje graditeljstva, geodezije i građevinskih materijala*. Zagreb: Glasnik Ministarstva prosvjete i športa Republike Hrvatske, 1997., <https://www.asoo.hr/UserDocsImages/Nastavni%20planovi%20i%20programi/Graditeljstvo,%20geodezija%20i%20gra%C4%91evinski%20materijali/Podrucje%20graditeljstva,%20geodezije%20i%20gradj.%20materijala.pdf> (pregledano 26. kolovoza 2020.)
30. Ministarstvo prosvjete i športa, *Nastavni planovi i okvirni programi za područje poljoprivrede*. Zagreb: Glasnik Ministarstva prosvjete i športa Republike Hrvatske, 1998., <https://www.asoo.hr/UserDocsImages/Nastavni%20planovi%20i%20programi/Poljoprivreda,%20prehrana%20i%20veterina/podrucje%20poljoprivrede%20A.pdf> (pregledano 26. kolovoza 2020.)
31. Ministarstvo prosvjete i športa, *Nastavni planovi i okvirni programi za područje ugostiteljstva i turizma*, Zagreb: Glasnik Ministarstva prosvjete i športa Republike Hrvatske, 1998.,

- <https://www.asoo.hr/UserDocsImages/Nastavni%20planovi%20i%20programi/Turizam%20i%20ugostiteljstvo/NP%20i%20OP%20za%20podrucje%20ugostiteljstva%20i%20turizma.pdf> (pregledano 26. kolovoza 2020.)
32. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, *Odluka o Izmjenama i dopunama posebnog stručnog dijela Nastavnog plana i programa za zanimanje Medijski tehničar*, Zagreb, 2011.,
https://mzo.gov.hr/UserDocsImages//dokumenti/Obrazovanje/StrukovnoObrazovanje/NastavniPlanovi-Strukovno/GrafickaTehnologijaiAudio-vizualnoOblikovanje//3_izmjene_i_dopune_posebnog_strucnog_dijela_npipa_-_medijski_tehnicar.pdf (pregledano 26. kolovoza 2020.)
33. Ministarstvo znanosti i obrazovanja, *Nastavni planovi i programi za srednje glazbene i plesne škole*, Zagreb, 2008.,
https://mzo.gov.hr/UserDocsImages//dokumenti/Obrazovanje/SrednjeObrazovanje/NastavniPlanovi-Umjetnicke//1_nastavni_plan_i_program_za_srednje_glazbene_i_plesne_skole.pdf (pregledano 25. kolovoza 2020.)
34. Ministarstvo znanosti i obrazovanja, *Umjetničko obrazovanje*,
<https://mzo.gov.hr/istaknute-teme/odgoj-i-obrazovanje/umjetnicko-obrazovanje/132> (pregledano 25. kolovoza 2020.)
35. *Mitglieder*, Kultusministerkonferenz, <https://www.kmk.org/kmk/mitglieder.html>, (pregledano 6. rujna 2020.)
36. *Nacionalni kurikulum za gimnazije*, Zagreb: Ministarstvo znanosti i obrazovanja, 2017.,
<https://mzo.gov.hr/UserDocsImages//dokumenti/Obrazovanje/NacionalniKurikulum/NacionalniKurikulumi//Nacionalni%20kurikulum%20za%20gimnazijsko%20obrazovanje.pdf> (pregledano 6. ožujka 2021.)
37. *Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje (NOK)*, Zagreb, Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta, 2011., http://mzos.hr/datoteke/Nacionalni_okvirni_kurikulum.pdf (pregledano 6. ožujka 2021.)
38. *Nastavni plan Konobar*, Ministarstvo znanosti i obrazovanja,
https://mzo.gov.hr/UserDocsImages//dokumenti/Obrazovanje/StrukovnoObrazovanje/NastavniPlanovi-Strukovno/TurizamiUgostiteljstvo//1-2_nastavni_plan_-_konobar.pdf (pregledano 26. kolovoza 2020.)

39. *Nastavni plan Kuhar*, Ministarstvo znanosti i obrazovanja, https://mzo.gov.hr/UserDocsImages//dokumenti/Obrazovanje/StrukovnoObrazovanje/NastavniPlanovi-Strukovno/TurizamiUgostiteljstvo//2-3_nastavni_plan_-_kuhar.pdf (pregledano 26. kolovoza 2020.)
40. *Nastavni plan Slastičar*, Ministarstvo znanosti i obrazovanja, https://mzo.gov.hr/UserDocsImages//dokumenti/Obrazovanje/StrukovnoObrazovanje/NastavniPlanovi-Strukovno/TurizamiUgostiteljstvo//3-4_nastavni_plan_-_slasticar.pdf (pregledano 26. kolovoza 2020.)
41. *Nastavni plan i okvirni obrazovni program za zanimanje frizer*, Ministarstvo prosvjete i športa, Ministarstvo za obrt, malo i srednje poduzetništvo, Zagreb, 2003., <https://digarhiv.gov.hr/arhiva/263/18315/www.nn.hr/clanci/sluzbeno/2003/2008.htm> (pregledano 26. kolovoza 2020.)
42. *Odluka o donošenju kurikuluma za nastavni predmet Likovne kulture za osnovne škole i Likovne umjetnosti za gimnazije u Republici Hrvatskoj*, Zagreb: Narodne novine (7/2019), 2019., https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_01_7_162.html (pregledano 6. ožujka 2021.)
43. *Preporuka Europskog parlamenta i savjeta od 18. prosinca 2006. o ključnim kompetencijama za cjeloživotno učenje (Recommendation of the European Parliament and of the Council of 18 December 2006 on key competences for lifelong learning)*, Official Journal of the European Union, 30. prosinca 2006., <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:394:0010:0018:en:PDF> (pregledano 28. kolovoza 2020.)
44. *Prijedlog društveno-humanističkoga područja kurikuluma*, CKR, 2016., <http://www.kurikulum.hr/wp-content/uploads/2016/03/DHP.pdf> (pregledano 6. ožujka 2021.)
45. *Prijedlog Umjetničkoga područja kurikuluma*, CKR, 2016., <http://www.kurikulum.hr/wp-content/uploads/2016/04/UMJETNICKO-PODRUCJE.pdf> (pregledano 28. kolovoza 2020.)
46. *Rahmenlehrplan für den Ausbildungsberuf Bauzeichner/Bauzeichnerin*, Kultusministerkonferenz, 2002, https://www.kmk.org/themen/berufliche-schulen/duale-berufsausbildung/downloadbereich-rahmenlehrplaene.html?type=150&tx_fedownloads_pi1%5Bdownload%5D=12611&tx_fedownloads_pi1%5Baction%5D=forceDownload&tx_fedownloads_pi1%5Bcontroller%5

- [D=Downloads&cHash=4808edeb27be1687e8cdba6fcd9768c7](#) (pregledano 10. rujna 2020.)
47. *Rahmenlehrplan für die Ausbildungsberufe in der Bekleidungsindustrie Textil- und Modenäher/schneider und Textil- und Modenäherin/schneiderin*, Kultusministerkonferenz, 2015, <http://www.kmk.org/fileadmin/pdf/Bildung/BeruflicheBildung/rlp/Bekleidungsindustrie15-02-06-E.pdf> (pregledano 11. rujna 2020.)
48. *Rahmenlehrplan für den Ausbildungsberuf Raumausstatter/Raumausstatterin*, Kultusministerkonferenz, https://www.kmk.org/themen/berufliche-schulen/duale-berufsausbildung/downloadbereich-rahmenlehrplaene.html?type=150&tx_fedownloads_pi1%5Bdownload%5D=12842&tx_fedownloads_pi1%5Baction%5D=forceDownload&tx_fedownloads_pi1%5Bcontroller%5D=Downloads&cHash=712875211de2ed7ce3dd845dd7601f91 (pregledano 8. rujna 2020.)
49. *Reforma strukovnog obrazovanja*, Ministarstvo znanosti i obrazovanja, <https://mzo.gov.hr/istaknute-teme/odgoj-i-obrazovanje/srednjoskolski-odgoj-i-obrazovanje/reforma-strukovnog-obrazovanja/225> (pregledano 27. kolovoza 2020.)
50. *Schule und Ausbildung*, Sachsen, <https://www.schule.sachsen.de/lpdb/> (pregledano 10. rujna 2020.)
51. *Strukovni kurikulum za stjecanje kvalifikacije Web dizajner*, Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta, Predlagatelj strukovnog kurikulumu: Agencija za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih, https://www.asoo.hr/UserDocsImages/Kurikulumi/K_Web%20dizajner_za%20odobrenje.pdf (pregledano 27. kolovoza 2020.)
52. *umjetnost. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020., <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=63162> (pregledano 7. rujna 2020.)
53. *Vorbild - Nachbild - Die Idee hinter einem Kunstwerk*, Kultur und Schule, Landesprogramm NRW, https://kultur-und-schule.de/de_DE/projekte/vorbild-nachbild-die-idee-hinter-einem-kun.3740 (pregledano 10. rujna 2020.)
54. *Zwischen Schlaglicht und Schlagschatten*, u: MaxPlanckForschung: Licht, München, Max-Planck-Gesellschaft, 2015, https://www.mpg.de/9221424/F003_Fokus_032-038.pdf (pregledano 12. rujna 2020.)

Popis slikovnih priloga

- Slika 1. Tablica sa satnicom predmeta Likovna umjetnost u gimnazijama i umjetničkim školama u Hrvatskoj (Izvor: Turković, 2013., str. 38, http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/4150/1/DIPLOMSKI%20RAD_Martina%20Turkovi%C4%87.pdf, pregledano 25. kolovoza 2020.)
- Slika 2. Tablica sa satnicom likovne umjetnosti u srednjoškolskim predmetima strukovnih škola u Hrvatskoj, (Izvor: Turković, 2013., str. 39, http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/4150/1/DIPLOMSKI%20RAD_Martina%20Turkovi%C4%87.pdf, pregledano 25. kolovoza 2020.)
- Slika 3. Tablica sadržaja nastavnog predmeta Likovna umjetnost za 5.-12. razred bavarskih gimnazija, izvor: *Kunst*, Staatsinstitut für Schulqualität und Bildungsforschung München, http://www.isb-gym8-lehrplan.de/contentserv/3.1.neu/g8.de/id_26533.html (pregledano 7. rujna 2020.)
- Slika 4. Tablica sadržaja nastavnog predmeta Likovna umjetnost za 11. i 12. razred bavarskih gimnazija, izvor: *Kunst*, Staatsinstitut für Schulqualität und Bildungsforschung München, http://www.isb-gym8-lehrplan.de/contentserv/3.1.neu/g8.de/id_26533.html (pregledano 7. rujna 2020.)
- Slika 5. Claude Monet, *Katedrala u Rouenu: Rano jutro*, ulje na platnu, oko 1894., National Gallery of Art, Washington D.C., https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Claude_Monet_-_Rouen_Cathedral,_West_Facade.jpg (pregledano 26. listopada 2020.)
- Slika 6. Claude Monet. *Katedrala u Rouenu: Žarko sunce*, oko 1894., Musée d'Orsay, Pariz, https://hr.m.wikipedia.org/wiki/Datoteka:Claude_Monet_033.jpg (pregledano 26. listopada 2020.)
- Slika 7. Claude Monet, *Katedrala u Rouenu: Zalazak sunca*, oko 1894., Musée Marmottan Monet, Pariz, [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Claude_Monet_-_Rouen_Cathedral,_Facade_\(Sunset\).JPG](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Claude_Monet_-_Rouen_Cathedral,_Facade_(Sunset).JPG) (pregledano 26. listopada 2020.)
- Slika 8. *Katedrala u Rouenu* u novom udžbeniku *Likovna umjetnost 3*, Jasna Salamon, izvor: Vesna Mišljenović, Mirjana Vučković, *LIKOVNA UMJETNOST 3 – udžbenik likovne umjetnosti s dodatnim digitalnim sadržajima u trećem razredu srednje škole*, Zagreb: Školska knjiga, 2020., str. 104.-105.

Slika 9. Herbert Bayer, *Plakat Bauhaus 50*, 1968., izvor:

<https://www.pinterest.com/pin/536772849314368920/> (pregledano 29. listopada 2020.)

Slika 10. Henri de Toulouse-Lautrec, *plakat za kabaret „Divan Japonais“*, 1892., litografija u četiri boje (crvenoj, žutoj, maslinasto-zelenoj i crnoj), 79 x 60,5 cm, Albi, Muzej Toulouse-Lautrec, izvor:

[https://br.pinterest.com/pin/365213851024586129/?amp_client_id=CLIENT_ID\(\)&mweb_unauth_id={{default.session}}&simplified=true](https://br.pinterest.com/pin/365213851024586129/?amp_client_id=CLIENT_ID()&mweb_unauth_id={{default.session}}&simplified=true) (pregledano 29. listopada 2020.)

Slika 11. Henri de Toulouse Lautrec, *Jeanne Avril*, plakat za kabaret, 1893., litografija u pet boja, 129 x 93,5 cm, Muzej umjetnosti Metropolitan, New York, izvor:

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Jane_Avril_by_Toulouse-Lautrec.jpeg (pregledano 29. listopada 2020.)

Slika 12. Michelangelo, David, 1501.-04., mramor, visina 4,08 m, Galleria dell' Accademia, Firenca,

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/2/24/%27David%27_by_Michelangelo_JBU0001.JPG (pregledano 12. rujna 2020.)

Slika 13. Radni listić br. 1 sa zadacima o Davidu,

https://www2.klett.de/sixcms/media.php/229/NL_KUNST_0312_Kreativ_S1.pdf (pregledano 24. listopada 2020.)

Slika 14. Radni listić br. 2 sa zadacima o Davidu,

https://www2.klett.de/sixcms/media.php/229/NL_KUNST_0312_Motiv_OS.pdf (pregledano 24. listopada 2020.)

Slika 15. *David* u novom udžbeniku *Likovna umjetnost 1*, Gordana Košćec Bousfield, Jasna Salamon, Mirjana Vučković: *LIKOVNA UMJETNOST 1 - udžbenik likovne umjetnosti s dodatnim digitalnim sadržajima u prvom razredu srednje škole*, Zagreb: Školska knjiga, 2019., str. 84.-85.

Slika 16. *Panteon*, Rim, 117.-125. g.,

https://en.wikipedia.org/wiki/Pantheon,_Rome#/media/File:Rome_Pantheon_front.jpg (pregledano 12. rujna 2020.)

Slika 17. *Panteon*, Rim, 117.-125. g.,

<https://s2.thingpic.com/images/k4/cYcvT8sDTmWJvAX82kHTMio9.jpeg> (pregledano 12. rujna 2020.)

Slika 18. *Panteon*, poprečni presjek, <https://www.khanacademy.org/humanities/ancient-art-civilizations/roman/middle-empire/a/the-pantheon> (pregledano 13. rujna 2020.)

Slika 19. Unutrašnjost *Panteona*, <https://joannecarrubba.wordpress.com/2016/06/22/roman-art/> (pregledano 13. rujna 2020.)

Summary

Comparative analysis of curriculum in the field of fine arts in Croatia and Germany

This paper deals with fine arts as a subject in secondary schools, grammar schools and vocational schools in Croatia and Germany, and serves as a comparison and analysis of the implementation of fine arts teaching in these two countries. The paper explains how the teaching of fine arts is carried out, what the learning outcomes are and what competencies are acquired by learning fine arts in Croatia and Germany.

Descriptions and analyses of curricula for the subject of Fine Arts in Croatian and German grammar schools and vocational schools provide insight into the tasks, content, goals and outcomes of the subject, as well as their similarities and differences. The analyses and interpretations of the four works of art in textbooks in Croatian and German provide insight into the teaching of fine arts in these countries.

Keywords: fine arts, fine arts elements, teaching and learning methods, curriculum, school subject *Fine arts*, observation of works of art, textbooks